

Svjedocenje mlade Afganistanke

LATIFA

Sadržaj

1. Bijela zastava na džamiji.....	2
2. Kao ptica u krletki	19
3. Tri djevojke	40
4. Pokolji i cuda	60
5. Tri djevojke iz Taimanija.....	76
6. Lov na papirnate zmajeve.....	94
7. Tko govori u Afganistanu?.....	113
Zahvala	167
Pojmovnik.....	169
Kronologija.....	171

Životu uvijek dođe kraj,

Cemu biti pokorna;

Ako pokornost cini moj život.

Sto ce mi takav život?

U ropstvu

Kapi zlata mogu padati, Nebu tada cu se obratiti: Što ce mi takva kiša?

Ova knjiga iznosi događaje prošle i nedavne koje je proživjela moja obitelj u mojoj zemlji Afganistanu.

Nadam se da ce pomoci drugim ženama, onima cija je rijec presjecena, koje su zakopale svoje svjedocanstvo u svom srcu i sjecanju. Posvecujem ovu knjigu svim afganistanskim djevojkama i ženama koje su do posljednjeg daha sacuvale svoje dostojanstvo. Svim tim ženama obespravljenima u vlastitoj zemlji, koje i u dvadeset prvom stoljecu još žive u tami, svim ženama smaknutima u javnosti, pred ocima njihove djece i najbližih bez milosti, bez suda.

Posvecujem knjigu i svojoj majci, koja mi je u svakom trenutku pomagala dajuci mi poduku iz slobode i otpora.

1. Bijela zastava na džamiji

Danje 27. rujna 1996. godine. Devet sati ujutro. Netko sumanuto lupa po vratima. Svi se trgnemo jer smo od zore na rubu živaca. Otac naglo ustaje, majka ga lica umornog od probdjevne noci prati tjeskobnim pogledom. Nitko nije ni oka sklopio. Granate su padale oko grada do dva sata ujutro. Sestra Soraja i ja neprestano smo se došaptavale u mraku, a onda je odjednom zavladao tišina, više nismo mogle zaspati. Međutim, u Kabulu smo se naviknuli biti na meti granata. Iako mi je samo šesnaest godina, cini mi se da ih oduvijek slušam. Grad je vec dugo u obrucu i bombardiran, smrtonosne bitke pale nas i dave dimom tako dugo i ponekad tjeraju u podrum da se još jedna noc u toj gužvi cini dijelom svakodnevice.

Tako je bilo sve do danas.

Tata se vraća u kuhinju u društvu Farhada, našeg mladog rođaka, blijedog i zadihanog. Izgleda kao da drhti iznutra a na licu mu se vidi strah. Teško govori. Rijeci mu zapinju na usnama u cudnom štucanju.

- Došao sam... vidjeti kako ste. Sve je u redu? Ništa niste vidjeli? Ne znate? Pa oni su ovdje. Zauzeli su Kabul. Talibani su u Kabulu. Nisu bili kod vas? Nisu tražili da im predate oružje?

- Ne. Nitko nije došao. Ali vidjeli smo bijelu zastavu na džamiji. Daut ju je vidio jutros. Bojimo se najgoreg.

Oko pet poslije podne moj brat Daut je, kao i obicno, sišao po vodu na crpku ispred zgrade. No, odmah se vratio s praznom kantom.

- Na džamiji i školi visi bijela zastava! Talibanska zastava. Nikada do tada nije vijorila nad Kabulom. Vidjela sam je samo na televiziji i u novinama.

Znali smo da su talibani blizu. Govorilo se da su im položaji deset ili petnaest kilometara od glavnoga grada, no nitko nije vjerovao da ce doprijeti do nas.

Stisnuli smo se zato svi oko radija i televizije ne bi li culi kakve vijesti. Ali od jucer, od šest sati navecer, nema nikakvog programa. Potpuno smo odsjeceni.

Jutros je otac pokušao cuti ostalu rodbinu u Kabulu. Uzalud. Telefonska veza još je u kvaru...

Nervozno okrecem gumb na tranzistoru, no jedino što lovim je pucketanje. Nitko se ne javlja: ni radio Kabul, ni lokalna postaja, ni BBC, ni Glas Amerike, koji u ovo doba dana tražim nasumce. Da se Farhad nije tako izložio opasnosti i bjesomucno biciklom prešao dva kilometra, ne bismo imali nikakvih vijesti, osim bijelih zastava.

Ono što je Farhad vidio tako je zaprepašujuće, tako strašno da to objavljuje u jednom dahu:

- Objesili su i njegova brata na Trgu Ariana... To je strašno! Strašno!

Naizmjenice se obraca ocu i Dautu gledajući u nas djevojke sa strepnjom. Prica se da talibani rade strašne stvari ženama i djevojkama u pokrajinama koje su zauzeli. Nikada još nisam vidjela Farhada tako uznemirenog, tako bliještećeg, prestravljenog pogleda.

- Razumijete li? Nadžibullah! Objesili su ga plasticnim cijevima! Tamo je mnogo ljudi. Tjeraju ih da to gledaju, tuku ih. Vidio sam ih!

Skamenjeni od straha svi petero ostajemo bez riječi.

Unatoc bijelim zastavama o kojima je jutros govorio moj brat, odbijam u to vjerovati. Čini se da su snage otpora uzmaknule da se bolje pripreme za bitku ili su se sklonile sjevernije u neko drugo predgrađe. Mudžahedini nisu mogli napustiti Kabul. Toliko toga sam čula, čitala i nisam htjela vjerovati u vijesti Radio Kabula: »Oni zatvaraju žene. Brane im da rade, da se školuju! Nemaju više svoj život, odvođe im kćeri, pale kuće seljacima, na silu novce muškarce. Talibani žele uništiti zemlju!«

Još jučer život u Kabulu bio je »normalan« unatoc ruševinama i građanskom ratu. Jucer sam bila kod krojacice sa sestrom da isprobamo haljine koje smo danas trebale nositi na jednom vjencanju. Svirala bi glazba, a mi bismo plesale. Život ne može samo tako stati 27. rujna 1996. godine. Samo mi je šesnaest godina i još toliko toga moram napraviti... položiti prijamni ispit na fakultetu novinarstva. Ne, talibani ne mogu ostatu u Kabulu, to je samo privremeno.

Cujem oca kako raspravlja s Dautom, ali tako sam potresena da hvatam samo dijelove razgovora.

- Nadžibullah je Paštun kao oni! A uhvatili su ga u zgradi UN-a. Objesili su ga? To je bezumno!

I otac je Paštun. To je najbrojnija narodnost u zemlji. Poput, mnogih drugih i on je mislio da će talibani, ako osvoje glavni grad, zacijelo potražiti Nadžibullaha, ali ne da ga objese nego da mu ponude mjesto u novoj vladi!

Građani Kabula nikada nisu voljeli Nadžibullaha, bivšeg premijera, čovjeka kadrog da pređe iz jednog tabora u drugi lako kao što šverceri oružjem i drogom prelaze pakistansku granicu. Otac ga strogo osuđuje i smatra izdajnikom. Potkupljiv i kriminalac, Nadžibullah je vodio tajnu komunističku organizaciju u Afganistanu, Le Khad, zlokoban odgovor na sovjetski KGB. Za vrijeme posljednjeg državnog prevrata, u travnju 1992. godine kad su snage otpora opkolile Kabul, on je jednostavno pobjegao. Uхватili su ga u zračnoj luci kad se htio ukrcati na zrakoplov za inozemstvo. Prisilili su ga da ostane, a on se sklonio u zgradu UN-a nedaleko od Trga Ariana, odakle više nije izlazio do tog dana 1996. godine.

Bila sam još dijete kad je držao govor pozivajući na pomirbu različitih frakcija otpora, upravo na trgu na kojem ga je Farhad vidio obješena. Ako su talibani u stanju doci po bivšeg predsjednika vlade u samu zgradu UN-a u Kabulu, znači da je zavladao užas i kaos.

Još uvijek u šoku, Farhad ne želi predugo ni predaleko izbivati iz kuće.

- Budite jako oprezni ako izlazite, uđate. Vidio sam ih kako bicuju ljude velikim bicevima. Strašni su, odjeveni kao Pakistanci u duge široke hlače, hodaju u krugu površine 4x4 m te zastaju kako bi nasumce udarali po gomili! Narocito golobrade. A vi, uđate, nemate bradu!

Ni Farhad je nema. Kako da pusti bradu u dobi od šesnaest godina? Ta on nosi traperice i tenisice? Sluša rock i sanjari o sentimentalnim indijskim filmovima kao i mnogi mladići njegovih godina?

Svi talibani imaju bradu. Kažu da mora biti duga kao ruka. Nikada ne stavljaju pakol - tradicionalnu afganistansku kapu koja je postala simbolom otpora. S druge strane znamo da nisu svi među njima Afganistanci, čak ni Paštuni. Pakistan ih

podupire, a oni novace po inozemstvu. Prizori na televiziji i svjedocanstva iz provincije to potvrđuju: u njihovim je redovima mnogo Pakistanaca, ali i Arapa iz drugih islamskih zemalja, od kojih vecina ne govori naš jezik.

Otac s balkona promatra ulicu. U četvrti je prilično tiho, a na džamiji se vijori talibanska zastava. U našim glavama i dalje bjesni oluja. Pogledavamo se. Farhad na brzinu ispija topli čaj. Tata se vraća s balkona odmahujući glavom u nevjerici. Još ne može vjerovati da su talibani objesili Nadžibullaha.

Tata i ja ne idemo trcati s našim psom Bingom. Jutros si tata postavlja tisuću pitanja, koje čuva samo za sebe ne želeći opterećivati mamu koju je sedamnaest godina rata dovoljno izmucilo. Rat, bitke, ni sama ne poznajem ništa drugo, jer rođena sam 20. ožujka 1980. na prvi dan proljeca. No, čak i pod Sovjetima i pod neprijateljskim granatama, živjeli smo slobodno u Kabulu.

Kakav će život, otac moci pružiti svojoj obitelji? Kakva sudbina čeka njegovu djecu? Imala sam sreću da se rodim u brižnoj i složnoj obitelji, pobožnoj i slobodnoj. Moja najstarija sestra Sakila udana je i živi, kako nalaže običaj, sa svekrom i svekrvom. Živi u Pakistanu i čeka da je muž pozove u Ameriku. Soraja ima dvadeset godina, nije udana i već tri godine radi kao stjuardesa za zrakoplovnu tvrtku Air Afghan Ariana. Prekjucer se vratila s redovnog leta za Dubai i jutros je ponovno trebala oputovati. Daut studira ekonomiju, a ja sam upravo prošla prvi dio prijamnog ispita na fakultetu novinarstva. To mi je oduvijek bio san. Otac i cijela obitelj očekuju da ću završiti studij i da ću izvještavati iz svih krajeva zemlje i tako zarađivati za život. Zar će sve to nestati u jednom trenu?

Sestra i ja moramo otici na Trg Ariana vidjeti što se događa. Želimo se uvjeriti da su talibani doista tamo, da su doista objesili Nadžibullaha i njegova brata, da se zlo u koje sam jucer odbijala vjerovati stvarno srucilo na nas. Najstariji brat Vahid, koji je bio vojnik pod sovjetskom okupacijom, a kojeg su potom novacile snage otpora pod zapovjednikom Massudom, uvijek nam je pričao o talibanima koji su se probijali na jugu: »Ne možete zamisliti kakve ih strane snage podupiru! Nitko u Kabulu nema pojma o tome! Mocni su, imaju moderno oružje, vlast im se nikada neće oduprijeti!«

Tada smo ga smatrali pesimistom, a danas vidimo da je imao pravo. Želim talibane vidjeti svojim ocima da se uvjerim da su doista tu.

Kao i tata. Daut će zato oostati s mamom, koja je preslaba za takvu vrstu prizora a nas troje odvest ćemo se autom. Prije nego što je dograbio svoj kvalitetan kineski bicikl, Farhad dobaci ocu:

- Bolje da ostanete kod kuće. Bilo bi pametnije.

Mi se, međutim, moramo uvjeriti u taj nevjerojatan događaj. Da sam već novinarka, po dužnosti bih morala biti tamo. Nikada nisam vidjela Nadžibullaha, osim nekad davno na televiziji, dok sam bila mala. Pričalo se da je u posljednje vrijeme pisao memoare. Jedva sam čekala da ih procitam. Čak su i izdajnici domovine, i pristaše Sovjeta bili dio naše nedavne povijesti. Sve treba naučiti, razumjeti i upoznati ako se želi biti novinar. Soraja i ja iz opreza smo odjenule duge haljine i cador koji kod kuće nosimo samo za molitvu. Ja obično nosim trenirku, polo majicu ili pullover i tenisice. Tata ide po auto parkiran blizu obližnje džamije. S biciklom na leđima Farhad nas prati po stubištu. U prizemlju čekamo auto. Jedan susjed nas zaustavlja:

- Jeste li čuli? Izgleda da su objesili Nadžibullaha na Trgu Ariana. Sto mislite o tome?

Otac diskretno daje znak da pazimo. U Kabulu, pa čak i u Mikrorajanu gdje živimo, nikad ne znamo s kime razgovaramo. Četiri moderna naselja koja čine ovaj istočni dio glavnoga grada sagradili su Sovjeti i to je vrsta betonskog sela s blokovima zgrada, trgovačkim centrom, školom. Brojni visoki dužnosnici afganistanske Komunističke partije stanuju ovdje. Mjesto se smatra luksuznim, udobnijim od tradicionalnih kuća. Stanovnici se uglavnom poznaju i mi smo znali tog susjeda, no nismo bili sigurni kojoj se zastavi priklonio tog jutra?

Soraja odgovara mudro, s uobičajenom blagošću i smirenošću:

- I mi smo to čuli, idemo vidjeti što se događa.

- I moja kći bi voljela ici s vama. Farhad šapne Soraji da ne pristane: - Bolje da nitko ne ide s vama. Tko zna što se tamo može dogoditi.

Farhad ima mlađe sestre i vrlo je odgovoran. Susjedova kći navaljuje, ali ne pristajemo.

Krecemo prema Trgu Ariana. Sjedim otraga sa Sorajom i maštam o vjenčanju na koje necemo ici. Malocas kad sam spomenula haljine koje smo danas trebale pokupiti kod krojacice, mama me oštro ukorila: - Shvacaš li što se događa, Latifa? A ti govoriš o haljinama!

Otac se umiješa: - Pobrinut, cu se za to poslije, ne brini se.

Znam da sam razmažena adolescentica koju je previše mazio tata i popuštale joj sestre. Odrastala sam slobodno sve do sada. Škola, fakultet, bazen nedjeljom, šetnje s prijateljicama, glazba i filmovi na videu, romani koje sam navecer gutala u krevetu. Nadam se da nas snage otpora nece napustiti.

Tata zaustavlja auto jer mu jedan naš prijatelj, ljekarnik, domahuje. Prepoznao ga je za volanom. Njegov je brat na važnom položaju u vladi.

- Kamo cete? Na Trg? Savjetujem da ne idete.

- Samo bismo htjeli vidjeti što se događa svojim ocima...

- Onda cu vam nešto ispricati na povratku. Budite oprezni.

Na ulicama je manje ljudi nego obicno. Muškarci se još mogu susresti, no vrlo je malo žena. Lica koja primjecujem u prolazu skamenjena su, ljudi hodaju u šoku.

Međutim, sve izgleda mirno. Za cetvrt sata stižemo na aveniju koja vodi od zracne luke do Trga Ariana, vec zakrcenog kolonama automobila. To je moderno središte grada. Otac govori da ce brzo napraviti krug i parkirati se dalje od mjesta.

Prolazimo pokraj Americckog Veleposlanstva, zgrade televizije pa zgrade zrakoplovne tvrtke Ariana. Sva vrata su zatvorena.

Suznim ocima Soraja pokazuje:

- Tamo radim, vidiš? Možda više nikad necu moci tu doci... Cak je i televizija zatvorena.

Automobil kruži oko Trga na uglu Avenije mira gdje se istice zgrada UN-a. Nasuprot nama, u zgradi Ministarstva obrane, ured je zapovjednika Massuda. I tamo, nasuprot hotelu Ariana - najluksuznijem hotelu u Kubulu, rezerviranom uglavnom za turiste i novinare iz zapadnih zemalja, uzdiže se vrsta promatracnice s koje policijska straža obicno nadzire Ministarstvo. Dva trupla vise na improviziranom vješalu.

Tata nas upozorava neka gledamo brzo jer nece dva puta kružiti oko Trga.

- Pogledajte pažljivo lica da budemo sigurni da se radi o Nadžibullahu i njegovu bratu.

To su oni. Jedan pokraj drugog, bivši predsjednik Nadžibullah, u tradicionalnoj afganistanskoj odjeci, i njegov brat u suvremenoj odjeci. Jedan je obješen pomocu plasticne cijevi podvucene ispod ruku, a drugog su objesili za vrat. Nadžibullahovo lice je prepoznatljivo, ali plavo je, prekriveno hematomima. Sigurno su ga premlatili prije vješanja. Lice njegova brata, međutim, netaknuto je i blijedo poput voska. U Nadžibullahova usta ugurali su cigarete, izgleda kao da ih bljuje, natrpali mu džepove novcanicama koje su namjerno ostavili da vire kako bi ukazali na njegovu pohlepu.

Prizor je ogavan, tako strašan da sestra i ja placemo od straha i gađenja, ali ne uspijevam odvratiti pogled.

Tata ce parkirati auto puno dalje kako bi izbjegao gomilu. Gasi motor:

- Ja cu izaci, a vi ostanite u autu. Ne idite nikamo. Vidio sam ljekarnika. I on je tu. Porazgovarat cu s njim.

Ostajemo same, privijene jedna uz drugu i iz daljine gledamo gomile koje se okupljaju.

Farhad je dobro rekao: talibani udaraju bicevima - ili tocnije, vrstom metalnih kablova - i to nasumce, nemilosrdno po prolaznicima da ih prisile da se okupe na Trgu i gledaju ovaj strašni prizor. Teško razaznajem biceve. Soraja tvrdi da imaju olovne krajeve, ali ja u to nisam sigurnu.

- Imaju, gledaj dobro! Onaj tamo udara jednog djecaka, vidi kako ga boli. Ne bi ga toliko boljelo da je bic od obicnog kabela.

Prošlo je deset minuta. Same u autu, skrivene ispod cadora, pognute glave, šutimo. Svaka od nas razmišlja o strahoti koja se upravo dogodila i s tjeskobom se pribojava sudbine koja je ceka. Toliko glasina smo vec culi. Više necu ici na fakultet.

A mama? Završila je gimnaziju Zarghuna, nije nosila veo, otac joj je kupio bicikl poput mog, kojim se vozila na predavanja. Poznavala je doba u kojem su mlade djevojke nosile suknje do koljena, kao i ja, stekla je diplomu medicinske sestre, radila u bolnici, specijalizirala ginekologiju. Još i danas, sa svojih četrdeset osam godina, iako u mirovini i umorna nakon što je odgojila petero djece i cijeli život posvetila liječenju žena, dva do tri puta na tjedan besplatno prima pacijentice kod kuće.

Našoj su zemlji potrebne žene. Vec godinama upravo žene zauzimaju mjesta u upravi, obrazovanju, zdravstvu. Toliko udovica, djece, toliko nužnih prevencija, hitnih intervencija koje treba obaviti, toliko svakodnevnih bitaka protiv nepoznavanja moderne medicine! Mama je proživjela toliko bolnih iskustava da će je dolazak talibana u Kabul učiniti još ranjivijom.

Tata se vraća. Iz daljine vidimo kako se pognutih ramena približava autu. Otvara vrata i sjeda za volan bez riječi, odmahujući glavom u nevjerici. Ne želimo prekidati njegovu šutnju.

Pali motor, pokreće auto i progovara: - Razgovarao sam s ljekarnikom. Cuo je od brata da je neposredno prije nego su Massudove jedinice napustile grad, jedna osoba bliska zapovjedniku došla u zgradu UN-a upozoriti Nadžibullaha i predložiti mu da ode s njima. Nadžibullah je odbio: »Upravo pišem knjigu, a talibani će mi ponuditi važno mjesto u vladi. Možda ću postati premijer. Ostajem!«

Mnogi su mislili da će se, ako talibani dođu na vlast, vratiti kralj a Nadžibullah će preuzeti važnu državnu dužnost. A evo ga obješenog na Trgu Ariana!

- Ostao je sam bez zaštite u zgradi UN-a, nastavlja tata. Oko četiri sata ujutro vidio je kako dolazi pakistanski šef tajnih poslova. Stavili su pred njega unaprijed pripremljen ugovor, koji je trebao odmah potpisati, a kojim službeno prihvaća sadašnju pakistansku granicu, koja obuhvaća citavu zonu Peshawara, koja je nekad pripadala našoj zemlji. Također su tražili da im oda gdje su skladišta oružja i streljiva koje su Sovjeti ostavili u Kabulu. Nije želio potpisati, a oni su ga izudarali i ubili i onda objesili. Njegova je pogreška što je tako umro... Nije vjerovao da će se talibani usuditi opkoliti predstavništvo Ujedinjenih naroda. A usudili su se. Bog zna što su sve kadri učiniti!

Vijest koju nam je donio susjed ljekarnik, sigurno je pouzdana. Otac je blizak s njim, često igraju šah i imaju povjerenja jedan u drugoga. Ljekarnikov brat jutros je napustio grad. Nije dolazilo u obzir da se preda.

Kuci se vracamo polako kako bismo što bolje promotrili ulice. Žene nose djecu ili ih vuku za ruku, te se žurnim korakom vraćaju kucama nakon što su saznale strašnu vijest. U gradu je tako tiho da možemo cuti odjeke njihovih koraka. Nekoliko mladih, koji su vidjeli prizor, skupilo se i uz živo gestikuliranje komentiraju događaj. Nadžibullahovo imo cuje se; na svakom koraku. Uspinjemo se brzo stubama kako bismo izbjegli pitanja susjeda.

Mama ispusti slab krik olakšanja kad nas je ugledala.

- Onda? Vidjeli ste ga? To je doista on?

Otac prica, i ja. Majka osjeti potrebu da sjedne. Soraja, koja do tada nije prozborila ni riječi, počne pričati kako talibani bicuju, no otac joj daje znak neka šuti. Liječnik nam je preporučio da cuvamo mamine živce jer nije više u stanju podnijeti emocionalne šokove. Tako je blijeda, sijeda, kose skupljene u punđu i pogleda smrknuta od tjeskobe.

Tata odlazi susjedu, no vraća se praznih ruku. Telefoni i radio još ne rade. Razmišlja da nabavi zalihu baterija prije večere. Osnovne namirnice kao što su riža, temelj naše prehrane, tjestenina, brašno i ulje, već smo nabavili za slučaj da se zatvore pekarnice. Otac se za to pobrinuo još početkom tjedna strepeći zbog strašnih bitaka koje su nam prijetile.

Nema više struje, ali mi smo na to naviknuli. Struja u Kabulu neizvjesna je pojava. Dva, tri dana dolazi u točan sat, a onda opet ništa; prelazimo na plinske ili uljne svjetiljke. Za kuhanje i toplu vodu koristimo plinsko kuhalo, boce od deset ili četrnaest litara, koje se lako nađu, ali su preskupe. Imamo kupaonicu i slavine koje su već dugo suhe. Vodovod u našoj četvrti je zatvoren, kao i obično. Rabimo glaciala na ugljen. Kad završimo posao, dok je glacialo još vruće, ponudimo ga susjedu. Mnogo toga dijelimo i razmjenjujemo. U Kabulu se ništa, što bi nekome

moglo koristiti, ne baca.

Konacno, u jedanaest sati, nova radijska postaja, novog imena Radio-Serijat, emitira program. Najprije dugo vremena vjerske pjesme, a zatim muški glas recitira stihove iz Kur'ana.

»Prorok je rekao svojim ucenicima kako je njihov posao da zabranjuju porok i promicu krjepost. Došli smo uspostaviti red. Pravila ce odrediti vjernici. Prošle vlasti nisu poštivale vjeru. Gonili smo ih i oni su pobjegli. Međutim, svi koji su sudjelovali u bivšoj vlasti, bit ce sigurni kod nas. Molimo bracu da nam predaju oružje, da ga odlože u prizemlju svojih zgrada ili u džamiji. Iz sigurnosnih razloga, molimo žene da još ne izlaze iz svojih domova.«

Nakon ovog naglo prekinutoga govora emitirane su vjerske pjesme, sve do podneva. Zatim ponovno tišina. Moramo cekati vecer ne bismo li doznali više od Glasa Amerike ili BBC-jeva programa na perzijskom.

Sto raditi u međuvremenu, nego zamišljati najgore moguće okolnosti, i u glavi iznova vrtimo strašne slike? Zaboravljamo rucati.

Netko kuca na vrata. To je upravitelj zgrade, koji je slijedeci talibanske odredbe, došao obavijestiti oca neka preda sve oružje koje posjeduje i neka ga odnese u obližnju džamiju. Mi nemamo oružja, samo dvije relikvije pricvršcene za zid. Tata gleda staru pušku, antikvitet iz dvadesetih godina, uspomenu na vojnu službu njegovog oca u vrijeme rata s Englezima. Nakon djedove smrti tata ju je pažljivo objesio na zid u dnevnom boravku. Sada služi samo kao ukras. Jedna sablja poput privjeska visi ispod nje. Što ce talibanima takvo oružje? Iz staklastog oceva pogleda vidim da mu je teško rastati se od puške. No, mama ustraje, preklinje ga da bude razuman:

- Bilo bi preopasno sakriti pušku u slucaju premetacine.

Otac, ocajan, skida pušku iza koje ostaje blijedi trag na zidu iznad predivnog maminog portreta koji je naslikao ujak. Tako je lijepa, ima dvadeset godina, crna kovrcava kosa pada joj po ramenima, velikih ociju blistavih od sreće. Ta ljepota još je prisutna, samo je lagano izbljedjela od vremena i životnih nedaca.

Tata skida sablju i pakira sve u tišini. Sam ce odnijeti svoje uspomene u džamiju nad kojom se izdiže bijela talibanska zastava.

Place mi se. Nitko u našoj obitelji nema obicaj pokazivati osjecaje. Svatko cuva svoju bol za sebe ne želeći nepotrebno opterećivati druge svojom tugom i tako si nanositi još vecu bol. Afganistanci su ponosni i ne pokazuju osjecaje u svakoj prilici. Koliko god smo pricljivi i otvoreni kad govorimo o stvarima koje nas se osobno ne ticu, toliko smo povuceni i šutljivi u vlastitoj boli. Mislim da je građanski rat još pojacao taj ponos i suzdržanost. Preživljavamo u štednji osjecaja, što je nužno da ne pokleknemo, da ne poludimo od bijesa i straha. Kad je bol prevelika, kad osjetim kako se penje i kako bi mogla briznuti pred drugima, povlacim se u svoju sobu i na svom krevetu grcevito placem.

Tog petka 27. rujna, prepunog strašnih slika, Soraja i ja ne prestajemo prepicavati događaje. Nakon Sakiline udaje preselila sam se iz svog kreveta za jednu osobu i otišla spavati Soraji. Ranije mi je pripovijedala o svojim putovanjima, o dogodovštinama kolega s odjela za prtljagu. Slušale smo glazbu. Nasmijavala me zacepivši mi nos da ne mogu disati. Tako smo podnosile buku eksplozija oko grada. Vahid nas je naucio tu tehniku koju je svladao na bojištu. U slucaju snažne eksplozije treba jako otvoriti usta kako bi se sprijecilo pucanje bubnjica. Naša djevojačka soba skrovište je mladenackih maštanja. Na zidu je poster američke glumice Brook Shields, koja je postala model. Soraja me cesto nasmijavala glumeci model. Hodala je ispred mene na visokim petama, s rukama na bokovima, našminkana, okretala se i namještala u raznim pozama... Još kao malu zabavljala me preodijevajuci se u maminu odjecu i cipele.

Do postera Brooke Shields nalazio se poster Elvisa Presleyja, što svjedoci o mojoj omiljenoj glazbi. Imam gomilu audio i videokaseta s indijskim filmovima koje Daut dobiva od Farhadova oca, koji u gradu ima ducan iz kojeg se uvelike opskrbljujemo. Danas mi, međutim, nije do glazbe. Nisam u stanju ni citati. Želim razgovarati. Soraja je u još gorem stanju od mene. Izgubila je svaku nadu. Uvjerena je kako joj uniforma stjuardese, složena u ormaru, više nece trebati. A tako joj dobro pristaje! Prekjucer je došla iz Bagramske zracne luke u dugoj bijeloj košulji i

tirkiznim hlačama, uniformi Zrakoplovne tvrtke Ariana. Sestra mi je vrlo lijepa. Slici ocu, poluduge izrazito crne kose, lijepih ociju i gustih, prekrasnih obrva. Sakila i Soraja uvijek su me mazile. Od najranijeg djetinjstva Soraja me obasipa pažnjom i umjesto mene obavlja kucanske poslove. Soraja je blaga, nježna, jednostavna i gurmanka. No, veceras nije okusila ni zalogaj riže.

Razgovaramo o vijestima. Prisjećamo se svega što smo culi na BBC-ju o prodorima talibana na pragu Kabula, o masakru u gradu Heratu u proljeće 1995. Televizija pokazuje udovice zasljepljene cadrijem, prisiljene da prose na ulicama, bicevane. Danas to više nisu daleke slike, kadrovi s televizije i slike iz novina. Sada je to zbilja. Oni su tu. Jucer poslije podne je možda bio moj posljednji slobodni izlazak. Moj posljednji studentski dan...

Objašnjavam Soraji zašto sam imala toliku potrebu otici na Trg Ariana.

- Željela sam vidjeti Nadžibullaha. Htjela sam shvatiti. Bila sam spremna i na bicevanje samo da se uvjerim u zbilju. Razumiješ li me, Soraja? Htjela sam se uvjeriti...

- Slika obješenih, kao jeka - odgovara sestra - neprestano mi se vrti po glavi kao i misao da je sve gotovo, da su talibani gori od svega što sam mogla zamisliti. Ovo vješanje je simbol onoga što nas ceća, njime su nam htjeli pokazati da od danas bilo tko može stradati od talibanske ruke. Sve je svršeno za nas, Latifa. Moja karijera je gotova. Više nikada necu letjeti. Jesi li vidjela zgradu Ariane? Zatvorili su je kao i zgradu televizije. Više nijedna žena nece moci raditi.

- Tata nam je rekao da ce za nekoliko dana, možda tjedna, sve biti gotovo, da su snage otpora negdje na sjeveru. Mudžahedini ce se vratiti, a meni osobno draže su granate od talibana.

- Tata nam uvijek ulijeva nadu ali ja u to ne vjerujem. Ni u vrijeme najsilovitijih bitaka nisam vidjela takvo što. Godine 1992. nitko nije objesio Nadžibullaha! Ni njegova brata! Pa ipak, bila je to tragicna licnost.

Dok je još radila u Kabulu, Sakila nam je ispricala mucnu pricu o Saburu, Nadžibullahovu bratu, koji je imao tajnu vezu s jednom djevojkom. U Mikrorajanu mnogi su šuškali o tome. Djevojka se zvala Wida i stanovala je u naselju br. 1. Sabura je upoznala na glavnome trgu i od tada ju je redovito dočekivao ispred gimnazije. Jednog dana dopratio ju je do stana njezinih roditelja dok nije bilo nikoga kod kuće. Ne znam što ju je natjeralo da uđe s njim u prazan stan, no svi to naslucuju. Nažalost, Wida je ostala trudna i ljubavnik ju je trebao oženiti. Unatoc njenom navaljivanju, uporno je odbijao. Jednog dana Wida ga je pozvala k sebi na posljednji razgovor i kako se nije htio predomisлити, uzela mu je pištolj i ubila se. U pocetku, nitko se nije usudio ništa reci, a onda su poceli govoriti da je Sabur odgovoran za njenu smrt. Widini roditelji uskoro su napustili zemlju. U to doba je Nadžibullahov brat bio nedodirljiv.

- Kakva god bila njegova nedjela - Soraja ce - nije zaslužio da strada na takav neljudski nacin. Ovi ljudi nisu Afganistanci. To je nemoguće. Kad sam se u srijedu vratila iz Dubaija, pricala sam ti da je na letu nakon mog bilo mnogo Afganistanaca. Sletjeli su odmah poslije nas. Stjuardesa mi je rekla da su ih protjerali iz Emirata jer nisu imali putovnicu ili da su im istekle vize, tako nešto. U svakom slucaju zapanjilo ju je njihovo ponašanje. Bili su jako drski prema ženskom osoblju i postupali su prema njima s prezirom. Pitam se nisu li došli iz nekih drugih krajeva kako bi pomogli tali-banima.

Uvijek se pitamo tko je tko u Kabulu. Jedino pravilo sigurnosti jest da pretpostavke i mišljenja razmjenjujemo samo s članovima obitelji. U pravilu ostajemo neutralni koliko god je to moguće. Jedno što ujedinjuje Afganistance, unatoc složenoj etnickoj podjeli, jest odbijanje bilo kakvog stranog osvajaca, engleskog, pakistanskog, arapskog ili, naravno, sovjetskog.

U pobuni protiv Rusa Afganistanci nisu baš uspješno organizirali snage otpora i mudžahedini su, u nastojanju da odbiju sovjetsku vojsku zapoceli rat, koji je trajao deset krvavih godina tijekom kojih su se smjenjivale vlasti pod moskovskom cizmom.

Nakon odlaska Rusa 1992. godinu, bivši pripadnici otpora pod Massudovim su se zapovjedništvom smjestili u Kabulu. Godinama smo živjeli u pozadini sukoba koje je on, Tadjik, vodio protiv ostalih ratnih vođa, ponajprije protiv svog pašunskog

neprijatelja, strašnog Gulbuddina Hekmatjara, vođe Hezb-e-Islamije, krajnje fundamentalističke stranke, koju je podupirao Pakistan. No, priča tu nije gotova. Upravo smo pod silom, pod talibanskim bicem, ušli u jedno novo doba. Ovo je najgori dan u mom mladom životu.

Soraja place. Nikada još nije vidjela takvo ratno stanje. Posljednji put kad je Hekmatjar granatama bombardirao grad 1. siječnja 1994. ona je letjela za Dubai. Kabulska zračna luka već je bila srušena, pa je Ariana koristila zrakoplove Bagrama, udaljenog 40 kilometara od glavnoga grada. Nije bilo moguće sletjeti u grad pod granatama. Pilot je sletio u New Delhiu, gdje je Soraja ostala šest mjeseci sama u hotelu, očajna. Zajedno s kolegicama po cijele je dane gledala televiziju. Na dan Sakilina vjencanja, prije dvije godine, više od tri stotine granata palo je na grad dok smo mi na veliko slavili. Sjećam se izreke na koju su za utjehu podsjećali moju obitelj: Radost i tuga su sestre.

Ubrzo nakon sestrine udaje a prije nego se nastanio u Moskvi, Vahid je otišao u Indiju. Dok je još bio kod kuće, osjećala sam prema njemu golemu bratsku ljubav pomiješanu s neobjašnjivim strahom. Vrlo strog u poštivanju pravila, prvi nam je dao cador kojeg danas nosimo.

- Soraja, sjećaš li se dana kad nam je Vahid donio ovaj preveliki cador?

- Odgovorila sam mu da ćemo ga izrezati na dva dijela...

Otac se nije slagao s našim starijim bratom da nam određuje što ćemo odjenuti. Nije želio da se razlikujemo od drugih djevojaka u školi. Kod nas, cador se nosio samo za molitvu u tišini naše sobe. Ni mi, ni mama, nismo ga nosile na ulici.

No, bratu za ljubav, bila sam spremna poslušati. Držao nam je prodike o dužini suknje, o nedužnom dekolteu na ljetnim majicama. Sakila i Soraja puštale su ga da govori i u najgorem slučaju grubo bi mu odgovorile: »Dovoljno sam odrasla da znam što odjenuti.« »Brini se za sebe.«

Roditelji su strahovali kako će fundamentalizam djelovati na Vahidov karakter i savjetovali su mu da nakon vojske i svih bitaka ode živjeti u neku mirnu zemlju. Pitam se što sada radi i hoće li se ikada oženiti. Mnoge djevojke ponuđene su mu na udaju, no sve ih je odbio. Vojska i bračni život ne idu zajedno. Mami je draže da on živi daleko, nego da sudjeluje u bitkama od kojih je već dovoljno propatio i strašno otvrdnuo.

Daut hoda u krug po sobi. Izbjegao je vojsku, zaštićen od cijele obitelji i starijeg brata, koji je procijenio da je jedna »žrtva« u obitelji dovoljna. Hoće li se morati skrivati da bi mogao raditi? Kad je diplomirao ekonomiju, mogao je naći posao samo na šalteru Zrakoplovne tvrtke Ariana, na prodaji karata...

Priča se da talibani na silu novace mlade Afganistance u provinciji te ih šalju na bojišnicu da ruše sela i pale kuće.

Popodne, Daut želi umjesto oca otici po baterije, u slučaju opsadnog stanja. Nije jedini koji želi napraviti zalihe. Na povratku nam priča kako je vidio mnoge da rade isto. Mama nije htjela da Daut izlazi. Cujem kako mu predbacuje što se izlagao opasnosti: - Što ako te uhvate? Ako te odvedu u zatvor kao komunisti tvoga brata? Što ako te natjeraju da ubijaš?

Jadni tata nosi sav teret kuće na svojim leđima. Boji se za mamino zdravlje. Boji se da će mu talibani odvesti sina ili da će mu kćeri biti osuđene na život zatvorene, bez nade u bilo kakvu karijeru. I ne zna što je s njegovim skladištima tkanina koja se nalaze na putu kojim su talibani prodrli u grad. Već je jedanput sve izgubio 1991. godine za vrijeme neuspjelog državnog prevrata generala Tanaija. Granate su tada potpuno razorile njegov ducan na aveniji Jade Maywand. Sve je nestalo u plamenu. Ducan je dobro poslovao. Tata je relativno dobro zarađivao. Uvezio je tkanine iz Japana ili SSSR-a. Nismo bili ni bogati ni siromašni. Toga dana izgubio je veliki dio svog imetka.

Kad je konacno nakon brojnih teškoca uspio obnoviti svoju tvrtku za uvoz, za vrijeme Hekmatjarovog napada na Kabul 1993. ponovno je doživio neuspjeh. Tada nije mogao ni prici svom skladištu na Pole Mahmoud Khanu, usred ratne zone posijane protupješačkim minama. Televizija je prikazivala zapaljene ruševine. Naposlijetku, tri mjeseca poslije, tata je obišao mjesto. U ruševinama su bili ostaci metaka i eksploziva, no ništa što bi se moglo spasiti. Tata je u bolnici posjetio jednog cuvara koji je preživio i koji mu je opisao pakao kroz koji je prošao. Budući da je

nesretnik pokušao uvjeriti ratnike neka ne spale skladište bacacem plamena, oni su ga bacili na njega. Pucali su i na pse! Cuvar, teško ranjen, pravio se mrtav dok ga krajem dana nisu pokupila kola vladajućih snaga. Zašto paliti skladišta robe, ubijati civile i pse? Bili su to barbarski odredi Hekmatjara, koji je nakanio pobijediti svog neprijatelja Massuda i uzeti mu Kabul. Otac je još jednom bio prisiljen krenuti od nule pomoću vladinih zajmova za trgovce koji su pretrpjeli štetu. Uspio je podignuti svoju trgovinu i čak vratiti velik dio zajma. Mislio je kako se izvukao. No, nakon jucerušnjih bitaka, moguć je i treći neuspjeh, a ako se to dogodi, ne znam kako će riješiti svoju financijsku situaciju.

Navečer, ušiju prikovanih za radio prijarnik da ne uznemirimo susjede, slušamo BBC. Novinar ne objavljuje nikakve nove vijesti. Spominje bitke na rubnim dijelovima grada u kojima se Massudove snage suprotstavljaju talibanskim. Znamo da se te bitke ne odvijaju više »na rubnim dijelovima grada« nego u samom Kabulu, u našim životima.

I da ćemo nocas pokušati zaspiti s tom morom.

2. Kao ptica u krletki

Na zidu naše sobe Soraja je pricvrstila razglednicu na kojoj je prekrasna purpurna ruža na plavoj pozadini. Gledam je dok sestra u kuhinji priprema doručak. Zora te subote, 28. rujna, ima okus po ništavilu. Jucer su susjedi bili nemirni. Razgovarali su na hodnicima. Raspitivali se za telefonske veze, pokušavali cuti rođake. Danas se čuje samo zaglušujuća tišina. Otac ne ide trcati. Talibani sigurno ne vole trcanje, a i tatu muče druge brige. Jucer su, kao i svakog petka, banke bile zatvorene, zato jutros mora podignuti novac za sljedeće dane. Mama, umrtvljena sedativima, još spava, a iz Dautove sobe ne dopire nikakva glazba. On je u kuhinji. Šapce sa Sorajom da ne probudi mamu. Soraja i on danas ne idu na posao, a ja ne idem na predavanja.

Silan umor i tuga ispunjavaju cijelo moje bice, a ipak ne mogu zaplakati. Previše slaba da ustanem, pregledavam sestrinu zbirku razglednica na zidu. Na jednoj crveni tulipan, na drugoj neki bijeli nepoznati cvijet iz New Delhija. Svaki put, kad sidje iz zrakoplova, Soraja novom razglednicom upotpunjava svoj papirnati vrt. U Kabulu već dugo nema nikakvog cvijeca, osim plastičnih buketa uvezenih iz Tajvana. Sto da radim? Već sam se molila na tepihu koji mi je tata donio iz Meke. Mogla bih pročitati posljednji članak za časopis prijatelja Sabera. Već dvije godine s prijateljima uređujemo taj časopis. Svaki broj izlazi u samo jednom primjerku koji kruži po četvrti iz ruke u ruku da bi na kraju, ne pretjerano uništen, stigao i do mene. Posljednji primjerak čuvam u ormaru, a novije u pripremi. No, čemu sada pripremati članke, skupljati Madonine fotografije, poeziju, priloge o modi ili posljednjem indijskom filmu. Ako talibani drže medije, više ništa neću moći prikupiti u tisku koji će biti cenzuriran ili ga više uopće neće biti.

U četvrtak ujutro prošla sam kao od šale dio prijarnog ispita na Fakultetu novinarstva. Iste večeri Saberu i njegovoj sestri Faridi, koji su me zabrinuto pitali jesam li dovoljno učila za završni ispit koji se trebao održati početkom zime, odgovorila sam rastreseno sliježući ramenima:

- Ništa lakše!

- A tema?

- Trebalo je obraditi vijest po vlastitom izboru za tri različita medija: tisak, radio i televiziju.

- Sto si odabrala kao polaznu informaciju?

- Jednu istinitu, iako dolazi iz nepoznata izvora: Gosp. Bin Laden, sudanski prijatelj talibana, ponudio je da će financirati gradnju džamija u zemlji.

Čula sam tu vijest na radiju. Ne sjećam se više kada, no pogodila me je. Međutim, nisam znala ništa o životu Bin Ladena, osim da je kao Sudanac zasigurno bio vrlo imućan. Dobila sam dobru ocjenu.

Pred odlazak, Saber mi je vratio knjigu koju sam mu posudila: Crveni cvijet za moju bol, iranskog pisca Parwiza Ghasija Saída. Obožavala sam tu tužnu ljubavnu priču, koju su u to vrijeme gutali svi mladi.

- Onda, kakva ti se čini?

Poče se kreveljiti da prikrije svoju sentimentalnost, ali znala sam da je

zaljubljen u djevojku iz susjedstva.

Saber mi sve povjerava, a ja to prenosim njegovoj sestri. Znam i to da su Saberovi roditelji uvjereni kako je on premlad za zaruke.

Nastojim misliti na obicne, svakodnevnne stvari, na primjer na haljinu koja me ceka kod krojacice i koju je tata obecao uskoro pokupiti, unatoc maminu neodobravanju. Mama misli da mi tata previše popušta. Obožavam oca i navikla sam dobivati od njega gotovo sve što poželim. Cak me je i Daut, dok je bio student, koristio kao posrednika kad je htio nešto od tate. Svaki put kad tražim novac da kupim kasetu ili lak za nokte, mama mi prigovara:

- Misli na obiteljske financije, Latifa. Ne pretjeruj! Jucer je bila stvarno ljuta što sam na takav dan mogla razmišljati o vjencanju. Ali, nisam vidjela haljinu dovršenu...

Možda se ponašam površno, ali imam potrebu baviti se »svakodnevnim problemima« mlade djevojke. Na taj nacin unaprijed negiram zarobljeništvo koje vreba.

Neizbježnu izolaciju koja ceka sve nas djevojke i žene.

Mogla bih zauvijek ostati tamo i promatrati ružu od papira, upijati je kao snažnu ideju, osjecati je kao nekakvu težinu na celu. Više necu ici na fakultet... Uzalud sam položila ovaj ispit. Ostat cu zatvorena u kuci, bez cilja i planova za buducnost. Koliko dugo? Proci ce tjedni, mjeseci prije nego snage otpora izbace iz zemlje ove u bijelo prerušene gavranove. Možda i godine. Nitko ne zna kamo su se sklonili zapovjednik Massud i njegovi ljudi. »Protjerani su«, objavio je Radio-Serijat. Proci ce mnogo vremena prije nego saznamo išta o njima.

Dorucak prolazi u sumornom raspoloženju. Radio-Serijat nema ništa zajednicko s Radio-Kabulom. Nema više vijesti. Program se kao i jucer nastavlja u jedanaest sati vjerskim pjesmama i odredbama mula.

Mrzim ovo jutro, isprazno i besmisleno. Prije sam imala sreću uživati u toplom kruhu i zaslađenom caju dok slušam emisiju Payam Sobhgahan na Radio-Kabulu: vijesti dana, perzijsku poeziju, glazbu. Oko osam sati Daut i Soraja krenuli bi na posao, a ja na predavanja. Samo bi mama ostala kod kuće s Bingom. Ponekad bi besplatno primala pacijentice iz susjedstva kojima su prestrogi muževi branili da idu u bolnicu muškim lijecnicima. Upravo zbog toga, u Kabulu su lijecnici uglavnom žene. Narocito na ginekologiji.

Cekajuci da Radio-Serijat nađe primjerenim obavijestiti o odredbama nove vlasti, jedino što smijemo slušati između osam i devet sati vjerske su pjesme, stihovi iz Kur'ana i molitve. Daut ce upaliti radio u određen sat s nadom da doznamo nešto novo.

Idem se ispružiti u sobu dok Soraja pere suđe. Tata ce pokušati oprezno se iskrasti, obaviti kupovinu i u razgovoru s prijateljima nešto saznati. Mama legne na klupu u dnevnom boravku i smrknuta lica brzo utone u san. Nije me cak ukorila kad je vidjela da Soraja pere suđe umjesto mene. Reklo bi se da je jutros ništa ne zanima.

Tata donosi loše vijesti. Mnogi ducani su zatvoreni. No, Ministarstvo unutarnjih poslova i Ministarstvo obrane rade. Vidio je razbijene televizijske prijamnike razbacane poput smeca, trake kasete kako vise na drveću vijoreći poput kakvih zloslutnih vijenaca na jesenskom vjetru. Ulice su pune pretucenih ljudi. Redovi se nižu pred nekoliko otvorenih ducana.

On odlazi u džamiju predati obiteljsko oružje umotano u krpnu. Jadan tata. Takva ljudina, snažan i cijjenjen, a mora pretrpjeti takvo poniženje! Jutros se nije obrijao i lice mu je sivo, tužno. Brada koja nice na obrazima daje mu bolestan izgled.

Jedanaest je sati. Radio-Serijat nastavlja emitirati kako bi objavio da je premijer nove privremene vlade sastavljene od šest mula proglasio sljedeće:

Od sada ce zemljom vladati totalitaran islamski režim. Svi veleposlanici u inozemstvu suspendirani su. U skladu sa Serijatom (Islamskim zakonom) donesene su sljedeće odredbe:

- Svatko tko posjeduje oružje mora ga predati u najbližu vojnu postaju.

- Djevojke i žene nemaju pravo raditi izvan kuće.

- Sve žene koje trebaju izaci iz kuće moraju biti u pratnji mahrama (muškog člana obitelji: oca, brata, muža).

- Zajednicki prijevoznici rezervirat ce jedan autobus za muškarce i jedan za žene.
- Muškarci moraju pustiti bradu i oblikovati brkove u skladu s Islamskim zakonom.
- Muškarci moraju nositi turban ili bijelu kapu na glavi.
- Zabranjuje se nositi odijelo i kravatu.
- Obvezatno je nošenje tradicionalne afganistanske odjece.
- Žene i djevojke moraju nositi cadri.
- Žene i djevojke ne smiju nositi odjecu živih boja ispod cadrija.
- Zabranjeno je lakirat; nokte te šminkati usne i lice.
- Svaki musliman mora se moliti u točno određeno vrijeme bez obzira na to gdje se u to doba nalazi.

Sljedećih dana u isto vrijeme na Radio-Serijatu pljuštale su odredbe skandirane istim prijetecim glasom koji se pozivao na šerijat:

- Zabranjeno je izlagati slike ljudi i životinja.
- Žene ne smiju uzimati taksi ako nisu u pratnji mahrama.
- Žene ne smiju ici kod krojaca za muškarce.
- Djevojke ne smiju pričati s mladima. Prekršitelji ove odredbe morat ce se odmah vjencati.
- Muslimanske obitelji ne smiju slušati glazbu niti za vrijeme obreda vjencanja.
- Obitelji ne smiju fotografirati ni snimati videoka-merom niti za vrijeme vjencanja.
- Zarucene djevojke ne smiju posjecivati salone ljepote niti u vrijeme priprema za vjencanje.
- Muslimanske obitelji ne smiju djeci davati nemuslimanska imena.
- Svi nemuslimani, hinduisti i Židovi moraju nositi žutu odjecu ili žutu tkaninu. Moraju svoje kuće oznaciti žutom zastavom kako bi ih se moglo prepoznati.
- Trgovci ne smiju prodavati alkoholna pica.
- Trgovci ne smiju prodavati žensko rublje.
- Kada policija kazni nekog prekršitelja, nitko nema pravo postavljati pitanja ni kritizirati.

- Svi prekršitelji Islamskog zakona bit ce kažnjeni na javnome mjestu.

Ovaj put nas stvarno ubijaju, nas žene i djevojke. Ubijaju nas tiho, podmuklo.

Najgore zabrane, na snazi u većem dijelu zemlje, uništavaju nas. Potpuno nas udaljavaju iz društva. Zabrane se odnose na sve žene, od najmlađih do najstarijih. Nema više posla za žene, što znaci propast za zdravstvene službe i uprave. Nema više škola za djevojke, liječenja za žene. Nema više ni tracka svježeg zraka. Žene kucama! Ili pod cadri. Dalje od pogleda muškaraca! To je potpuno negiranje slobode pojedinca i prava spolna diskriminacija.

Najveće poniženje za Afganistance, i muškarce i žene, ustolicenje je novog ministarstva koje nosi komičan naziv: Ministarstvo za suzbijanje poroka i promoviranje vrline, AMR-e-Bel Ma'rouf na arapskom.

Tog dana povlacim se u svoju sobu i pregledavam svoje stvari: knjige, odjecu, fotografije, stripove, glazbene kasete, filmove, postere. Moj lak za nokte, Sorajin ruž za usne. Nema druge, nego da sve spremim u kartonske kutije i sakrijem u ormar. Poražena sam. Čas kipim od bijesa, čas lijem suze. Ideja o premetacini osobnih stvari nepodnošljiva mi je jednako kao mami i sestri. Mama je sama počela pakirati zabranjene predmete, obiteljske fotografije, one rođenja, njenog i Sakilinog vjencanja. Skinula je predivan portret koji je oslikao njen brat, sliku prekrasne žene, lice slobode nepodnošljivo za talibane. Dok Soraja i ja gomilamo svoje djevojacko blago u garderobnom ormaru, ona svoje uspomene studentice. Najljepše haljine slažem u kovčeg, a čuvam samo hlace i crne tenisice. Soraja radi isto. Sprema svoju lijepu odoru, kratke suknje raznih boja, proljetne bluzice, cipele s potpeticama, pulovere živih boja koji nikada nisu bili nedolici. Zatim pomaže mami da pretraže stan i pronađu zabranjene slike, kalendare, postere nogometaša i glazbenika u Dautovoj sobi.

Sama u sobi, okružena preostalim knjigama koje treba zapakirati, briznem u plac.

Vrti mi se u glavi. Dok sam bila previše zaposlena pakiranjem, ponašala sam se kao da se radi o privremenoj selidbi. Sada me živci izdaju. Pogled mi se zaustavlja na komičnom stripu objavljenom u jednim novinama prošle godine. Prikazuje dva znanstvenika nagnuta nad mikroskopom kako promatraju talibane koji gmižu na

stakalcu. Znanstvenici izgledaju zapanjeni i pitaju se kakav to mikrob gmiže pred njihovim ocima.

Prljav mikrob, opasan i zarazan širi se sijuci tešku bolest, sporu i smrtonosnu za slobodu žena. Lako se prenosi. Talibanima je dovoljno da se proglašavaju neprijepornim poznavateljima Serijata, odredaba Kur'ana koje tumače kako njima odgovara bez ikakvog poštivanja Svete knjige. Moja obitelj istinski je pobožna. Otac i majka znaju što Serijat znači za dobrog muslimana. A te preporuke nemaju ništa zajedničko s načinom života kakav nam žele nametnuti talibani.

Talibani su već zabranili slike životinja, a sigurna sam da će uskoro zabraniti i držanje pasa i ptica u kućama. Imamo pticicu, kanarinca, u krletki na balkonu dnevnog boravka koji je tata pretvorio u ostakljenu lođu da nas zaštiti od zime i neželjenih pogleda. Pticica tako lijepo pjeva u zoru...

Na povratku iz džamije tata me zatekne uplakanu u sobi.

- Smiri se, Latifa! Nitko još točno ne zna što će biti. Treba biti strpljiv. Ovo neće potrajati, vidjet ćeš.

- Tata, moramo pustiti pticu. Hocu da je slobodna! Barem ona!

Otvaranje krletke simboličan je čin koji mi je potreban.

Gledam pticu kako oklijeva pred tom nepoznatom slobodom, kako uzlijeće jednim zamahom krila i nestaje u daljini na oblačnom rujanskom nebu. Sa sobom odnosi svoju slobodu. Neka joj Bog pomogne da nađe utocište u nekoj pitomoj dolini!

Sve se promijenilo. Svijet se okrenuo naglavce. Otac i dalje ustaje ujutro radi molitve, ali više ne trči jer talibani ne podnose da itko, osim njih, trči po ulicama. Soraja, Daut i ja ustajemo između devet i deset sati bez volje i poleta. Otac i brat moraju pustiti bradu. Svima nam se čini da smo prljavi. Umorni smo i jadni. Više nitko ne pali radio jer više nema vijesti, glazbe ni poezije. Ništa, osim propagande.

I naredaba:

- Zabranjeno je zviždati i posjedovati zviždaljke.

- Zabranjeno je držati pse i ptice.

Imala sam pravo. Na sreću, naša je ptica već daleko. Mi smo, a ne netko drugi, odlučili o njezinoj sudbini. No, sada se trebamo rastati od Binga, našeg bijelog hrta, krzna tako debelog da sliči na medvjedica. Cijeli život je samnom. Moje najranije sjećanje na njega uvijek je bilo nu fotografiji u albumu koji je mama sakrila u kuhinji. Na njoj imam pet godina, nosim škotsku suknjicu, crvenu majicu i slamnati šešir. Grlim Binga uspravljenog na stražnje šape dok on sa svojom izduženom njuškom gleda prema najstarijoj sestri Sakiri i kao da govori: »Oslobodi me! Moram trčati na četiri šape!«

Nema govora da ga pustimo da sam trči po ulici, što su učinili neki vlasnici pasa. Tata će ga odvesti našem ujaku, koji ima kucu s vrtom. Bingo, afganistanski odmetnik na četiri šape, danju će biti skriven u kuci, a noću će slobodno trčati ulicama. Znam da će se dobro brinuti za njega.

Tata je ponovno ostao bez trgovine! Tek tri tjedna nakon dolaska talibana mogao je prici svojim skladištima. Iz sigurne udaljenosti, zbog posijanih mina, gledao je ruševine svoga ducana. Unatoc tome ne žali se kako ne bi mamu dodatno opteretio svojim brigama. Snaci ce se. S jednim partnerom uložiti će u Pakistanu novac, koji mu je preostao, u novi posao i nastojati iz toga izvuci dobit. Ali, to će biti teže, neće moći raditi svaki dan i to će mu nedostajati. I on je na neki način postao zatocnik našeg doma, zadužen za kupovinu i kuhanje. No, to mu ne smeta. Tata je uvijek kuhao dok je mama bila odsutna zbog posla u bolnici.

Brada mu je sada dovoljno narasla, pa ga s vremena na vrijeme zezamo zbog novog izgleda i dužine brade koju propisuju talibani. On situaciju prihvata flegmaticno i dodaje prezrivo:

- Moja brada pripada talibanima, ali ja ne!

Daut. je pronašao način da kriomice sa svojim prijateljima dođe do kopija videokaseta. Krijumčare se iz Pakistana preko starih veza. Dapace, moj ujak ih ima još u svom ducanu. Paradoks je ipak čudan. Zabranjeno nam je kupovati video rekordere, televizijske prijamnike, video i audiodasete, no trgovci ih uvijek nude na svojim policama. Nitko ih službeno ne kupuje, no svi ilegalno dolaze do njih! Talibani licemjerno dopuštaju da se održi trgovina na crno, koja bi uništila

legalnu trgovinu u Kabulu.

Život u kući provodimo u ritmu tatinih i Dautovih izlazaka. Oni su naša veza s vanjskim svijetom. Donose vijesti s tržnice, od prodavaca povrća, iz trgovačkog centra ili iz džamije. I mi ih željno upijamo.

- Afganistancima se zgradila slika vjere koju svojim smiješnim zakonima stvaraju talibani. Mi smo uvijek bili pobožni, no nitko od nas ne prepoznaje se u njihovom islamu. Tjeraju ljude da se zaustave bilo gdje na ulici i da mole. Jedan covjek je ispricao da su ga tako zaustavili pet puta za redom i da se svaki put morao pomoliti. Prica se također da u džamiji, kada se ljudi obraćaju Alahu u svojim molitvama, mnogi od njih traže: »Neka nestanu ovi talibani!« Mogu nas uvijek prisiliti da molimo, no naša molitva uperena je protiv njih.

Dani su beskrajni tuneli neaktivnosti. Najveći dio vremena provodim ležeci u sobi, buljeci u strop ili citajući. Nema više trčanja ujutro, nema više bicikla, postajem sve mlitavija. Nema više tecaja engleskog, ni novina, gutam sladunjave indijske filmove koje nabavlja Daut. Da talibani ne bi primijetili svjetlo ekrana nakon redarstvenog sata, ujak nam je obojio prozore malog salona i blagovaonice koji gledaju na ulicu, a također prozore lođe i spavacih soba. Jedino je kuhinjski prozor ostao svijetao. Kuhinja se nalazi na suprotnoj strani od ostalih prostorija i s njenog prozora možemo gledati džamiju i školu, u kojoj vidimo samo dječake kako sjede u krugu oko mule i recitiraju Kur'an.

Nemam više nikakvih planova. Ponekad hodam u krug po stanu kao zatvorenica u ćeliji. Sjednem na fotelju, na klupu ili tepih. Hodam hodnikom koji vodi do kuhinje pa se vratim natrag u svoju sobu. Sjednem, legnem, proučavam uzorke na tepihu, namještam se ispred televizije, ponovno legnem. Nikada nisam s toliko pozornosti promatrala namještaj i predmete u kući. Mrvica kruha na stolu zaokuplja moje zanimanje. Ptica na nebu me zadivljuje. Polako i neprimjetno, lišena svakog smisla, tonem u depresiju. Mama je daleka, uspavana, više je ne brine što radimo Soraja i ja, jer mi ništa i ne radimo.

S vremena na vrijeme posjećuje me Saber. Ponekad mama prima pacijentice u cadriju. Dolaze iz susjedstva, uvijek u žurbi, zabrinute. Otvaram im vrata i one nestaju u salonu s mamom. Muževi ih čekaju u prizemlju.

Jednog dana, pred kraj zime, otvorim vrata ženi u cadriju misleći kako je to majcina pacijentica koja je kriomice došla na pregled. No, ona stane postavljati čudna pitanja:

- Ti si Latifa? Alijina kći? Saberova prijateljica?

Ne shvativši o čemu se radi, spremam se zalupiti joj vrata pred nosom, no ona navaljuje: - Da, da. To si ti!

Odjednom prasne u smijeh, podigne cadri, a kad tamo, Saberova sestra: - Farida! To si ti? Skoro si me uplašila! Sto ti je da si to odjenula? - Moja starija sestra došla je u posjet i s njom sam se našalila! Sad sam prevarila i tebe! Iskoristit ću cadri za izlazak! Hajde, isprobaj ga!

Sok mi je vidjeti ju tako odjevenu. Znam što je cadri, viđala sam ga i prije dolaska talibana. Nosile su ga neke žene sa sela kad bi dolazile mami na pregled. Nosile su ga iz običaja, bez prisile. No, u Kabulu se rijetko viđao. S druge strane, u građanskom ratu cadri je mogao biti vrlo koristan onima koji su prenosili informacije. Neprepoznatljivih lica, anonimne nepoznate ženske siluete skrivale su ponekad pripadnike otpora u hlačama. Kad bih ih sreća na ulici, smijala sam se sa svojim prijateljicama iz gimnazije. Zvali smo ih bocama, ili izvrnutim kupusima, ili vrecama. Kad ih je bilo više, zvali smo ih »regimenta padobranaca«. Smijale smo se sljedećem vicu: »Japanac koji se vratio s puta u Afganistan pricao je svojim prijateljima kako su ljudi tamo dobro organizirani i mnogo napredniji od Japanaca. Kad su ga pitali zašto, odgovorio je: Šecu ulicom s bocom u ruci!«

Gledam taj odjevni predmet s izvezenom tkaninom, zašiven za kapu koja posve pokriva glavu, i koji doseže do nogu. Neki su mnogo kraći i zacijelo mnogo udobniji.

Izvezena mrežica u razini ociju i nosa me plaši.

- Otac nam ih je kupio, nisu tako dugi.

- Sestra je našla jednog kod tete. Star je, a teta je bila visoka! Probaj ga. Ako jednog dana želiš izaci, dobro će ti doći.

Odijevam ga Faridi za ljubav, ali i da vidim kakav je osjećaj biti ispod cadrija.

Gušim se. Tkanina mi se lijepi za nos, s teškoćom namještam izvezenu mrežu pred ocima.

- Onda? Vidiš li me? - pita Farida.

Vidim je dok je gledam u lice. Kako okrećem glavu, moram pridržavati tkaninu ispod brade da se ne mice. Međutim, poželim li pogledati otraga, moram se potpuno okrenuti. Osjećam dah ispod tkanine. Vruće mi je. Noge mi zapinju. Nikada necu to odjenuti. Sada mi je jasno otkuda ukocen i cudan hod »žena-boca«, zašto su uspravne, djeluju oprezno i vrebaju na neočekivane prepreke te oklijevaju kad prelaze ulicu i usporeno se uspinju stubama. Te spodobе koje tumaraju ulicama Kabula s teškoćom se sklanjaju biciklima, autobusima i kolima. To nije odjeca, to je zatvor.

Ipak, jedini način da izađem na ulicu jest da se sakrijem ispod toga. Ili da se prerušim u dečka, da ošišam kosu, i pustim bradu, a za to nemam mogućnosti. Za sada, osjećam se prilično bespomoćna. Ovaj slični izvezeni prozorčić podsjeća me na pticju krletku. A ptica sam ja.

Izvlacim se ispod cadrija. Ponižena sam i bijesna. Moje lice je moje. I Kur'an kaže da žena može biti pokrivena, ali da mora biti prepoznatljiva. Talibani su mi htjeli ukrasti lice. Ukrasti lice svim ženama. To je nedopustivo! Necu izaci s Faridom.

- Pa nećeš valjda cijeli život ostati zatvorena!

- Bojim se. Eto. Strah me da će mi se noge zaplesti u tome, da će me istuci na ulici jer nešto nisam pokrila ili ako slučajno podignem cadri, da bih kihнула! Kad bih morala bježati da se spasim, ne bih mogla trčati u tome.

- Ovaj cadri je predugacak, uzmi svoj!

- Necu. Prica se da otimaju mlade djevojke i da ih na silu udaju za talibane.

- Ja želim izaci. Brat će me pratiti, ne izlažem se opasnosti ako izađem s bratom. Pitaj Dauta da ide s tobom!

Ne, odlucila sam. Necu ici. Uostalom ne želim gledati kolone žena kako se micu uz zidove. Vratila bih se previše nesretna kuci. Ako bih se uopće vratila...

Program Radio-Šerijata uvijek je isti: od osam do devet čita se Kur'an i molitve, od devet do deset i trideset emitiraju se pjesme, propagandni tekstovi, objavljuju se nove odredbe, od kojih se neke citaju na arapskom kao da nas žele uvjeriti da doista potjecu iz Kur'ana. Zatim se emitiranje prekida i nastavlja u osamnaest sati vijestima o umrlima, o pogibiji talibanskih »junaka«. Slijede uvijek iste »vijesti« u kojima se hvali napredovanje talibana, a nijednom se riječju ne spominju snage otpora i neosvojiva sela. Na kraju, u devet i trideset, nakon čitanja nekoliko sakralnih tekstova, Radio-Serijat prekida program.

Sredinom dana jedno od nas predloži, ne previše uvjerljivim glasom, da skuha rucak. Kuca podsjeća na vrstu zatvora ili bolnice. Tišina postaje nepodnošljiva. Nitko ne radi ništa. Više si nemamo što reći. Nesposobni za razgovor, zatvaramo se svatko u svoju tjeskobu i svoj strah. Potonuli u istu crnu rupu više ne vidimo jasno.

Vučem se besciljno po kuci. Više se ne presvlacim. Događa mi se da ostanem po tri, četiri dana i noci u istoj odjeci. Susjedov telefon više ne zvoní. Linija je još u kvaru. Kad se konacno uspostavi veza, tata se boji nazivati. Znamo da talibani sve slušaju i sve nadziru...

Ponekad navrate Dautovi prijatelji i kriomice gledaju filmove.

Povremeno me posjete Farida i Saber. Pustolovnji - su od mene, izlaze iz kuće. Ja se ne uspijevam prisiliti na takav pothvat. Čini mi se da jedini oblik otpora koji mi je preostao jest da se zatvorim u kucu i da jednostavno odbijem vidjeti talibane.

Tek četiri mjeseca nakon dolaska talibana, na samom početku 1997. godine, Farida me uspijeva nagovoriti da se upustim u pustolovinu izlaska na ulice Kabula pod izgovorom da idemo po posljednji broj našeg časopisa kod prijateljice Merjem, koja ga je nedavno posudila od mene. Ne vidim nikakvu potrebu za tim.

- Trebaš izaci! - uporna je. Izgledaš užasno. Osim toga to je najbolji način da se suočiš sa stvarnošću! Ako još neko vrijeme ostaneš zatvorena, poludjet ćeš!

Nestajem pod cadrijem i u Faridinom i Saberovom društvu odlazim u neobičnu »šetnju«. Četiri mjeseca nisam izlazila iz kuće. Osjećam se cudno, izgubljeno, kao bolesnica na oporavku. Ulica mi se čini prevelikom, kao da ju netko neprestano nadgleda. Sapećmo ispod cadrija da ne privučemo pozornost, a Saber nas prati u

stopu.

Na putu prolazimo ispred naše stare gimnazije na cijem ulazu sada stražare talibani. Na susjednom sportskom igralištu vise zloslutni vijenci kasete. Objesili su ih na košarkaške koševe, na odbojkašku mrežu, na drveće. Otac mi je vec pricao o tome, no mislila sam da su ta nedjela samo privremena. Ocito je, međutim, da oni ne žele prestati s njima ostavljajući obješene trake posvuda kao nekakve »zastavice upozorenja«. Nema slika! Nema glazbe!

Maló dalje susretnemo cetiri žene. Odjednom, uz strašan prasak, zaustavlja se terenac i iz njega, kao divljaci, iskoce talibani te vitlajući kablovima nalik na biceve bez rijeci i objašnjenja stanu udarati po ženama skrivenim ispeci cudriju. Žene vrište, ali nitku im ne priskace u pomoc. Bježe trkom, no talibani ih gone i ne prestaju udarati. Kroz cipele im probija krv.

Kao ukopana, skamenjenih udova, stojim na mjestu i ne uspijevam se pomaknuti. Doci ce. I mene ce ugrabiti iza njih. Bit cu njihova sljedeca žrtva. Farida me naglo vuče za ruku:

- Trci! Trci! Moramo pobjeci!

Dok jednom rukom ispod brade pridržavam cadri, trcimo koliko nas noge nose dok konacno ne ostanemo bez daha... Saber je iza nas. Njegova pomoc sada je beskorisna. Svjestan je da ne može ništa spriječiti. Ne znam da li nas talibani slijede. Cini mi se da osjećam njihovo prisustvo iza sebe i svakog trena očekujem udarac koji ce me pokositi.

Na sreću, nismo daleko od kuće i za manje od pet minuta sklanjamo se u stubište zgrade. U hodniku između katova više ne mogu ni disati ni govoriti. Od živaca jecam, više se ne mogu kontrolirati. Farida teško hvata dah. Mrmlja nešto nerazumljivo. Vjerojatno kune talibane. Buntovnija je od mene.

Saber, koji nas prati, shvatio je što se dogodilo i užasnut pripovijeda sestri:

- Tukli su ih jer su nosile bijele cipele...

- Zašto? To je neka nova odredba?

- Bijela je boja talibanske zastave i žene nemaju pravo nositi bijelo. To što su imale bijele cipele oni su razumjeli kao da gaze po talibanskoj zastavi!

Odredbe koje slijede iza odredaba naizgled bez ikakvog smisla i redosljed ipak pocivaju na istoj logici: istrebljenju afganistanske žene.

Jedan dan neka je žena izašla na ulicu pokrivena samo cadrom i držeci cvrsto Kur'an na grudima. Talibani su je odmah poceli bicevati. Žena se usprotivila: - Nemate nikakvo pravo to raditi. Pogledajte što piše u Kur'anu!

Nažalost, u opcoj strci Sveta je knjiga vec pala na tlo i nitko od napadaca nije je htio podignuti. Kur'an se nikada ne smije staviti izravno na pod. Oni bi to znali da su ga procitali. No, oni se ne drže nacela naše vjere. I njihove naredbe samo su iskrivljena tumacenja svetih tekswa, u kojima jasno piše da postoje dvije situacije u kojima se žena smije razodjenuti pred muškarcem: pred mužem i lijecnikom. Zabraniti ženama da ih lijeci muškarac i istodobno im braniti da rade, pa tako i da lijece, znaci uništiti ih. Duboka depresija u koju je polako pala naša majka primjer je takve patnje i negiranja žena. Majka je uvijek bila slobodna. Bila je slobodna duha i živjela je slobodno. Ni njezin brak nije dogovorila obitelj.

Za vrijeme studija nosila je suknje i hlace. Šezdesetih je godina odlazila u kino Zainab i vodila sa sobom svoje sestre. U to doba žene Kabula tražile su svoja prava i u povodu godine žene 1975. vlada predsjednika Dauta u demokratskom je duhu odlucila: »Afganistanske žene, jednako kao i afganistanski muškarci, imaju pravo raspolagati svojom osobom, birati svoje zvanje i svog bracnog partnera.«

Jedna feministicka udruga pokušavala je utjecati na provedbu tog zakona u najzabacenijim dijelovima zemlje, no uz brojne teškoce. Aktivistkinje su se suprotstavile tradicionalnim okovima razlicitih plemena. Mama mi je pricala da su u nekim selima djecu plašili prijeteci im rijecima: »Ne budeš li me slušao, pozvat, cu ljudožderku, 'ženu bez vela', da te poždere.«

Mama je kao medicinska sestra stažirala u bolnici Mastourat u Kabulu, u instituciji samo za žene. Tamo je radila s uglednim profesorima kao što su dr. Fata Nađm, dr. Nur Ahmad Balaiz i dr. Kerramuddin. Radila je u timu koji je lijecio majku kralja Zahera Shaha. Pod Sovjetima, mama je radila u vrticu u našem susjedstvu, što joj je dobro došlo jer me imala kamo smjestiti za svog radnog vremena.

Jednom zgodom, imala sam tada četiri godine, došla je bijesna i odvušla me brzo iz moje grupe, taksijem odvezla kući i zatim je odmah nestala. Mnogo godina poslije objasnila mi je što se dogodilo. Oštro je prigovorila medicinskoj sestri zaduženoj za cijepljenje što je upotrijebila istu iglu za svu djecu riskirajući tako da zarazi cijelu ustanovu. To je bilo 1984. i mama je bila upućena u opasnosti takve prakse. Istog dana pozvali su je u upravu i obavijestili o kaznenoj mjeri:

- Nemate pravo proturjeciti sovjetskoj sestri.

- Zar ni zbog stručne pogreške? Zna li o čemu se radi?

- Sovjeti rade što žele. Nemate pravo miješati se u to. Morat ćete se ispričati toj sestri ili ću inače smatrati da ste protiv revolucije.

- Učinila je teški propust. Izložila je opasnosti živote afganistanske djece i ponos mi brani da joj se ispričam. Odbijam.

- U tom slučaju, izvolite otkaz!

Mama je pokušala doći do svog profesionalnog dosjea u upravi zdravstva, no on je nekim čudom nestao. Kako bi sredio taj slučaj, ministar Nabi Kamyar omogućio joj je da se natječe za specijalizaciju po svom izboru. Uspjela je, i sljedeće godine poslali su je na šest mjeseci u Prag na stručno usavršavanje u ginekologiji. Dobila je najbolje ocjene u svojoj klasi. Po povratku u Kabul posjetila je ministra i zahvalila mu riječima: »Hvala Vam. Sada ću u mirovinu. Ne želim više raditi za Sovjete!«

Nagovorio ju je, međutim, da ostane raditi s njim u Ministarstvu zdravstva. Tri godine poslije majka je otišla u mirovinu, no nastavila je raditi kod kuće i honorarno u bolnici. Sve do dolaska talibana.

Za nju njihov dolazak nije bio izgovor da se zavuce u kuću, da se bavi kuhanjem i da odgaja najmlađu kćer. Nikada nije bila oduševljena kucanskim poslovima. Osim toga, tata se izvrsno snašao u tome. Jedno vrijeme je čak zaposlio kućnu pomoćnicu da joj ostavi više vremena da se bavi svojim zvanjem. Zabrana rada mami pada još teže nego nama. Soraja i ja smo mlade, za nas još ima nade, kaže tata. No, boji se za ženu koja svakim danom sve više pada u ponor prisilne mirovine.

Tata, kad izađe ili kad ga posjete prijatelji, prepričava takve nezamislive događaje, jezive prizore, prave noćne more. Kako pojmiti da vjerska policija nekoj ženi na ulici odsječe prste jer je imala nalakirane nokte. Tata se svim silama trudi da mamu poštedi takvih priča.

Ali, mama ne mora izći iz kuće da bi vidjela strahote.

Početkom zime 1997. čujemo neku ženu kako vrišti na ulici:

- Moj sinje nevin, moj sinje nevin!

Pogledam kroz prozor i prepoznam majku Aimala, mladica iz susjedne zgrade. Tri talibana nasrnula su na njega udarajući ga kundakom kalašnjikova. Udaraju ga metodicki, narocito u slabine. Soraja i ja micemo se brzo s prozora da nas ne primijete, ali mladicevi krikovi paraju nam srce.

Zatim tišina. Talibani su otišli. Dolje je samo Aimalova majka. Jeca nagnuta nad beživotnim sinovim tijelom. Kad su došli lijecnici da ga odvezu u bolnicu, bilo je prekasno. Aimal je već gotovo sat vremena bio mrtav.

Daut je doznao što se dogodilo. Aimal je pozvao prijatelje da pogledaju film na videu, što je izricito zabranjeno. Talibani su upali u stan kako bi na djelu uhvatili šestero mladica od petnaest do sedamnaest godina. Razbili su televizor, video, uništili videokasetu, a zatim ih svu šestoricu odveli iz kuće. Vani su pitali kome pripadaju te stvari i Aimal je priznao. Za kaznu su ih natjerali da se međusobno šamaraju, što je za Afganistance, pa i tako mlade, velika uvreda. Budući da po njihovom sudu Aimal nije dovoljno snažno udarao, jedan od talibana prišao mu je i rekao:

- Pokazat ću ti kako se to radi.

Navalio je na njega najprije šakama, a zatim oružjem. Aimalova majka htjela se umiješati, no drugi taliban ju je pljusnuo i gurnuo na bodljikavu žicu. Potom su nastavili linc kundakom.

Kada su talibani ušli u Kabul, Aimalova obitelj bila je među onima koji su njihov dolazak pozdravili bacanjem cvijeca. Nakon ove tragedije Aimalova majka ispričava se svima zbog nacina na koji su pozdravili dolazak talibana. Poludjela je. Nije mogla ni zamisliti da bi joj talibani mogli hladnokrvno ubiti sina, pred njezinim

ocima. Sada skuplja kamencice i u prolazu ih baca na talibanske aute. Nekoliko puta su je već ulovili i bicevali, ali ona neumorno iznova pocinje. Samo neka je tuku. Sto još može izgubiti? U veljaci 1997. izlazim drugi put, no ovaj put sa Sorajom. Iako su ženama zabranili raditi, talibani su obećali da će im još nekoliko mjeseci isplacivati plaće. Daut nas prati do sjedišta tvrtke Ariana nekoliko kilometara udaljenog od kuće. Vrlo je hladno. Iznad trenirke obukli smo duge crne haljine i tamne pulovere. Nosimo crne tenisice i carape. Cadri boje lješnjaka cvrsto smo nabile na glavu. Ne smijemo biti sumnjive talibanima. Avenija se jako promijenila od posljednji put kad sam je vidjela. Zgrade televizije i zrakoplovne tvrtke još su zatvorene i izgledaju zloslutno. Na nekoliko metara od ulaza talibani su postavili barake, zapravo obične kontejnere u kojima su probili jedan ulaz za žene. Tamo ih primaju jednu po jednu kako bi im pregledali dokumente i podijelili placu. Sa strane vidim nekakvo okno, vrstu šaltera. Stojeci u redu, shvatim čemu ono služi. Žena uđe kroz vrata u baraku, zatim stane pred okno kroz koje predaje dokumente talibanu koji stoji vani. On pregledava dokumente i na isti način ih vraća sa svežnjem novčanica koji joj pripada.

Cadri im nije dovoljna zaštita od žena. Treba im još i krticina rupa. Ali, cega se boje? Mi smo neciste što ih, međutim, ne sprječava da nas pljuskaju golom rukom i da nas guraju na bodljikavu žicu!

Žene koje su toga dana došle po svoju placu počnu prosvjedovati. Zašto ih ponižavaju uskracujući im ulazak u zgradu? Zašto ih primaju u baraci?

Jedan od talibana, koji sjedi na tlu na ulazu u kontejner, ustaje da bi ispalio nekoliko hitaca u zrak i zastrašio nas. Sto se mene tice, uspio je. Ali, Sorajina kolegica Narguesse izazvana, iznenada skida cadri i zaurla:

- Sramota je kako postupaju s nama!

Svi su zaprepašteni. Usudila se pobuniti i svijetu pokazati svoje lijepo lice nezaposlene stjuardese!

Tada i druge žene ponesene Narguessinom borbenašću svale krivicu na talibana i navale na njega pokazujući svoj bijes. Odmah mu se pridruže ostali muškarci, koji nas bezobzirno gurnu u baraku i odvođe Narguesse, a ona se bori poput lavice.

Kad nas zatvore, skidamo cadrije i povičemo muškarcima:

- Necemo otici dok ne pustite Narguesse...

Samo nas je dvadesetak. Ne znam je li Daut vidio scenu. Ne vjerujem. Sigurno je otišao šetati po aveniji uvjeren da će formalnosti potrajati. Rasprava bijesni u baraci. Strepimo za Narguesse. Nagađamo kako će je kazniti. Jedini način na koji možemo utjecati na talibane jest da ostanemo ovdje otkrivenih lica i odbijamo izaci dok je ne puste. Jadna ucjena.

Konacno, Narguesse se vraća, vrlo uznemirena, na licu joj je ponovno cadri, no ne govori ništa. Talibani vicu da odemo.

Osmero nas se vraća u smjeru Mikrorajana. Na povratku, Narguesse nam pripovijeda što se dogodilo.

Talibani su je uveli u bivšu prostoriju za zaposlenike Ariane u prizemlju.

- Zašto si skinula cadri? Zašto nam se uporno suprotstavljáš i vrijeđáš nas?

- Zato jer nemate nikakvih prava braniti ženama da rade. Nemate pravo dočekivati nas kao pse u barakama. Mi smo pridonijele dobrom poslovanju ove tvrtke. I ne nosimo cadri ni u avionima ni u ovim uredima!

- Ti si samo žena! Nemaš pravo govoriti, nemaš pravo podizati glas! Nemaš pravo skinuti cadri! Prošlo je vrijeme kad si mogla putovati i šetati se bez cadrija!

Narguesse je rekla da je dva puta napravila kretnju kao da će skinuti cadri te da su je dva puta zaustavili.

- Ako opet pokušaš, ubit ćemo te.

Na sreću, jedan od talibana koji je čuvao baraku došao je obavijestiti šefa da ne želimo otici dok je ne puste. Oklijevali su trenutak, a zatim su je izbacili:

- Idi! I da si šutjela!

Izbjegla je ozbiljnu kaznu, možda čak i smrt za takvu pobunu. Zašto su je pustili? Iz straha da će morati svladati šacicu žena? Cinjenica je da ih je bilo malo. Možda su dobili i neke upute, ali kakve?

Narguesse ne miruje. Zajapurena je od uzbuđenja, od bijesa. Pouzdana Sorajina

kolegica uvijek je bila neovisna i svojeglava.

- Treba se pobuniti. Danas nismo mogle mnogo postići jer nas je bilo malo. No, ako nas sutra bude na tisuće, uspjeh ćemo svrgnuti te talibane!

Slažemo se s njom, ali kako da se pobunimo? Da se ujedinimo, ali gdje? Tako izlažemo opasnosti svoje obitelji. Nemamo ni oružje, ni tisak, ni televiziju. Kome se obratiti? Kako da tražimo pomoć iz inozemstva kad smo sablasti bez lica i glasa? To je bio naš prvi prosvjed nakon petomjesečne vladavine talibana. Bilo me strah. Još uvijek sam bila jako uzbuđena kad se Daut pridružio našoj skupini na putu za Mikrorajan.

Te smo večeri Soraja i ja u stanu obojenih prozora pod svjetlošću petrolejki konačno imale nešto za pričati mami. Međutim, mama, nekad tako borbena, samo je spustila ruke na naše glave i rekla:

- Sigurna sam da ste bile jako hrabre.

Boli me spoznaja da mama više ne želi razgovarati ni o ratu ni o pobuni. Progutala je svoje lijekove i utonula u san.

3. Tri djevojke

Kuhinjski prozor i ulazna vrata postali su moja jedina veza s vanjskim svijetom. Ujutro promatram džamiju i školu u daljini. Tijekom dana ponekad otvorim vrata maminih tajanstvenim pacijenticama koje se, i dalje skrivene ispod cadrija, prikradaju ulicama i traže maminu pomoć. Zatvaram vrata na njihovom odlasku, vraćam se u sobu, legnem i tiho slušam glazbu ili proučavam filmove koje sam već deset puta vidjela.

Tjelesno se ne osjećam dobro. Nekakav neobičan umor veže me za krevet pokraj Soraje, gdje se prisjećamo događaja i stvari koje smo nekad činile a više ne smijemo. Čak je i Dautov rođendan prošlog listopada prošao nezapaženo. Haljina koju sam trebala nositi na vjenčanju na koje nismo išle, spremljena je u kartonsku kutiju. Dok su talibani tu, ne mogu je odjenuti.

A mi smo tako voljele zabave, vjenčanja, obiteljska okupljanja gdje smo se slobodno smijale i plesale! Setale smo ulicama, kupovale šminku, kasete, knjige... Pricale s prijateljicama na povratku s predavanja... Neke manje stidljive djevojke glasno su se smijale kad bi srele mladice na ulici te su šaptom komentirale njihov izgled i odjecu. Roditelji nekih djevojaka od petnaest, šesnaest godina već su razmišljali o zarukama. Ja sam puno opreznija u tom pitanju. Uvijek sam mislila da ću se udati tek kad budem sigurna u izabranika, njegovu prošlost i obitelj. I kad budem sigurna da ga mogu voljeti. Vjernica sam, molim se, poštujem običaje našeg društva. Ako moj budući suprug bude tražio da izvan kuće nosim maramu ili cadri, pristat ću bez oklijevanja, ali moje pokoravanje neće ići dalje od toga i roditelji se slažu sa mnom.

Svjesna sam da u našoj kulturi žena ne može živjeti sama bez zaštite muškarca, oca, brata ili muža, jer sama ne funkcionira kao društveno biće. Ja nisam protiv takve muške zaštite, naprotiv, ali želim neovisnost i slobodu mišljenja. Soraja nije udana. To je za njenu karijeru stjuardese nužno. Govori da se kao i ja neće udati dok ne nađe muškarca po svom izboru. Ni otac ni majka ne žele se miješati u naš odabir. U svakom slučaju nama još nije do braka. Osim toga, ovo strašno doba u kojem živimo onemogućuje da ikoga sretnemo.

Ne vidimo više rođake, samo susjede povremeno i od onog događaja ispred Ariane, sestra i ja više ne izlazimo.

Bijesnim od nemoci protiv talibana, koji nas drže zatocene i prepuštam se strašnoj misli da će, ako ostanu dugo na vlasti, moj život propasti. Ili da pobjegnem iz zemlje i pridružim se masama izbjeglih i prognanih, o čemu moji roditelji, kao uostalom i ja, odbijaju razmišljati.

Naša jedina utjeha relativno je blagostanje koje su nam omogućili roditelji, a na kojem nam veliki broj gladnih žena na ulici može pozavidjeti. Pri tome mislim na puku činjenicu da možemo jesti kad smo gladne. No, proći će godine a mi ćemo ostarjeti bez posla, ljubavi i djece. Sestra je žalosna, pesimisticna. Pomirena sa sudbinom, izgubila je svaku nadu. Mene izjeda nekakva unutarnja pobuna koja se pretvara u vrstu bolećive nepokretnosti.

Netko kuca na vrata. Prepoznajem taj uporan i užurban način kucanja koji odaje

maminu tajanstvenu pacijenticu. Ona porucuje: »Otvorite brzo! Sklonite me. Ne želim da me vide!«

Da je vide? Tko bi prepoznao ženu ispod cadrija? No, strah je kod žena postao sveprisutan. Kao njihova druga priroda. Strah da ne naiđemo na susjeda, strah da ne odgovorimo na neko pitanje. Bojimo se svega. Otvaram liku u smeđem cadriju, koji žena skida cim zatvorim vrata.

Lice joj je natečeno, a usne nabubrene, krvare. Ne treba mi ništa reci. Vodim je odmah majci u salon gdje ce je pregledati, a ja se iz poštovanja sklanjam u svoju sobu. Međutim, preko paravana cujem kako place, a nekoliko trenutaka poslije mama me zove: - Donesi mi kipucu vodu i zavoje. Brzo!

Punim zdjelu, pripremam zavoje, pazim nestrpljivo kada ce voda zakipjeti. Još jedna... još jedna ponižena i pretucena žena. Sam Bog zna zbog cega.

Gledam mamu kako joj cisti i kirurškom iglom šiva rane na poprsju i gornjem dijelu tijela. Lijecnik koji radi u tajnosti mora znati malo od svega u ovom ludom svijetu. Bolesnica svjedoci o još jednoj nepravdi: bicevali su je kablovima jer se usudila sama izaci iz kuće. Mama pita:

- Zašto si izašla sama?

- Otac mi je poginuo u bitkama zimi 1994. Nema ni muža, ni brata, ni sina. Kako onda da ne izađem sama?

- Kako si danas došla?

- Jedan rođak je ponudio da me doprati.

Kad želi kupiti hranu, nema izbora nego da izađe sama. Ali, talibani ne žele razumjeti, oni udaraju. I više im nije dosta što udaraju, prelaze na druge metode. Na BBC-ju doznajemo da su mudžahedini Ahmeda Shaha Massuda u savezu s onima uzbeckog vođe Abdula Rashida Dosta, njegova bivšeg neprijatelja, krenuli u protunapad na sjeveru Kabula. Radio-Šerijat naravno ne govori o tome, nego samo slavi uspjehe talibanskih junaka i prešucuje njihove poraze. Ako je vjerovati muli zaduženom da preko radija obavještava stanovnike Kabula o napredovanju talibana, oni su vec nekoliko puta zauzeli cijeli Afganistan! Međutim, snage otpora pod Massudovim zapovjedništvom drže još 25% podrucja koje talibani žele pripojiti. Bitke se nastavljaju i vode u podrucju Kohestana.

Nekoliko dana poslije, oko devet sati navecer, cetiri pojave u cadriju zvone na vrata. Jedna od žena pokazuje nam se. To je Nafissa, Sorajina školska prijateljica. Ostale tri, sve mlade djevojke, njezine su rođakinje iz provincije, no odbijaju otkriti lice. Nafissa ukratko objašnjava da su iz Kohestana, tocnije iz doline imena Shamalia.

S obzirom da su došle same, otac ih zabrinuto pita:

- Nema nikoga s vama?

- Jedan vozac taksija pristao nas je dovesti.

Mama uvodi tri gošce u salon i zatvara se s njima dok otac s Nafissom silazi tiho u dno zgrade da zahvali vozacu.

Cujem djevojke kako placu iza vrata i mamin glas koji ih preklinje da se smire, da ne privuku pozornost susjeda. Zatim izlazi iz sobe, na brzinu piše nekakvu poruku i zove Dauta:

- Oduci ovu poruku mojoj prijateljici, dr. Simi u Mikrorajan 2 i požuri se, preostalo je još samo sat vremena do redarstvenog sata!

Poslije deset sati zabranjeno je hodati gradom i paliti svjetla u stanovima. Iako su prozori u stanu oliceni, iz dodatnog opreza Soraja i ja vješamo tamne krpe na stakla da mama može sigurno i u miru pregledati djevojke.

Mama zatim traži da prostremo veliku plasticnu prostirku na pod da može operirati. Buduci da nema više novih kirurških igala, jer ih više ne može nabavljati u bolnici, prokuhavamo vodu i steriliziramo stare igle. Nakon toga, mama ih moci u maloj posudi s alkoholom. Još uvijek ne znam što se dogodilo trima djevojkama koje skvrcene na podu tiho jecaju ispod svojih cadrija. Jedna od njih ljulja se lagano prema natrag držeći se za trbuh. Nikad necu zaboraviti taj prizor ocaja i patnje. Dok u kuhinji cekamo Dauta, mama nam prica: - One su otprilike tvoje dobi, Latifa, petnaest ili šesnaest godina. Talibani su ih uhvatili za vrijeme napada na dolinu Shamalia. Jedna banda od petnaestak muškaraca. Silovali su ih... njih petnaestorica. To je odvratno, ali... to nije sve... Oni su...

Mama oklijeva, razumijemo da joj je teško to pričati vlastitim kcerima. Soraja place. Gledam netremice u mamu. Sablažnjena ispustim krik: - Što? Što?

- Odsjekli su im genitalije, razderali ih...

Ne dodaje ništa, nego se vraća mladim žrtvama. Sada mora dezinficirati, anestetizirati i zašivati s ono malo materijala koji ima na raspolaganju. Ne usuđujem se pitati hoće li bol biti podnošljiva. Ne usuđujem se ni zamisliti... Odbijam tu sliku skupine od petnaest nasilnika koji navaljuju na tri djevojke moje dobi, nevine... na moje sestre.

Daut se vraća pred sam početak redarstvenog sata i dovodi dr. Simu. Vidjevši prizor, lijecnica reagira tako burno da je mama mora smirivati, upozoravati neka se kontrolira i ostane hladnokrvna.

- Moraš mi pomoći završiti. Smiri se. Jesi li donijela što sam tražila?

- Jesam. Uzela sam sve što sam imala.

Između deset sati navečer i četiri ujutro one lijece, šivaju rane. Do naše sobe dopiru tiha zapomaganja operiranih djevojaka i povremeni šapat mame i dr. Sime. Ne mogu misliti ni na što drugo. Ne mogu zaspati.

Djevojke na selu ne žive kao mi. Majka se u to uvjerila pod sovjetskom okupacijom. Uprava ju je na šest mjeseci poslala u Kandahar. Tamo se bavila sanitarnom prevencijom i njegovala bolesne. Pricala mi je koliko im je bilo teško govoriti o porodima i ginekološkim problemima pa i o samoj ženskoj anatomiji. Jednog dana posjetila ju je žena od 39 ili 40 godina, koja se žalila na napade vrućine i slabosti uvjereni da je trudna, a zapravo je bila u menopauzi.

U selu Nalissinih rođakinja njihova budućnost, bila je brak koji su dogovorili roditelji. Ovo silovanje uništilo im je budućnost. Koji će ih susjed ili rođak iz plemena sada zaprositi? Nitko. Pa čak da ovaj grozan čin ostane u tajnosti, one će morati živjeti s tom sramotom.

Po okrutnom još uvijek postojećem afganistanskom običaju silovati ženu značilo je prisiliti je da se uda za svog silovatelja ili je osuditi na progonstvo ili smrt. Nisam nasilne prirode, ali te sam večeri shvatila da bih, ako mi se što slično dogodi, bila kadra ubiti svog silovatelja pa zatim sebe.

Po završetku mucnog posla, dok djevojke konačno spavaju u salonu, mama i dr. Sima uz šalicu vrućeg čaja razgovaraju. Mama nagovara svoju prijateljicu da otvori tajnu lijecničku ordinaciju.

- U četvrti je previše bolesnih žena. Kao što vidiš, dolaze i iz daleka, a ja se ne mogu sama za sve pobrinuti. Više nemam gotovo nikakvog materijala, ni lijekova. Ti imaš odraslu djecu u inozemstvu i mogli bi ti nabaviti lijekove koji nam nedostaju. Mogla bi se organizirati bolje od mene. Uostalom, ja sam umorna. Nemam više snage. U Kabulu, pošta je svedena na minimum, najmanji paket može se otkriti. Sve prolazi kroz Peshawar u Pakistanu. Od tamo se obavezno odašilje novac i roba koju Afganistanci iz inozemstva šalju svojim obiteljima i prijateljima koji su ostali u zemlji. Čak i pisma i poruke moraju ići tim putem. Osim toga, treba biti siguran u krijumčare, imati sigurne veze. U hitnim slučajevima, svaki put kad je mami trebao neki lijek, dobila ga je zahvaljujući toj prijateljici.

Dr. Sima bez oklijevanja pristane otvoriti malu lijecničku ordinaciju. Nakon užasa koji je te noći vidjela, jasno joj je koliko je to važno, ako i ne računamo redovne bolesnice kojima je uskracena lijecnička pomoć jer sada samo muškarci smiju lijeciti, a dopušteno im je da lijece samo muškarce! Tako je nastala najvažnija tajna lijecnička ordinacija u Kabulu.

Tri djevojke otišle su ujutro s Nafissom i vozačem taksija. Prema kakvoj budućnosti? Više ih nikada nismo vidjele.

Društvo propada iz dana u dan. Truli oko nas, a mi ne možemo učiniti ništa da to sprijecimo. Tata priča da ima sve više prosjaka na ulicama. Uglavnom su to žene kojima je zabranjeno raditi, ili udovice. Majka moje školske prijateljice Anite prehranjuje obitelj peruci rublje po kucama. Bila je profesorica u mojoj gimnaziji. Neke žene peku kruh ili tradicionalne kolace koje njihovi sinovi prodaju na ulicama. Ostale vezu, izrađuju ogrlice.

Daut je nedavno vidio klince kako na gomili prodaju cigarete i aspirine. Također kaže da su neki mladi odlučili prodavati drogu kako bi pomogli svojim da prežive. Droga na granici s Pakistanom najisplativija je trgovina i talibani je ne

sprjecavaju. A talibanski Radio-Serijat objavljuje novu zabranu: Mula Omark, njihov vjerski i idejni vođa, smatra da je vezivo na cadriju, koje ženama omogućuje da vide, preširoko! Od sada vezivo mora imati sitnije ocice. Mule nisu odredili točnu veličinu, možda manje od pola milimetra?

Pred takvim apsurdom sestra i ja potpuno gubimo samopouzdanje. Neumorno se pitamo: »Sto da radimo? Sto uopće možemo napraviti? Umrijeti?«

Bolesna sam već duže vrijeme. Jutros imam temperaturu i vrti mi se u glavi. Kad pokušam ustati, srušim se ponovno kao vreća na krevet. Mama misli da mi pada tlak, ali ne zna zbog čega. Najgore od svega jest što je ona bolesnija od mene. Sve više tone u depresiju. Brinemo se za nju koliko je to moguće, ali jedini lijekovi koji su nam preostali jesu sedativi. Otac je toliko voli i nastoji svakog trena biti uz nju. Bilo bi strašno da je izgubimo. Djelotvorna i sposobna, uvijek je sve organizirala u kući. Žena od karaktera. Uz sav užas koji se događa u Kabulu, vidjeti je u takvom stanju još nas više pogađa.

Jedini trenuci kad je mama dobro jesu kad može lijeciti nekoga ili dati kakav savjet. Nažalost, ponekad bi više voljela da ne prima te bolesnice. Više im nema čime pomoći.

Nedavno ju je posjetila žena koja nije mogla zaustaviti krvarenje. Trebala je injekciju s lijekom koji košta oko 1,200. 000 afgana, a do kojeg nitko nije mogao doći. Prije dolaska talibana mama je bez problema nabavljala takve lijekove u bolnici gdje je honorarno radila. Sada više ne može otici tamo. S obzirom na zabranu rada izbacili bi je na ulicu i dodatno kaznili. Zabrana da lijeci tišti je danju i noću i ne da joj mirno usnuti. Kad je morala vratiti tu bolesnicu kojoj nije mogla pomoći, rekla nam je: - Ova će žena imati komplikacije. To je neizbježno. Najvjerojatnije će umrijeti od ginekološke upale, a to se moglo tako lako spriječiti! Samo jednom injekcijom....

Savjest jednog lijecnika ne može samo tako nestati. Razumijemo u kakvoj se mučnoj situaciji mama nalazi. Jedna, inače bezazlena komplikacija odvest će jednu ženu u smrt zbog talibanske zabrane. To je više nego poražavajuće.

Početkom ljeta 1998. jadni tata ima dvije bolesnice u kući: ženu lijecnicu koja se ne može trgnuti i pomoći također bolesnoj mlađoj kćeri. U svakom slučaju tajanstvena bolest koja me shrvala ne spada u mamino područje rada.

Tata zove prijatelja lijecnika i preklinje ga za pomoć. On je, međutim, muškarac i ne smije lijeciti žene. Strah ga je. Doći će ipak ako tata obeća da to nikada nikome neće reći. To je sve što traži za uzvrat.

Lijecnik ne može ništa protiv mamine depresije. S druge strane, misli da mama ima dijabetes, iako nikada nije bolovala od te bolesti. Napravio nam je krvne pretrage. Uzeo uzorke i rekao ocu: - Odnijet ću ih u laboratorij pod imenom moje kćeri. No, mogu odmah reći da ih treba što prije odvesti u Pakistan u bolnicu i hitno lijeciti. Latifa je deprimirana i ima upalu porebrice. Ima vodu u plućima. Ne smijete predugo čekati.

Iako bolujem već tri mjeseca s razdobljima smirenja i poboljšanja, tek od nedavno imam povišenu temperaturu. Idemo zato u Peshawar, no treba nam vremena da organiziramo putovanje. Treba naći auto i pouzdana vozaca. Konačno, sve je spremno. Tata sprema mamini kovčeg dok Soraja pakira naše. Daut će ostati čuvati kuću, jer su nam rekli da se talibani pokušavaju useliti u moderne stanove poput našeg u boljim dijelovima Mikrorajana. Za vrijeme lijecenja odsjest ćemo kod Sakilinog svekra i svekrve.

U normalna vremena, ako zanemarimo izrazito opasnu cestu i službenu zabranu Afganistancima da napuste zemlju, lako je doći do Peshawara. Međutim, mnogi Afganistanci redovito odlaze tamo kako bi se opskrbili, a carinici okrecu glavu. Naime, ljudi se pretvaraju da idu u Jalalabad i prolaze stroge provjere na nekoliko nadzornih postaja na cesti do granice koju je Pakistan jednostrano odlučio promijeniti u svoju korist. Moj stariji brat često je govorio da Pakistan već duže vrijeme sanja o pripajanju našeg područja.

To je naše prvo putovanje od dolaska talibana na vlast. Tomu je gotovo dvije godine. Ljeto je na pragu. Vruće je, a nas tri moramo se daviti pod cadrijem. U zoru, za tu prigodu unajmljeni vozač i brek (auto) čekaju nas ispred zgrade. Da nisam bolesna, ovo bi mi putovanje bilo svojevrsno rasterećenje, ali strah me zbog

opasnosti koje nas vrebaju na putu i zbog mame koja je sve umornija. Vozac upozorava oca: - Pazite da na nadzornim postajama kažete da idemo u Jalalabad.

Cesta koja poprecno presijeca ovu četvrt na periferiji Kabula simbol je ratne povijesti zemlje od vremena mog rođenja. Oznacena je olupinama sovjetskih vozila, a na zidinama se mogu vidjeti tragovi bitaka mudžahedina iz vremena osvajanja grada pod zapovjednikom Massudom 1992. godine. Mine i granate posijane su još svuda.

Na prvoj kontroli na izlazu iz grada moramo sici iz auta kako bi pregledali dokumente i nas. Muškarce pregledavaju temeljito po pravilima. Straža je zadužena za to. A žene, prema talibanskim pravilima pregledavaju djecacici koji nemaju više od osam godina. To su jedini pripadnici muškog roda koji nam smiju prici. Buduci da žene ne rade, ne mogu zaposliti policajke. Dijete nam priđe bez rijeci i daje znak da podignemo cadri, te na brzinu pregleda lice kako bi provjerio da nismo prekršili zabranu o šminkanju. Zatim nam lagano opipa suknju. Za nas pretres tu prestaje. Lice mu je ozbiljno. Gleda nas s laganim prezirom, no unatoc svojoj mladosti, cini se vrlo ponosan na svoju dužnost. Oružje koje mu visi na ramenu gotovo je veće od njega. Kakav će muškarac od njega postati?

Nakon toga slijedi pregled prtljage. Otac pokazuje svoj kovceg. Policija ga otvara i pažljivo pregledava.

- Kamo idete?

- U Jalalabad.

Strah putnika gotovo je opipljiv. Ovi talibani imaju tako nepredvidljive reakcije prema ženama da se može svašta očekivati. U glavi prevrcem sadržaj mog kovcega, u kojem je samo tamna i crna odjeca. Ne nosim ništa u bojama, kao ni mama ni Soraja. U pravilu, ženski se kovcezi ne pregledavaju. Talibani ne diraju žensku odjecu. Bilo je dovoljno da tata kaže: »Ovo je kovceg moje žene, a ovi su mojih kceri.« I stražar se povukao.

Red automobila ispred i iza nas je dug. Moramo cekati dvadeset minuta da nastavimo putovanje. Od drndanja auta bole me leđa. Mama s vremena na vrijeme kaže ocu neka zamoli vozaca da uspori.

Sunce je visoko na nebu. Postaje strašno vruće. Nakon dva sata iscrpljujućeg putovanja stižemo u područje zvano Sarowbia, gdje prolazimo kontrolu jednako kao i na prijašnjoj postaji. Nastavljamo dalje vijugavim putem prema Jalalabadu.

Na ulasku u grad je treća nadzorna postaja. Svaki put šutimo, zabrinuti, i strepimo nad svakim pokretom talibana. Mogu nam zabraniti prolaz, poslati nas u zatvor a da ne znamo zbog čega. Dovoljno je da jedan od kontrolora pobjesni na nekog putnika zbog bilo kakvog prekršaja a da svi ostali snose posljedice.

Malo dalje vidimo da pretražuju autobus. Talibani naredе ženama neka izađu, a vozac mora napraviti polukrug.

Zbog sumnjicava pogleda kojim stražari pregledavaju dokumente koje im je predao otac i nacina na koji ga proučavaju, pocinjem cijeliti cadri ispod kojeg na temperaturi od 40 stupnjeva više ne mogu disati.

Nakon tog pregleda preostaje nam još da prođemo planinsku cestu koja u serpentinama vijuga do Samarkhaila, gdje s podjednakom zabrinutošću, tjeskobom i bojazni da nas ne zatvore cekamo četvrtu kontrolu.

Približavajući se granici iz smjera Turkhamškog tjesnaca vidimo djecake kako se vraćaju iz Pakistana noseći kanistre benzina i ulja ili vreće šećera kojima trguju. Muškarci izvaljeni na tlu nude hrpe afgana pakistanskim putnicima i pakistanske rupije Afganistancima.

Trebalo nam je više od sedam sati da stignemo. Mama je potpuno iscrpljena.

U tom trenutku vozac nam se obrati: - Zatvorit će. Požurite. Ja ne mogu ici dalje. Moramo istovariti prtljagu, pozvati djecaka s kolima da je preveze i ostatak puta prijeci pješice do velikih crnih i zlokobnih metalnih vrata koja zatvaraju prolaz. Tata i Soraja pridržavaju mamu i pomažu joj hodati. Ona hoda polako, presporo. Na trenutke zastaje kako bi došla do daha. A mi ne znamo u koliko sati carinici zatvaraju prolaz. Otac također pazi na djecaka s kolima, koji prebrzo odmice. Ispred nas crna vrata, opasana betonom i bodljikavom žicom. Ne možemo proci drugdje, osim da se popnemo strmim planinskim putem. Ispred vrata su naoružani talibani, a s druge strane naoružani Pakistanci. Putnici prolaze u skupinama.

Cujemo da se prolaz zatvara između podneva i jednog sata. Imamo upravo toliko vremena.

Jedan taliban pretražuje našu prtljagu, pregledava ocev putovnicu, jedini dokument koji opravdava postojanje njegove žene i dviju kceri. Nije ga briga za zabranu odlaska iz zemlje. Ovdje prolaze tisuće ljudi. Važno je da on ima posla s jednim muškarcem i ženama pod cadrijem, poniznim i tihim kako se prilici.

U tom trenutku pakistanski policajac izađe iz svoje stražarnice u namjeri da zatvori prolaz. Iza nas jedna žena povice:

- Pustite nas da prođemo, sinko! Ne zatvarajte vrata! Taliban se okrene, približi Pakistancu i tako mu se grubo obrati da se ovaj povuce bez riječi i umjesto da uđe, sakrije se iza svoje drvene stražarnice od straha da ga taliban ne ustrijeli. Čak ga se i on boji.

Međutim, ne boji se mog oca. Čim stupimo na drugu stranu, priđe ocu u pratnji jednog kolege važnog izgleda s oružjem na ramenu i ispruženim pendrekom, čija oba kraja stišće cvrstu u šakama.

- Imate dozvolu?

Otac mu pruži putovnicu. Nema nikakve dozvole i Pakistanac to dobro zna. On želi nešto drugo a ne obrazac, želi novac.

- Kamo idete?

- U Peshawar. Ženu i kći moraju na liječenje.

- Otac uporno odbija dati novac. Mrzi sustav u kojem treba potkupiti policajca da radi svoj posao. Ovaj teritorij nam pripada. Pakistanci su nam ga oteli! To nije njihova zemlja i oni to dobro znaju. Prije nego što su ubili Nadžibullaha, talibani su ga pokušali natjerati da potpiše dokument kojim se to područje priznaje kao pakistanski. Točno znam što otac u tom trenutku misli suočen s tim lopovom Pakistancem: »Na mojem si teritoriju, u mojoj zemlji i usuđuješ se tražiti novac od mene, Afganistanca! To je gore od obične granate, to je uvreda za Afganistan!« Stvar je gotova. Granica je tamo, ali tata ne može podnijeti što je to tako lako prihvaćeno i što se nijedna zemlja na svijetu zbog toga ne brine. Na kraju vadi novčanicu od pedeset rupija. Ovaj, nezadovoljan, odmahuje glavom.

- To nije dosta, gospodine. To je pedeset rupija po glavi!

Ovaj put tata, izazvan, povisuje ton:

- Sto to znači? Sto želite? Da napravim skandal? A on, uvrijeđen, popusti na kraju:

- Dajte onda pedeset. U redu je. Možete ici! Pedeset pakistanskih rupija nije mnogo, oko jedan dolar. Za tatu, međutim, to je stvar nacela. U talibanskom Kabulu novac se vrti samo u likvidnom obliku i sva ekonomija funkcionira na taj način. I do tog novca tata dolazi samo zahvaljujući svom partneru u Peshawaru kojem je povjerio manju svotu za njegovu trgovinu. Bijesan je. Plativši, procijedi kroz zube:

- Ovo je posljednji put da dolazim u Pakistan! Sada moramo naći taksi za Peshawar. Vozac se čini simpatičnim. Ubrzo započinje razgovor. U Kabulu vozač taksija ne razgovara s putnicima. Svuda vlada nepovjerenje.

- Dolazite iz Kabula?

- Da.

- I ja sam Afganistanac. U Pakistanu živim već osamnaest godina.

Auto se kreće po slobodnoj cesti u slobodnom svijetu i unatoc vrućini, brdovitom terenu i zavojima, cesta je mnogo bolja od one s druge strane granice. Pa ipak, opasna je. Povremeno u dnu neke provalije primijetimo olupinu kamiona ili autobusa. Padine su zelene, obrasle drvećem a uz rub ceste raste poljsko cvijeće. Vozac se zaustavlja uz ribnjak bistre vode, koja se u blistavim mlazovima spušta s vrha stijena. Tamo se konačno možemo umiti. Gušim se, sestra također. Noge su nam natečene od vrućine i nekretanja. Dižem čadri da se poprskam tom bistrom vodom koju je bolje ne piti.

Ovaj kratak posjet planinama pravo je zadovoljstvo. Nisam ništa jela a gotovo ni pila cijeli put. Voda na užarenim obrazima božji je dar. Konačno možemo šetati slobodno bez talibana i udisati zrak punim plućima. Unatoc tom osjećaju slobode, čadrije iz opreza ne skidamo do Peshawara.

Vozac raspravlja s ocem: - Razumijem vas. Stanje je u Afganistanu dramatično.

Talibani su zli. Previše toga vam nameću.

Tata ga zamoli neka vozi polako zbog mame i mi ponovno krecemo. Soraja i ja šutimo i širom otvorenih ociju promatramo krajolik. Vozac pusti glazbu koja se širi slobodno kroz otvorene prozore auta.

Oko dva sata poslijepodne kroz zonu Karkhanu ulazimo u Peshawar.

Ispred nas, dokle seže pogled, šiire se hektari neprekidnih nizova trgovina. Vozac nam govori o toj prostranoj tržnici kroz koju prolaze sve vrste robe: tu se trguje robom iz cijeloga svijeta. To je plemenska zona u kojoj nema zakona, poreza i carina.

- Ovdje, gospodine, ima trgovaca oružjem i drogom. U svim tim kioscima samo se to prodaje. Malo dalje, na nadzornoj postaji, možete naci kucanske potrepštine, fotografske aparate, televizore, radioprijamnike, video-rekordere, klima-uređaje. Sto poželite!

S druge strane granice, plemenska organizacija uvozi u Afganistan robu bez carine jer je kod nas nema ili je ima vrlo malo. Ta se roba zatim vraća u Pakistan i dalje necarinjena. Kao i oružje.

Ocito je da naša vatrom i krvlju opustošena zemlja, koju su uništile godine građanskog rata, Pakistanu služi kao sigurno skladište za svoju robu. Upravo zbog toga ova se vlast nije ustrucavala priznati talibane - talibane kojima, uz pristanak Sjedinjenih Država, pribavlja ratnike.

Gotovi smo ako pokret otpora ne preuzme nadzor nad glavnim gradom. Zemlju ce nam sravniti, progutati, pod okriljem Šerijata kakav su uveli talibani.

U kuci suprugovih roditelja Sakila nas uplakana grli. Nije nas mjesecima vidjela. Nije doživjela dolazak talibana i sve se vrijeme nije prestala brinuti za nas.

Bojala se da ce morati otici mužu u Ameriku prije nego se stigne pozdraviti s nama. U Peshawaru, ljudi su više ili manje obaviješteni o događajima u Kabulu, ali sestra želi cuti kako provodimo dane.

- Kako podnosite cadri?

- Ne izlazimo.

- To mora da je teško za tebe. Mlada si. Sto radiš u kuci?

- Citam. Pokušavam nastaviti tecaj engleskog služeći se knjigama koje si mi poslala.

- Sama ili ti Soraja pomaže?

- Sama uz pomoc rjecnika.

- Smršavjela si. I mama... previše. Preslaba je.

Sakila se raspituje o ujacima, tetama i rođacima pokazujuci nam put do kupaonica.

Ima ih tri. Voda tece iz slavina. Moci cemo se tuširati što je za nas u Kabulu luksuz bez kojeg vec duže vrijeme moramo živjeti. Sakila i njena šogorica ustrcale su se oko nas, nose nam rucnike, sapun.

Nakon toga, mama legne u naslonjac, a Sakila joj lagano masira stopala dok ova iscrpljena ne utone u san.

Sestra ce uskoro otici u Sjedinjene Americke Države. S nestrpljenjem ocekuje susret s mužem, ali ne zna u kojoj ce državi živjeti. Zna samo da je njen muž započeo nekakav posao u Virginiji. Amerika je za nas nepoznat, planet. Nacin života, ljudi, imena gradova. Sve nam je to nepoznato. Sakili se srce stišće od pomisli da više nece vidjeti Afganistan, ali vjeruje mužu. Voli ga.

Tamo više nece biti novinarka nego ce raditi u suprugovu ducanu. Potpuno ce sacuvati naše obicaje. I dalje ce se pokrivati maramom u vrijeme molitve, samo ce moliti u jednom drugom podneblju.

U međuvremenu Sakila mi prica o mojim bivšim gimnazijskim kolegicama, koje sada žive u Peshawaru. Idu na fakultet i sretne su što mogu nastaviti školovanje.

Mi no možemo doci živjeti u Pakistan. Šakila ce uskoro otici u Ameriku a što se oca tice, njemu je nepojmljivo da zatraži azil od kcerinog svekra i svekrve. Ne bi to mogao podnijeti.

Sutradan u bolnici, mene primaju na jednom, a mamu na drugom odjelu. Snimaju mi pluca. Lijecnik me pregledava i pita:

- Zašto se prije niste poceli lijeciti? Pretpostavljam da bi morao znati kako u Kabulu nije moguće lijecenje žena. Ali, ipak pita. Kao da je to naša pogreška.

Hospitalizirana sam na tjedan dana. Punktiraju mi pluca da izvade vodu: dvije bocice pune cudne tekucine. Daju mi vitamin B i neke druge lijekove kojima ne znam

ime.

Tata me posjećuje u sobi koju dijelim s jednom pacijenticom i tužno mi priopci: - Potvrdili su da mama ima dijabetes. Za depresiju liječnik joj je mogao propisati samo sedative. Držat će je dva dana, a nakon toga je moram odvesti neurologu. U bolnici nemaju neurologa.

Mama tako izlazi iz bolnice prije mene i posjet specijalistu je ne smiruje. Otac sam mora liječniku objasniti ono što mama ne može izreći. Svjestan je da mama neće reći ništa o svojoj unutarnjoj patnji jer ni s njim ne razgovara o tome. Ni tata se ne usudi potanko prepricati sve psihicke šokove koje je mama pretrpjela, Naime, ispred liječnikovih vrata su pakistanski stražari i tata, kao Afganistanac, ne usuđuje se pričati u tim okolnostima da ga ne bi culi i da ne bi snosio politicke posljedice.

Uspješna u karijeri i sretno udana, majka je bila zadovoljna prije dolaska Sovjeta. Ljubav mojih roditelja nikada nije gasnula. No, od njihova dolaska tolike su je nesrece pratile! Moj stariji brat Vahid optužen je i tri je godine proveo u zatvoru. Mlađeg brata Dauta morali smo sakriti da ga ne novace. Strahote građanskog rata proživjela je najprije kao medicinska sestra, a zatim kao ginekologinja. Proživjela je patnje svih tih žena kojima je nastojala pomoci od dolaska talibana. Kako prepricati što se događalo na Dautovom fakultetu nakon bitaka između razlicitih »krila« mudžahedina od 1993. do 1996. godine?

I danas jasno vidim mamino lice dok je slušala Dautovu ispovijest. Bilo mi je dvanaest godina. Prica je tako strašna da je nikada necu zaboraviti.

Dautov fakultet bio je zatvoren, a zauzeli su ga Hekmatjarovi saveznici protiv kojih se tada borio Ahmed Shah Massud. Zgrada fakulteta služila im je kao vojarna. Hekmatjar je izgubio bitku i kad su Massudove snage zauzele tu zonu, preko radija su pozvali studente da dođu dobrovoljno ocistiti prostorije kako bi ih ponovno mogli koristiti.

Daut je tamo otišao jedno jutro s ostalim studentima, nestrpljivim da nastave pohađati predavanja. Bilo ih je mnogo i došli su spontano.

Na povratku, mama je odmah vidjela da Daut nije dobro, daje bljied. Nije želio ništa reći. Zatvorio se u sobu bez rucka. Mama je još bila u kuhinji, bila je uporna:

- Dođi jesti, Daut!

- Ne mogu. Nisam gladan.

- Što ti je?

Daut nije odgovarao. Šutio je. Zabrinute, otišle smo u njegovu sobu. Sjedio je na krevetu držeći se za glavu. Mama je sjela uz njega i čekala da sam počne govoriti:

- Vidio sam nešto doista strašno. Nešto što me šokiralo!

- Sto si vidio?

- Jednu potpuno razodjevenu ženu... bila je... zabijena cavlima za vrata na fakultetu, rasjecena na dva... dijela. Na svakom krilu vrata jedna polovica njenog tijela zabijena cavlima... A vrata su se otvarala i zatvarala. Bilo je jezivo.

Mama je počela plakati. Daut je nastavio: - Bilo je komadica ruku, odsjecenih nogu i krvavih ostataka svuda uokolo. Pokolj, mama. Ne znam koliko su ih ubili, no bilo je strašno...

Na radiju su samo rekli da studenti trebaju pospremiti fakultet, ocistiti ga. Ali, nismo ga mogli ocistiti... nismo mogli. Zaštitari su ga ocistili. Ne želim ici opet tamo poslijepodne. Ne želim! Poslali su nas na fakultet da vidimo što su napravili drugi, htjeli su da znamo...

Povukla sam se u sobu da ne vide kako placem. Daut to više nije spominjao, ali sigurna sam da mama i dalje razmišlja o tome, a muče je i neke druge meni nepoznate more. Ne govori o njima, cuva ih duboko u sebi. Novine su zatim, ne zamarajući se previše pojedinostima, u grubim crtama izvijestile o tom pokolju na fakultetu.

Specijalist je savjetovao ocu neka pazi da mama redovito uzima sedative i lijekove za dijabetes te neka je prisili da hoda najmanje dva sata na dan.

Pred kraj tjedna osjećam se bolje. Mogu izaci. I meni je, kao i mami, liječnik preporučio da svakog dana hodam dva sata, da vježbam i što češće budem na zraku.

Na to mu je tata odgovorio: »Osim lijekova, znate, ne možemo puno uciniti.«

Uvečer u roditeljskoj kući Sakilina supruga nas tri sestre razgovaramo. U velikom

smo iskušenju da se ne vratimo u Kabul, da pobjegnemo iz zemlje, od te vlasti koja viđena izvana izgleda još odbojnije.

Ali, to nije moguće. Šakila će ubrzo otici u Ameriku. Upravo je telefonski razgovarala s mužem. Uskoro će dobiti potrebne papire. Suprugovi roditelji ne mogu nas ovdje zadržati. Sto se tice Soraje i mene nezamislivo je da pustimo roditelje da se vrate bez nas u Afganistan. Tamo imamo krov nad glavom i ne preveliku stanarinu koju možemo placati. U Pakistanu bi bile slobodne, mama bi imala bolju liječničku skrb, ali Sakila nas upozorava: - Ovdje nas ljudi gledaju poprijeko. Pa ipak, svu trgovinu u Peshawaru vode Afganistanci: grade kuće, pokrenuli su privredu, no Pakistanci ih ne vole.

I to je istina.

U međuvremenu svaki drugi dan izlazim na zrak i hodam. Kupili smo tkaninu da sašijemo odjecu, prave ljetne crne cipele da mogu baciti tenisice. Tata mi je darovao maramu za molitvu. Navečer, po zalasku sunca, cijela obitelj sjedi u vrtu i razgovara. Pravi život.

Prošlo je mjesec dana. Trebamo se vratiti kući. Mami, Soraji i meni je teško. Ostavljam iza sebe sliku bivših kolegica, nasmijanih, kako idu na fakultet i nesmetano kupuju na ulicama Peshawara i Islamabada. Vecina njih ima brata, ujaka ili nekog drugog bliskog člana obitelji u inozemstvu, koji im novcano pomaže. Pa ipak, ne žive raskošno. Jedna prijateljica mi je telefonski ispricala kako njih sedmero stanuje u jednoj jedinoj iznajmljenoj prostoriji u Islamabadu. Ali, ima sreću da može studirati. Nadam se da je toga svjesna i da uči jednako marljivo kao i prije. Dok razgovaramo, cini mi se ipak da nije više tako nestrpljiva da postane liječnica. Kao da je površnija, ne tako zainteresirana kao prije. Možda sloboda to radi ljudima.

Buduci da se mama i ja osjećamo bolje, vraćamo se autobusom. Gomile, straže, talibani mrka pogleda, uobicajeno ponižavanje... depresivnija sam nego pred odlazak.

Mama odbija uzimati lijekove za dijabetes. Otac i Soraja domišljaju se na sve moguće načine da joj ih podvale. Njoj su draže tablete za spavanje i smirenje. Pazimo je kao da je dijete. Mama, nekoc tako snažna i aktivna, odbija stvarnost. Briše je u sve dubljem snu. Ne znamo više što raditi. Njezina depresija prelazi na sve četvero.

Još smo utuceniji kad nam Daut isprica kako je nogometno igralište u Kabulu, koje je tako volio, promijenilo izgled. Na njemu sada talibani pred ocima javnosti provode pravdu. Vještaju optužene na golovima, sijeku ruke lopovima, ženama optuženim za preljub ispaljuju metak u potiljak. Cudovišan prizor, isprekidan obaveznim molitvama koje su gledatelji pod prijetnjom bica prisiljeni gledati. Ne želim više slušati o toj strahoti u gradu.

Više necu izlaziti iz kuće. Zadovoljit ću se time da svijet promatram kroz kuhinjski prozor i nastojat ću što duže spavati da zaboravim stravu što se nadvila nad Kabul.

4. Pokolji i cuda

Vecer je. Osam i trideset. Vrijeme je za BBC. Tata pali radio, stišava ton, a mi se, kao i obično, okupljamo što bliže zvučniku. Jednog dana susjed iz prizemlja napominje Soraji:

- Slušate preglasno... čuo sam da talibani...

Soraja ga odmah prekida, oprezno se pretvarajući da mu se ispricava na smetnji:

- Sestra i ja glazbu slušamo preglasno. Oprostite nam!

Susjed od tada to više ne spominje, a mi pazimo.

»Mazar-e-Sharif, značajno središte na sjeveru Afganistana, nešto više od godine dana poprište je bitki između mudžahedina, koji čine snage otpora na sjeveru, i talibana. Ako talibani, koji bezuspješno pokušavaju opkoliti grad i koji su u tom nastojanju pretrpjeli velike gubitke od dolaska na vlast u Kabul 1996., u tome konačno uspiju, to će značiti pad jednog od posljednjih uporišta na sjeveru koje nije pod nadzorom talibana.«

BBC potvrđuje ono što se govorka u Kabulu, u što nikada ne možemo biti sigurni. Kad neki novinar napravi intervju s jednom ili drugom stranom, teško je dobiti jasnu

sliku o tome što se zaista događa. Ono što talibanske vlasti potvrde, vođe pobune odmah pobijaju.

Ponekad se emisije ne mogu jasno čuti. Ujutro, na primjer, između pola šest i pola osam, u vrijeme emitiranja Iranskog radija, ton je posve nerazumljiv. U Kabulu se prica da talibani namjerno rade smetnje jer Iranski radio izvještava o napredovanju snaga otpora. S druge strane, svaku osobu koju uhvate da sluša radio osude na tri mjeseca zatvora.

U posljednje vrijeme vijesti obeshrabruju. U veljaci 1998. potres je zahvatio sjever zemlje u području Taloguana te sve do Tadžikistana i tek smo preko BBC-ja doznali njegov stravičan ishod. Četiri tisuće mrtvih.

Radio-Serijat prenosi nam vrhovnu pravdu talibana. Na stadionu u Kabulu zadavljena su dvojica kriminalaca, koje je pred mnogobrojnom publikom, koju talibani procjenjuju na trideset pet tisuća, morao smaknuti njihov vlastiti otac. Sva sreća da talibani preko televizije ne prenose tu strahotu u naše domove. U takvim trenucima televizija mi uopće ne nedostaje.

Mama je zabrinuta zbog odlaska iz Kabula međunarodne organizacije koju su prvenstveno vodile žene, a koja je bila posljednja prilika ženama za liječenje. Tu su organizaciju otjerali talibani optužujući žene, koje su ondje bile zaposlene, da se ne pokoravaju Islamskom zakonu, koji im zabranjuje rad, školovanje i pravo na liječenje. Mama je potresena.

- Gotovo je sa ženama. Gotovo. Ne ostaje nam više ništa. To je genocid. A UN prihvata ucjenu talibana!

Soraja više ne govori. Tiha i bez komentara zaokupljena je kucanskim poslovima. Tata joj uporno ponavlja da se njen posao ne zaboravlja te da će jednog dana moći nastaviti raditi, no ona u to ne vjeruje. Nitko se ne brine o nama. Novinari se tako rijetko javljaju. Moglo bi se reći kako nas je cijeli svijet zaboravio i da ostale zemlje prihvataju talibane.

U kolovozu 1998. Radio-Serijat, koji bez straha od susjeda smijemo slušati ujutro, pobjedonosno objavljuje da je osvojen grad Mazar-e-Sharif nedaleko od granice Tadžikistana i Uzbekistana. Talibani su zauzeli Sveti Grad, čija plava džamija zaklanja grob proroka Alija.

»Zahvaljujuci Bogu, koji je velik, mi ujedinjujemo zemlju. Sva mjesta na sjeveru priklonila su se vlasti.«

Radio-Iran optužuje Sjedinjene Američke Države da podupiru talibane kako bi iskrivili sliku islama. Talibani su poklali na stotine civila u Svetom Gradu i oteli iranske diplomate. Otac to komentira riječima:

- Oni propovijedaju džihad, ali musliman ne ubija drugog muslimana. Nigdje se u Kur'anu ne spominje da treba nekome oduzeti život. To dokazuje da oni sami izmišljaju Serijat nastojeći nas uvjeriti da je sve što odluce proizašlo iz Kur'ana. Njihovi zakoni nisu zapisani nigdje; nastali su u glavama nekolicine mulla i bilo bi bolje da su ih zadržali za sebe.

Legnem uz Soraju, koja je unatoc nesnosnoj vrućini uronila svoje lijepo lice u pokrivač, i prisjećam se Mazar-e-Sharifa, divnog putovanja na koje nas je poveo Vahid kad mi je bilo 12 godina. To je bilo moje prvo i do sada jedino putovanje po Afganistanu. Bila sam presretna što putujem s mamom, sestrom i najstarijim bratom, kojem sam se toliko divila. Tata je tada ostao kod kuće sa Sorajom jer su oboje morali raditi. Nas troje odlucilo je proslaviti Nowroz, afganistansku Novu godinu koja pada na prvi dan proljeća, u gradu u kojem se nalazi grob proroka Alija. Trebali smo ostati mjesec dana.

Sjećam se mjesta na cesti gdje su muškarci u odorama pregledavali stvari putnika. Jedan od njih upitao je našeg vozača:

- Kamo idu ovi ljudi?

- U Mazar-e-Sharif, u veliku džamiju. Muškarac mu je pružio vreću govoreći: - Platite.

Vozač je bez riječi ubacio nekoliko novčanica i mi smo krenuli. Vahid je iznajmio njegov automobil za cijeli put. Bio je vrlo ljubazan: - Ako želite nešto pogledati ili ici u WC, recite mi, pa ću stati.

Na početku puta nije bilo nicega na cesti, samo pustinja sa svake strane. Gledajući kroz prozor, vidjela samo dvojicu mladića, nešto starijih od mene, od nekih

cetrnaest godina, s kalašnjikovima u rukama. Buduci da se vozac nije zaustavio, jedan se od njih bacio pred automobil i dao znak da stanemo.

- Zašto niste stali?

- Nitko nam nije dao znak da stanemo!

- Parkirajte auto ovdje na rubnjak i platite! Vozac je ponovno platio, a zatim nam se obratio: - Ako ste žedni, zaustavit cu se poslije Salangova prijevoja i tunela. Tamo trebate kušati vodu. To je voda od otopljenog snijega s planina.

Voda je bila izvrsna, svježja i bistra, a krajolik prekrasan. Po obroncima planine nizale su se kuće, a ljudi su se penjali i spuštali strmom stazom koja je vijugala među drvećem. Jeli smo ukusne ražnjice od ovcetine. Vozac je govorio da se nigdje ne jede tako dobro kao na sjeveru.

Nakon rucka, nastavili smo put i netom pred dolazak u Pul-e-Khomri, vidjela sam kucu svojih snova, baš onakvu kakva se uvijek pojavljivala u mojim djetinjim crtežima: u prirodi, okružena zelenilom, od sivog kamena i s velikim dimnjakom, a pokraj nje tor i bunar. Baš bih voljela živjeti u dolini usred drveća, u miru i tišini. Bilo je tako lijepo. Vahid je napomenuo da je sljedeće selo na našem putu Dasht-e-Kilagaie, što znači »banana«.

- Cesto nam pricaš o Dasht-e-Kilagaie.

- Znači li to da ovdje ima puno banana?

- Nema, ali ima puno lubenica!

Za koji trenutak vozac se obrati Vahidu:

- Daj mi svoj i majcin sat. Sve rucne satove koje imate.

Kad ga je majka pitala zašto, rekao joj je:

- Gospođo, bilo bi dobro da mi povjerite sav nakit koji nosite jer bi nas u mjestu u koje dolazimo, lopovi mogli zaustaviti i sve nam uzeti.

Sakrio je satove i nakit u kovčeg i krenuo velikom brzinom govoreći:

- Ako netko baci kamen, ne brinite se, necu se zaustaviti.

Primijetila sam kradljivce u prolazu, ali oni su već bili zaokupljeni nekim drugim autom.

Na ulazu u grad visio je natpis: »Dobro došli u Mazar-e-Sharif.«

Svi su ljudi bili Uzbeci u tradicionalnoj odjeci, debeloj smeđoj košulji koju zovu gopica, a na glavi su imali okrugle i vrlo dugacke turbane. U Kabulu sam već viđala Uzbekke, no tog dana svi su mi izgledali slicno. Podsjećali su me na Mongole. Nisu sve žene nosile cadri. Neke su maramama pokrile glave, a neke su bile gologlave. Otišli smo u hotel da se odmorimo od puta. U gradu je bilo mnoštvo ljudi i svi su hoteli bili puni, pa smo zamalo ostali bez četverokrevetne sobe. No, Vahid je razgovarao s vlasnikom i postigao je što je htio.

Brat je bio autoritativan. Ponekad bi se posvađao sa Sakilom nakon cega dva-tri dana ne bi razmijenili ni rijeci. Roditeljima o tome nisu ništa govorili. To se ticalo samo njih dvoje i sestra nije željela majku opterećivati time. Prema meni je Vahid bio drugaciji. Vodio me je u lunapark, na autice, šalio se s našim rođakinjama i sa mnom. Pokazivao nam je razglednice s indijskim filmskim zvijezdama, koje bi osvjetljavao baterijom i naplacivao nam po pet afganija kao da smo u kinu. Drugom prilikom izmislio bi nekakve racune u banci i tražio da mu damo novac u zamjenu za nekakvu lažnu cekovnu knjižicu. Daut ga je u šali nazivao lopovom, a mi smo znali da se pokušava domoci džeparca za kino kamo je cesto odlazio dok je išao u gimnaziju. Kad smo išli u Mazar-e-Sahrif, bilo mu je dvadeset pet godina. Od tada se jako promijenio. Lice mu je uvijek ozbiljno i sumorno. Mama kaže da je mnogo propatio.

Kao obiteljski vojnik, brat je za mene predstavljao sažetak ratne povijesti naše zemlje.

Pohađao je gimnaziju Ansari, a zatim Vojnu akademiju. Bio je najbolji ucenik na godini i poslali su ga u pukovniju u predsjednicku stražu. Sovjeti su ga prvi put poslali da dovrši obuku na bojištu u jedinici koja je djelovala u Maidan Shahru. Ondje je ostao oko tri tjedna. U to su se vrijeme najsilovitije borbe vodile u Kandharu, Maidan Shahru i Wardaku. Na povratku nam je pricao da su sovjetski vojnici pred njima klali civile te bez ikakva razloga strijeljali djecu i starce! U nekim selima, kad bi ih žene gađale kamencicima, oni bi na njih pucali iz kalašnjikova. Vahida je to duboko potreslo, a majka je cesto plakala slušajući

njegove ispovijesti. Svaki put kad bi se vraćao na bojište, tužno bi primijetila:

- Kao da izaziva smrt.

U dvije godine službenja sudjelovao je u više od sto ratnih zadataka, ali je i nekoliko puta kažnjen zbog pobune. Kazna se sastojala u tome da je nekoliko dana morao provesti u veoma malom i niskom šatoru podignutom na razini tla na mokroj zemlji, u koji je mogao stati ili šćucuren ili u ležećem položaju. U to je vrijeme bio pod zapovjedništvom pukovnika Hazrata, njegova instruktora koji je neprekidno isticao zasluge Sovjeta u Afganistanu i od svojih ljudi tražio da slijepo slušaju naredbe sovjetskih casnika. Međutim, Vahid se oglašio na sovjetske naredbe i često je drsko odgovarao nadređenima. Običavao je reci: »Afganistan ima dovoljno muškaraca i casnika da možemo živjeti bez Sovjeta!« Jednom prigodom tjednima nam se nije javljao. Mama je poslala Dauta u vojarnu gdje je doznao da su Vahida poslali u samicu na pet mjeseci jer je cajnikom pogodio pukovnika u glavu. Nakon toga su ga preselili u drugu jedinicu u Paghman, zapadno od Kabula, unutar sigurnosnog područja.

Jednog dana neki stari mula iz Vijeca staraca posjetio je oca:

- Tvoj sin nam je od iznimne pomoći. Došao sam ti zahvaliti.

Kada je vidio Vahida kako po povratku nosi po kući tradicionalnu afganistansku odjeću i kapu, tati je sve bilo jasno, no ipak ga je pitao:

- Zašto mi je mula iz Paghmana zahvaljivao?

Vahid je bio zadužen za nadzor nad tim dijelom sigurnosnog pojasa Kabula. Nakon pobjede nad Sovjetima, afganistanski pokret otpora nadzirao je gotovo sva afganistanska sela i komunistička vlada Kabula učinila je sve da obrani velike gradove, glavne ceste i zračne luke. Stotine vojnika držalo je položaje na brdima oko glavnoga grada. Vojska nije dopuštala seljacima da prijeđu sigurnosnu zonu i obave kupovinu u gradu, no Vahid ih je ipak propuštao. Ta vijest je na nesreću procurila u Khad, u tajnu vladinu službu. General Faruk Yakubi, drugi čovjek u tajnoj službi, naredio je Vahidu da dođe i opravda svoj postupak. Vahid je s ponosom izjavio:

- Vojska me naučila da služim narodu. Puštam prolaz predstavnicima naroda. Ako se ne slažete, stavite na moje mjesto onoga tko me potkazio.

Taj put ga nisu kaznili. Pretpostavljam da je njegov odgovor bio vrlo neugodan za jednog Sovjeta koji se predstavljao kao branitelj naroda. Međutim, Vahida je od tada špijunirao opasni Khad, imitacija sovjetskog KGB-a.

Vahida je zapravo vrbovao pokret otpora jer im je njegova funkcija nadležnog za sigurnosni pojas Kabula za područje Paghmana bila izrazito dragocjena.

Nakon dvije godine provedene na bojištu, premješten je na dva mjeseca u vojnu bazu u Froinzu u Kirgistanu. Svakog bi vikenda došao kući, skinuo odoru, odjenuo tradicionalnu afganistansku nošnju, stavio na glavu pakol i odlazio u džamiju na molitvu.

Jednog dana, muškarac po imenu Sangar, šogor predsjednika Nadžibullaha, koji je stanovao u susjednoj zgradi u Mikrorajanu, zaustavio je brata na ulici. Tada sam imala devet godina. Bila sam s roditeljima na balkonu i gledali smo ih iz daljine kako raspravljaju. To je trajalo gotovo dva sata.

Tata se zabrinuo jer je taj muškarac, toliko blizak predsjedniku Nadžibullahu, upravljao jednim ogrankom Khada. Čim se Vahid vratio kući, bombardirali smo ga pitanjima:

- Onda, što ti je rekao?

- Što je htio?

- Ništa! Ništa značajno. Ne brinite se!

Da nas umiri, nije nam dao nikakav konkretan odgovor. No, ubrzo je nestao i tri tjedna nismo čuli za njega. Pretpostavljali smo da su ga poslali negdje i da nije imao vremena obavijestiti nas, no jedne ljetne večeri jedan vojnik iz Vahidove jedinice krišom nas je posjetio. Razgovarao je sa Sakilom i otišao. Uzalud sam navaljivala da mi kaže o čemu su govorili jer mi je samo rekla: - Moramo čekati tatu.

Konacno, za vrijeme večere, Sakila je objavila:

- Vahid je u zatvoru.

Otac se razbjesnio što ga vojska o tome nije obavijestila. Telefonirao je Hašimu,

obiteljskom poznaniku koji je radio u Khadovoj osobnoj službi. Dogovorili su se da sljedeće jutro zajedno potraže Vahida.

General Issa Khan, nadležan za Paghmanski garnizon, inace i zapovjednik Vahidove jedinice, obavijestio ih je da se Vahid nalazi u krilu zatvora Pol-e-Charkhi rezerviranom za političke zatvorenike. To nas je shrvalo. Bio je to najtragičniji događaj u našoj obitelji. Vahid, politički zatvorenik Sovjeta!

Otac je otišao u zatvor, no prvi put mu nisu dopustili da ga posjeti. Stražar je samo uzeo čistu odjecu za brata i na tatinu molbu predao Vahidovu prljavu rublje. Na unutarnjoj strani hlaca Vahid je sakrio papir na kojem je pisalo: »Oce, živ sam. Moraš tražiti odobrenje za posjet od Ministra sigurnosti. Vahid.«

Hašimu je trebalo gotovo mjesec dana da dobije pismeno odobrenje ministra kojim se cijeloj obitelji dopušta posjet. O zatvoru u Pol-e-Charkhiu kružile su stravične price. Mamin brat, ujak Mir Akbar, ondje je služio kaznu sedamdesetih. Pricao nam je o mucenjima koja je pretrpio: rasjecena leđa, cupanje nokata... Zgrada tog zatvora bitno se razlikovala od zgrade Kabulskog zatvora napravljene od cigle i zemlje. Ovu su tvrđavu izgradili sovjetski komunisti.

Kad smo došli u tu nizinu petnaestak kilometara udaljenu od Kabula, u daljini sam primijetila golemu tvrđavu čije su zidine bile tako masivne da su i automobili mogli onuda proći. Stotine ljudi cekalo je u redu da posjete svoje najdraže. Bila sam zapanjena. Pitala sam se zbog čega su toliki ljudi zatvoreni.

Dvjestotinjak metara od ulaza, u dvije su barake policajci pretraživali posjetitelje. Jedna baraka bila je za žene, a druga za muškarce.

Nakon sat vremena, prozvali su nas.

Mama, sestre i ja prišle smo, a jedna nam je žena stavila nekakav znak na ruku.

Pretrsla nas je, a zatim smo dobile dopuštenje da se uputimo prema golemim metalnim vratima, visokim toliko da sam se morala odmaknuti da procitani dva natpisa koja su ih ukvirivala: »Središnji zatvor Demokratske Republike Afganistan« i »Zatvor, druga škola naukovanja.«

Kako shvatiti riječ naukovanje? Nije mi bilo jasno što se to moglo naučiti u zatvoru?

Svaki put kad smo išli Vahidu u posjet, ne samo da smo morali stajati u redu da nam stave znak na ruku prije pretraživanja, nego smo isti postupak morali proći i unutar zgrade te smo tako prošli kroz šest metalnih vrata. U svakoj etapi stražari su provjeravali oznake na rukama muškaraca pa su se još, radi dodatne potvrde, i potpisivali na koži posjetitelja. Otac je tako imao dva znaka na rukama i šest potpisa dok bi stigao do kraja hodnika.

Nakon toga su nas odveli do ograđenog i otkrivenog dvorišta u središtu zgrade. Tlo su namocili kako se ne bi dizala prašina. Glasno su prozvali bratovo ime i on nam se konacno pridružio. Prostro je maramu na tlo i mi smo sjeli. Gutala sam ga očima. Imao je bradu i crnu odjecu. Svi smo plakali. Vahid je roditeljima ljubio ruke preklinjući nas da ne placemo. Mogli smo tamo biti sat vremena, tijekom kojih nam je trebao nešto ispricati, no buduci da nas je stražar motrio i slušao razgovor, Vahid nam je rekao samo osnovno.

Vec je bio na ispitivanju. Trebao mu je odvjetnik da bi mogao ici na suđenje. Želio je da ga brani ujak Mir Akbar. Sestrama je savjetovao neka nose cadri i duge haljine u kakvima su ga tog dana posjetile. Bio je uporan kao i obično, no Sakila se taj put nije željela prepirati s njim. Pred odlazak je nas sestre zagrlio i šapnuo:

- Neki muškarci nadgledat će kucu. Ne trebate se bojati, trojica su i čuvat će vas. Dao nam je svoje prljavo rublje i otišao a da nam nije objasnio zašto je u zatvoru ni zbog čega nas neki ljudi trebaju motriti i čuvati. Ujak je bio tužitelj na Vojnom sudu. Osim svojih dužnosti, dobro je poznao pravila vojske, a s obzirom na to da je i sam neko vrijeme proveo u zatvoru, bio je upoznat i s pravilima preživljavanja u zatvoreništvu. Prvo što nas je pitao kad nas je posjetio, bilo je jesmo li pokupili prljavu Vahidovu odjecu. Odmah je počeo prekopavati po paketu i u naboru hlaca pronašao je komadice papira. Vahid ga je zamolio da ga što prije posjeti i potvrdio kako želi samo njega za branitelja. Ovakva metoda komuniciranja bila mi je čudna.

Od tada, svake srijede tijekom sljedeća tri mjeseca, posjecivali smo brata u

zatvoru u dvorištu s namocenim i masnim tлом. Vahid je govorio da stražari polijevaju vodu kako bi uklonili tragove krvi. Bilo ih je i po zidovima. Mnogo poslije, nakon dolaska Massudovih mudžahedina u Kabul, na televiziji su prikazali zastrašujuću reportažu. Nakon što su prekopali to masno tlo, otkrili su trupla zatvorenika pogubljenih bez suđenja. Mi smo i ne znajući hodali po pravoj masovnoj grobnici.

Prilikom svakog posjeta, Vahid nam je pripovijedao zgrade iz zatvora. Glavni stražar, zapovjednik Khiali Gul, htio mu je uz određenu naknadu olakšati boravak u zatoceništvu. Taj covjek je zaista jednog dana potražio oca u ducanu i dobio novac. Iste noci Vahid nas je nazvao. Bio je u zapovjednikovoj sobi i mogao je s nama dugo razgovarati. Zatražio je mali televizor, što nas je zacudilo jer smo mislili da je to zabranjeno, i antenu koja se mogla razvuci do 30 metara od njegove celije, do krova zatvora. Nije bilo nikakvih zapreka da je ugradi.

Jednog dana u dvorištu pokazao nam je jednog zatvorenika:

- Zove se Ghazi. On je zatvorski ubojica. Za pet tisuca afganija on strijelja osuđene. Rekli su mi da je ustrijelio i velikog zapovjednika otpora Abdula Vahida, uhvacenog za vrijeme napada na Panshirsku dolinu.

Jednog jesenskog dana, dok je kiša lijevala kao iz kabla, zatvor je opkolio odred naoružanih vojnika. Jedan zatvorenik uspio je pobjeci prurušen u ženu s dugackim cadrijem.

Na izlasku, stražari su pregledavali žene prije no što su ih propustili, a blindirani automobili bili su parkirani pred vratima. Prilikom našeg sljedeceg posjeta žene su imale pravo na cak dvije oznake na rukama, a Vahid nam je ispricao da je odbjegli zatvorenik izradio lažne oznake pomocu krumpira i flomastera koje mu je donijela supruga. Prije nego su ga uhitili bio je strucnjak za krivotvorenje papira. Jednog dana, nastala je gužva među politickim zatvorenicima iz suprotstavljenih ogranaka otpora. Bili su zatvoreni na istom katu. Jedan novi zatvorenik umro je od uboda nožem izrađenog od isklesanih i naoštrenih kostiju. Zatvorenici su prekapali po smecu preostalom nakon obroka, nagomilanom u uglu dvorišta ne bi li našli nešto od cega mogu izraditi oružje.

Neki drugi zatvorenik je umro jer mu je netko kipucom vodom opekao lice. Treci, pak, zatocen u najstrožem zatvorskom krilu namijenjenom najvećim prijestupnicima, krilu 4, odlucio je zapaliti svoju odjecu petrolejem i zatim istrcati u zatvorsko dvorište. Nadao se da ce njegov cin pobuditi zanimanje međunarodnog Crvenog polumjeseca (Crveni križ u muslimanskim zemljama) te da ce na vrijeme skociti u spremnik s vodom koji jo obicno stajao iza vrata. No, toga dana vrata su bila zatvorena i on je živ izgorio naocigled ostalih zatvorenika koji su ga promatrali iza rešetaka. Bio je tu i osamnaestogodišnji mladac zatvoren zbog krađe kojeg je, poput plijena, jedan od zlocinaca iz krila 4 ponudio svojim kolegama da ga siluju. Muškarac je radio u kuhinji. Silovani mladac osvetio se tako što mu je prerezao vrat nožem za meso.

Sakila je novinarskom radoznalošcu slušala bratove pripovijesti. Soraja je cesto plakala, a ja sam se pitala u kakvom to svijetu, tako daleko od Boga, žive ti ljudi.

Jednog dana, Sakila je dovela kuci vidovnjakinju, majku jedne prijateljice. Pregledavši bratovu odjecu i izradivši neke složene izracune na osnovi datuma rođenja, žena je izjavila:

- Vahid je pobožan i mudar covjek, dobar musliman koji se moli. Za cetiri mjeseca bit ce na slobodi!

Bila je tako uvjerljiva da je ostavila dubok dojam na mamu. Htjela joj je platiti, ali žena je odbila: - Ne želim novac dok se moje predviđanje ne ostvari. Ja u to nisam nimalo vjerovala. Tata je rekao da je to dobro za mamin moral.

Bio je sijecanj 1992. godine. Vahid je bio osuđen na dvadeset godina zatvora, koje je ujak uspio smanjiti na osamnaest. Tri godine proveo je u Pol-e-Charkhiju i pitala sam se tko bi ga, osim Božje milosti, mogao izvuci iz tog zatvora.

Usrdno sam molila sa sestrama za bratovu slobodu.

Dana 18. travnja 1992. ubijeni su general Baki, prvi covjek u Khadu i njegov zamjenik general Yakubi, obojica bliski Nadžibullahovi suradnici.

Bila sam u školi kad je došla Šakila i tražila dopuštenje da me odvede kuci. Znala

je da se nešto događa i da bi bilo dobro da se vratimo kući. U Mikrorajanu, gdje su stanovali brojni članovi afganistanske komunističke partije, vijesti su se brzo širile. Osim toga, četvrt se nalazila između postaje Radio-Kabul i međunarodne zračne luke, nedaleko od predsjedničke palače. A Šakila je bila novinarka! Navečer, kad smo upalili televizor, mogli smo čuti samo domoljubne pjesme. Oko devetnaest sati i trideset minuta pojavio se voditelj programa i pročitao proglas: »Dragi sunarodnjaci, dr. Nadžibullah, bivši afganistanski predsjednik na nezakonit je način želio napustiti Afganistan itd. Kako bismo nadomjestili vlasti i spriječili da sudbina naše zemlje završi u rukama Pakistanaca, u vezi smo s mudžahedinima...«

Za sada ne znamo s kim je to vlada u vezi kako bi nadomjestila vlasti. A onda, jednog jutra kad smo Šakila i ja bile u kupovini, trgovac povrcem nam je rekao:

- Zapovjednik Massud ući će u Kabul. Cijeli grad govori o tome!

Stanovništvo je strahovalo da će Hekmatjarovi ljudi ući u Kabul jer su upravo oni bacali granate na grad.

Sljedećeg dana, u večernjem dnevniku, ministar vanjskih poslova pojavio se na televiziji: »Otputovao sam helikopterom u Panshir kako bih dogovorio preuzimanje vlasti. Gulbuddin Hekmatjar i Ahmed Shah Massud pristali su mirno ući u Kabul.« Sljedećeg dana, na putu do škole uočila sam brojne promjene. Učiteljice su nosile hlace umjesto čarapa i suknji, te velike cadre ili duge ogrtače. Djevojke su raspravljale o događajima prethodne noći.

- Ako Hekmatjarovi ekstremisti dođu na vlast, rat će se produljiti.

- Žene će izgubiti prava. Više neće smjeti raditi.

- Djevojačke škole će se zatvoriti.

Nisam se usudila ništa reći jer mi je brat bio u zatvoru i bojala sam se da mu ne štetim neopreznim izjavama, ali istodobno me bilo strah da se Vahid ne prikloni ekstremističkim idejama.

Nakon dva ili tri dana u četvrti smo primijetili muškarce u uniformama. Neki od njih stražarili su i na uglu škole. Budući da su bili u uniformama, djevojke u razredu nisu vjerovala da su to mudžahedini.

Istog dana neki susjedi, osobito oni koji su radili za Ministarstvo unutarnjih poslova, počeli su kući donositi razne predmete: televizore, oružje, videorekordere, radiokasetofone... Sve je upucivalo na opću pljacku. Muškarci su počeli puštati brade.

Televizija je nastavila emitirati kao i prije, s muškim i ženskim voditeljima. Bilo je uvijek glazbe. Ali, navečer 28. travnja najavljujivacica, premda našminkana, nosila je veo. To je za nas bila novost. Nekoliko dana poslije, Sibghatullah Mojaddedi proglašen je predsjednikom Islamske Države Afganistan.

Dana 5. svibnja otvorila su se vrata zatvora. Svi politički zatvorenici i kriminalci našli su se u isto vrijeme na slobodi.

Vahid je iste večeri pokušao na vrata. Bio je bradat, u tradicionalnoj odjeci i iako je tek izašao iz zatvora, bio je upuceniji od nas u događaje. Bio je sretan i mi smo bili presretni što ga vidimo, ali već sljedećeg dana otišao je u dućan i kupio nam tri golema cadra, koja nimalo nisu sličila maramama kakve smo do tada nosile.

Tog danu Šakila mu je dobacila: - Ma da, baš ćemo nositi tvoj cador jer je u modi! Sljedeće godine nas dvije smo otišle s mamom i njim

na hodocajče u Mazar-e-Sharif na proslavu afganistanske Nove godine, koja se ondje podudara s Praznikom crvenih tulipana - Gul-e-Sorkh na afganistanskom.

Dolaskom u Mazar-e-Sharif prisustvovali smo veličanstvenom prizoru - polja su bila prepuna tulipana čija se crvena kruna isticala na visokoj stabljici. Prava živa kolekcija cvijeca za Soraju! Nikada nisam vidjela nešto slično; krvavo crveni ocean cvijeca koje se razlijeva na suncu oko citavoga grada.

Posjetili smo veliku džamiju s plavom kupolom, vidjeli drevni bazen u čijem su kamenu uklesani stihovi iz Kur'ana. Nebesko plavi mramorni trijem prošaran tamnom crvenom bojom blistao je poput cudesnog zrcala s bijelim golubicama, koje su ga okruživale. Na Novu godinu ukrasili su ga crvenim tulipanima u lončanicama. Bilo je zaista predivno. Neki hodocasnici, slijepi ili invalidi, molili su ovdje već godinu dana iščekujući dan Nove godine, kad bi se mogla ispuniti njihova molitva i

ostvariti toliko očekivano čudo.

U unutrašnjosti džamije na stalku, bio je veliki Kur'an koji se može listati i iz njega se citaju stihovi. Međutim, vidjela sam mnoge kako napamet recitiraju stihove ne gledajući u Svetu knjigu. Darovali smo novac za džamiju i pomolili se na Alijevu grobu. Šakila je pitala neku ženu što treba nakon toga napraviti, a ona je odgovorila: - Ovo je Alijev hram. Možete moliti i tražiti nešto od Boga. Vaša želja će se ispuniti. On ispunjava čuda.

Molila sam za mamino zdravlje i da Bog čuva cijelu obitelj. Zatim smo vidjeli nešto čudno: stotine lokota visjelo je na metalnom zasunu i svi su bili zatvoreni.

Ponovno smo upitali jednu vjernicu:

- Treba nasumce povuci jedan od lokota i ako se otvori, želja će ti se ispuniti!

Moja je šogorica to napravila prije nekoliko dana. Molila je da joj se muž vrati u Mazar-e-Sharif jer se brinula za njega. Vratio se iste večeri!

Sakila nije htjela povuci lokot; ja bih to rado učinila čak sam i ispružila ruku u namjeri da dodirnem jedan lokot, no ona me spriječila.

- Ne znam čemu to služi, Latifa. Nisam to nikada vidjela. Bolje je da ne diramo kako ne bismo napravile nekakvu glupost i prekršile pravila.

Vahid nas je čekao vani. Molio je u dijelu džamije namijenjenom muškarcima.

Kupile smo zrnje da nahranimo golubice ispred plave džamije. Primijetila sam da ima mnogo stranaca, a među njima i Zapadnjaka, koji su zadivljeni ljepotom džamije. I u Kabulu je bilo isto tako lijepih i velikih džamija, ali ova je bila jedinstvena i posebice štovana zbog groba Alija, proroka koji je ispunjavao čuda.

Upravo tog dana Šakila i ja uvjerile smo se u istinsko čudo!

Muškarci su podigli zastavu iznad brojne gomile. Bolesni i invalidi molili su ispred nas. Odjednom, neki je čovjek podignuo ruke prema nebu, protrljao oči i počeo vikati da je progledao! Tog trena prema njemu su pohitali oni koji su mu stajali najbliže te su s njega počeli trgati odjecu, koju su od tada smatrali posvećenom, a čovjek je zahvaljivao Bogu, trljao lice, gledao u nebo u zanosu, a sve više ljudi okupljalo se oko njega. Puštao ih je. Vidjela sam kako s poštovanjem pružaju ruke prema njemu, kako ga preklinju. Bojala sam se da mu više nije ostalo ni komadica tkanine koju bi im mogao dati. Čovjek nije primjećivao komešanje koje ga je okružilo. Zasljepljen svjetlom neprestano je rukama zaklanjao oči pa ih zatim ponovno otkrivao i placuci zahvaljivao: »Hvala ti, Bože!« Obitelj ga je zaklanjala koliko je to bilo moguće.

Bila sam zaprepaštena. Vukla sam Sakilu za rukav ponavljajući:

- Gledaj! Gledaj! To je čudo!

- Ali, gledam. Pusti me, to me boli.

Mama je u tom trenutku bila predaleko od nas da bi s nama podijelila ovo ushicenje, ali vidjela ga je i uvjerila se u čudo. Malo poslije, jedan čovjek koji radi u džamiji rekao nam je da je taj hodocasnik čekao godinu dana ispred džamije i da je svaki dan molio.

Iako ganut, Vahid je bio puno mirniji od nas. »Bog je doista velik« - rekao je ozbiljno.

Kad smo se vratili u Kabul, odmah sam ocu ispricala tu iznimnu priču.

- I ja sam jednom vidio čudo, odgovorio mi je. Jedan čovjek s paraliziranom nogom prohodao je pred mojim očima! U Mazar-e-Sharifu često se događaju čuda!

Te večeri u Kabulu, 12. kolovoza 1998., teško sam usnula. Prica se već o pokoljima u Svetom Gradu. Spominju se stotine mrtvih.

Tulipani su ocvali. Talibani nisu vidjeli njihove krvavo-crvene cvjetove kako razlijevaju svoju boju na suncu. Sada oni razlijevaju pravu krv stanovnika i stanovnica Mazar-e-Sharifa. »Bog je doista velik« - znao je govoriti Vahid, a zahvaljujući proroku Aliji, slijepi su progledali.

Kad bih sada mogla uputiti molitvu Aliju na njegovu grobu, molila bih ga za čudo za afganistanski narod koji su svi napustili.

Molila bih da talibani, koji se usuđuju izmišljati neljudska pravila protivna Svetoj knjizi, da te neznanice neupucene u Kur'an, nauče poštivati Svetu knjigu kao što to od pamtivijeka činimo mi Afganistanci.

5. Tri djevojčice iz Taimanija

Tog sam jutro kuhala čaj za Faridu, koja se spustila sa šestog kata kako bi razgovarala sa mnom. Ona misli da polako odustajem od borbe i da sam se prepustila sudbini. Više nemam temperaturu, pluća su mi mnogo bolje i Farida me već neko vrijeme tjera da izađem iz te depresivne nepomocnosti. Ona uvijek ima dobar razlog da me trgne i podigne mi moral. Farida povremeno izlazi dok se ja besciljno vučem po stanu utučena maminom bolešću i Sorajinom tugom. Otvaramo kuhinjski prozor kako bismo kroz rešetke udahnule malo zraka. Promatram džamiju, kao i obično. Gradnja je dovršena možda baš pomocu Bin Ladenova novca, kao što sam napisala u svom ispitnom referatu.

Džamije su postale lenska dobra talibana. Oni u njima podučavaju svoju verziju Kur'ana. Primjećujem mulu u sredini dvorišta, okružen je djecacima koji na njegovu zapovijed neumorno recitiraju. U ruci mu je štapa kojim posve sigurno tuče svako dijete koje se zabuni ili zastane.

Farida sa mnom promatra njegovo ponašanje:

- Mula ih tjera da recitiraju grozne stvari! Gledaj onog jadnog djecacica. Uudara ga po dlanovima.

Upravo u tom trenutku na prozoru, pred tim prizorom, probudi se u meni iznenada svijest studentice. Ponajprije u toj kur'anskoj školi sami su djecaci, nigdje ni jedne ucenice. I ta djeca od mula mogu naučiti samo jedno: tekstove iz Kur'ana. Vjerski odgoj je važan, on je uvijek bio dio mog nastavnog programa, ali učila sam i brojne druge predmete: povijest, zemljopis, perzijsku književnost, matematiku, prirodne znanosti... Tko će sada ovu djecu to naučiti? Škole za djecake još postoje, ali nisu obvezatne, no neki roditelji misle da je i minimalno školovanje bolje od neznanja. Ali, na kakvoj je razini to obrazovanje? Talibanska propaganda brzo ga je preplavila. U prve tri godine školovanja djecaci nose malu kapu i pidžamu. Od osme do devete godine prisiljeni su nositi bijeli turban, prevelik za njih.

Mnogi djecaci iz naše četvrti više ne pohađaju nastavu jer roditelji smatraju da talibani biraju program i nadziru nastavu. Djeca cijele su majke ostale udovice uopće ne idu u školu. Prodaju robu na ulicama ili prose. Za te žene izolirane iz društva oni su jedini put do preživljavanja.

U usporedbi s tom djecom imala sam prilično sreće. Moje školovanje je prekinuto u vrijeme dolaska talibana. U osnovnu sam školu krenula s pet godina, u doba sovjetske okupacije. Od moje devete do dvanaeste godine trajao je građanski rat između mudžahedina i ustaljenog komunističkog režima, koji nije ostavio veće posljedice na moje školovanje. Pod islamskim režimom, koji je ustanovio pokret otpora, završila sam srednju školu i položila maturu i zdušno se bacila na pripremu za prijamni ispit na Fakultetu novinarstva.

Osamnaest mi je godina i već dvije godine živim zatvorena među ovim zidovima ne baveći se ničim, a možda bih bila korisna na strani onih koji prenose znanje, iako je i moje još prilično manjkavo.

Farida tog jutra misli isto što i ja, osim što se ona već duže vrijeme bavim sličnim idejama.

- Slušaj, Latifa, za tebe i mene školovanje je gotovo, ali možda bismo mogle pomoći ovoj djeci! Da barem mogu imati jasnu predodžbu dok slušaju mulu?

- Tajna škola? Kao kod gđe Fawzije?

Jedna od naših bivših profesorica uhvaćena je na djelu usred nastave. Talibani su najprije istukli djecu, a zatim nasrnuli na nju bacivši je tako silovito niza stube zgrade da je slomila nogu. Potom su je vukli za kosu i zatvorili. Naposljetku su je prisilili da potpiše izjavu kojom se obvezuje da više neće podučavati te da će poštivati talibanske zakone. Prijetili su da će kamenovati cijelu njezinu obitelj ako ne prizna svoju »pogrešku«.

Beskrajno se divim toj ženi. Toliko toga nas je naučila dok smo išle u školu.

Osnivajući svoju tajnu školu, gđa Fawzia je dobro znala u što se upušta i kakvoj se opasnosti izlaže. Djeca nisu nikada dolazila na satove u isto vrijeme i nikada nisu izlazila u isto vrijeme. Knjige su ostavljali kod nje, ništa nezakonito po talibanskim propisima nije bilo izneseno iz njene kuće. Sigurno ju je otkučao neki susjed ili prosjak. Ovi posljednji vrebaju svaku informaciju kojom bi se mogli dodvoriti vodećim ljudima Kabula. Međutim, gđa Fawzia bila je oprezna. Na početku

predavanja govorila je djeci: »Uvijek imajte na stolu neki odlomak iz Kur'ana. Ako netko uđe u prostoriju, reci cemo da ga upravo proučavamo i daje to sve što ovdje učimo!«

Džamija i ovi dječaci, što recitiraju stihove njišuci se naprijed-natrag prestravljeni ili hipnotizirani od mula, bili su zvono za buđenje koje me tog jutra natjeralo da se trgnem. Ponekad slijed događaja mora biti takav, to je sudbina. Farida mi predloži da zamijenimo gđu Fawziju i nastavimo njezino djelo. Tako bismo i nju osvetili... Raspravljamo pred prozorom o osnutku naše škole prema nacelima naše prethodnice.

- Trebala bi nam dati nastavne programe i reci sto je vec obradila.

- Podučavat cemo samo djecu iz naše četvrti u cijje roditelje možemo imati povjerenja.

- Trebamo pitati prijateljice da nam pomognu, Merjem na primjer. Sigurna sam da ce ona to objerucke prihvatiti.

- Svaka od nas držat ce nastavu u svom stanu. Raspršenost je dodatna mjera sigurnosti.

Konacno imam cilj. Napisali smo kratku poruku gđi Fawziji i poslali joj je krišom, sto je puno pametnije nego da idemo u njenu kucu ili da tražimo sirotu ženu da nas posjeti. Od uhicenja gđa Fawzija je invalid i teško se kreće.

Vrlo brzo odgovara da ce nam s veseljem pomoci. Ne samo da ce nam predati svoje nastavne programe, nego ce nas povremeno i posjetiti i pomoci nam u nastavi.

Nevjerojatno, kako je hrabra nakon svega što joj se dogodilo.

Osnazena nakon tog prvog koraka, obavještavam oca i Dauta o našem planu. Farida prenosi isto svom ocu i Saboru. Potrebna nam je potpora obitelji ako želimo uspjeti. Moraju nam dopustiti da protuzakonito primamo školarce u svojoj kuci.

Svi se slažu s nama, ali Daut nas upozorava:

- Divno je što ce vam gđa Fawzia dati svoje materijale, ali ako ona dođe ovdje riskirajući da pobudi nove sumnje, vi ste odgovorne za njezinu sudbinu. Ako je talibani još jedanput uhvate, otpisana je! Gotova! Nemate pravo dovoditi je u takvu situaciju.

Obje obitelji složno odbijaju da gđa Fawzia dolazi k nama. Međutim, cim nam je dostavila svoj program, mi pokrecemo našu tajnu školu.

Uzimam desetak učenika, Farida također. Merjem ih, ovisno o danu, ima prosjecno pet. Učenici i učenice imaju između sedam i cetrnaest godina. I mi se, naravno, izlažemo opasnosti, no naši su rizici minimalni. Djeca ne moraju prelaziti dug put, neki od njih dolaze samo iz jednog stana u drugi unutar iste zgrade, koju čini trideset šest stanova ili trebaju otici u susjedni ulaz. Ovakva blizina preduvjet je njihove sigurnosti.

Jedna moja rođakinja, koja stanuje u Taimaniju (četvrt Kabula), ispricala je mom ocu događaj koji nas je sve pogodio i dodatno opravdao sve mjere opreza koje smo poduzeli. U Taimaniju je postojala tajna škola za djevojčice do koje je trebalo pješaciti oko pola sata i djeca su uvelike riskirala pohađajući nastavu. Jednog dana na odlagalištu smeca našli su tijela triju djevojčica od sedam ili osam godina. Oteli su ih, silovali i zadavili njihovom vlastitom odjecom. Dok osnivam našu školu, neprestano mislim na djevojčice iz Taimanija. Njima u spomen dat cu sve od sebe da što bolje organiziram nastavu za djecu iz susjedstva.

Na mamu, premda slabu i bolesnu, ova zamisao djeluje poput injekcije te nam odluci pomoci. Nastojim je maksimalno zaštititi od buke jer djeca u neprekidnom nizu dolaze i odlaze cijeli dan. Ipak, mislim da mama baš zato što sama nije u mogućnosti baviti se svojim zvanjem, to više cijeni naš trud.

Soraja je obecala da ce navecer ispraviti domace zadace. Daut se također aktivirao. Nabavlja nam potreban materijal, olovke, bilježnice. Svaka nam obitelj daje određen iznos za pribor. Jedinu su problem knjige. Još uvijek ih možemo kupiti, ali preskupe su. Dvanaest tisuća afgana za obican školski prirucnik! S obzirom na inflaciju u našoj zemlji, to je golem iznos. Roditelji, ovisno o mogućnostima, kupuju po jedan prirucnik po djetetu.

Merjem se pobrinula za nastavu iz matematike. Farida i ja zadužene smo za lektiru, povijest i diktate. Jedna druga prijateljica predaje isključivo engleski jezik za tinejdžere.

Po završetku jutarnje nastave, kroz prozor gledam ulicu. Ako primijetim nepoznatu ili sumnjivu osobu, djeca moraju čekati prije nego napuste zgradu. Cesto i jednu kod mene. Najprije pustim najstarije dječake. Ponovno pregledam ulicu pa puštam djevojčice koje odlaze u skupini; a jedan od braca ih prati. Zacudo, nije me strah. Izvršavam ovaj zadatak smireno kao i moje kolegice. Sustav je razrađen do svake pojedinosti, poznajemo roditelje djece koja su motivirana i svjesna što rade u toj improviziranoj školi, svjesni su tajne koju moraju čuvati i značenja ovakvog obrazovanja u intelektualnoj pustinji kakva vlada u talibanskom režimu. Djeca ne nose ništa sa sobom, ni bilježnicu ni knjige čak ni olovku kad odlaze iz stana. Ja sve to čuvam u svojoj sobi. Isto tako, na nastavu dolaze praznih ruku kao da su otišli šetati od jedne do druge zgrade i ne dolaze svi istodobno. Počinjem raditi između devet i deset sati ujutro, ovisno o tome kad učenici dođu, a nastava prestaje u podne. Ucionica je u mojoj sobi. Nastava vjerskog odgoja, povijesti i zemljopisa, perzijske književnosti i dva puta na tjedan pisanje i diktat.

Imam pet učenica: Ramika ima četrnaest godina, ona jedina nosi cadri; Kerešma i Tabasom su sedmogodišnje blizanke, Malika ima šest godina, a Zakia pet. Dječaci su mlađi. Saib ima sedam godina, Sekeb i Fawad oko pet.

Prema uzoru na učiteljice iz mog djetinjstva, nastavu počinjem uvijek na isti način: »Jeste li napisali zadace? Tko nema zadacu, neka stane sa strane! O tome ćemo poslije razgovarati.« Zatim: »Danas ćemo govoriti o važnosti vode na zemlji i za ljudski život. Čemu služi voda?«

Prisjećam se vremena kad sam i sama sjedila u razredu i slušala svoju učiteljicu. Mama me upisala u školu u Mikrorajanu 1, koja se nalazila na južnoj obali rijeke Kabul. Tamo sam pohađala osnovnu školu. Tata me dovodio ujutro u osam sati, a Sakila je dolazila po mene u jedanaest i trideset.

Sa mnom je u razred išla djevojčica Vahida. Bila je iz Kandahara, velikog grada na pragu pustinje Registan i, buduci da je bila najstarija, učiteljica ju je imenovala predsjednicom razreda stoj e, s obzirom na moje ocjene, trebalo dopasti mene. Mislila sam kako se Vahida pravi važna i šefuje i zavidjela sam joj. Kad nam je najavila da se mora vratiti u svoj kraj, mislila je da će mi biti žao, ali sam joj rekla: »Bolje ti je da se vratiš tamo.« Postala sam predsjednica i ponos mi je bio zadovoljen. Kad sada razmišljam o svom ponašanju u tom razdoblju, vidim da nisam bila baš ljubazna.

Do kraja osnovne škole nosili smo tradicionalnu odjecu, a u srednjoj smo trebali nositi odoru koja se sastojala od smeđe haljine i bijele kute. Sovjeti su tada u Mikrorajanu izgradili modernu zgradu, koju su nazvali »gimnazija prijateljstva«. Šest mjeseci poslije sagradili su još dvije po istome modelu. Buduci da je škola postala obvezatna, poduzeli su mjere da potaknu obitelji da školuju djecu. Svakom su djetetu davali stipendiju od tisuću petsto afgana na mjesec, a u gimnazijama su besplatno dijelili plave haljine za djevojke i sive košulje za sve. Taj sustav djelovao je samo šest mjeseci. Zvali smo ga Emdad »disco pomoc« jer je disco moda iz osamdesetih za nas predstavljala luksuz koji nam je dolazio od Sovjeta!

Kad se 1989. vojska povukla, Sovjeti su za sobom ostavili izvjestan broj »savjetnika« iz svih područja, koje smo popularno nazivali »onima koji su propustili konvoj«. Bilo je mnogo sovjetskih učitelja u našoj gimnaziji za vrijeme okupacije, ali godine 1989. ostalo je samo dvoje »koji su propustili konvoj«. Jedan je od njih predavao mom razredu. Farhad, jedan samouvjereni učenik, redovito ga je provocirao gađajući ga u glavu smotuljcima papira.

- Zašto si ti ostao kad su svi otišli? dobacivao mu je. Buduci da je Farhadov otac bio na važnom položaju u vladajućoj stranci, nitko se nije usudio ukoriti ga. Ja sam ga smatrala drskim. Nakon nekog vremena i ova dvojicu preostalih učitelja morala su otici, a ja ne mislim da je Farhadovo gađanje papirima imalo nešto s tim. Njegova mržnja prema Sovjetima ipak je bila razumljiva.

Tih godina mnoga djeca u našoj četvrti ostala su bez oca. Ocevi su im umrli u zatvoru ili se vodili kao nestali. Ferešta, Yama, Aymal i Babrak, prijateljice s kojima sam se često igrala, a posebice Anita koju mi je bilo jako žao... Anita i ja išle smo devet godina u isti razred. Jako sam ju voljela. Bila je mršava curica, svijetle puti i kestenjaste kose, dražesna i vesela. Kad sam saznala da je siroce,

još sam se jace zbližila s njom. Sovjeti su joj uhapsili i zatvorili oca nakon cega više nikada nije cula za njega. Njezina majka nikada nije uspjela saznati zašto je uhapšen ni gdje je zatvoren. Vjerojatno u Pol-e-Charkhiu kao i moj brat Vahid. Međutim, za razliku od tisuca drugih muškaraca, Anitin se otac nikad nije vratio. Jedina uspomena koja joj je od njega ostala jest fotografija malene djevojčice u zagrljaju oca koji je kasnije nestao. Njezina majka je plakala dok mi je pokazivala tu sliku. Zacudo, Anita nije reagirala poput nje. Živjela je površno, sanjarski, obožavala glumiti u školskim kazališnim predstavama, pjevati pred cijelim razredom. To je bio njezin način preživljavanja i nadanja. Cesto mi je govorila: »On ce se jednog dana vratiti.«

Ja sam u odnosu na nju imala sreće: roditelji su mi bili živi, poznavala sam cijelu njihovu povijest, za što je zaslužna jedna moja teta koja mi ju je neumorno pripovijedala. Oženili su se iz ljubavi, dok je mama bila studentica medicine i pohađala besplatnu nastavu koju su održavali njemački liječnici Goetheova instituta u Kabulu, a istodobno je obavljala praksu kao medicinska sestra u bolnici u Mastouratu.

Upravo ju je tamo tata sreo i zaljubio se u nju. Tijekom četiri godine tata joj je slao pjesme i nastojao se prikazati što šarmantnijim i pažljivijim prema toj lijepoj djevojci koja se nije obazirala na njega. Mama nije bila svjesna njegovih osjećaja, samo je primijetila da je ljubazan. Sve dok joj jednog dana kolegica nije na to skrenula pozornost.

Kad se i mama zaljubila u njega, okolina se protivila njihovu braku, osobito tatina baka, koja se bojala da joj »jedna visokoobrazovana žena zaposlena u bolnici ne bi pokazivala dužno poštovanje.«

Konacno, otac je rekao majci:

- Ako se nastave protiviti našem vjenčanju, gore za njih, otet cu te!

Tako su postigli što su htjeli i imali su lijepe zaruke. Tata je svoju zarucnicu vodio u kino, šetnju, restoran. Mamina prijateljica, koja je radila u policiji, jednom je zgodom primijetila: »Alia, izabrala si pravog muškarca! Taj se ne boji odvesti te u restoran!« U to vrijeme, objašnjavala mi je teta, muškarci su u restoran vodili samo lake žene.

Roditelji su se vjenčali 1964. godine i mi smo svi ponosni što smo rođeni u braku kakav je njihov. Time počinje povijest naše obitelji koja vrlo dobro odražava povijest Afganistana, zemlje koju neprekidni ratovi i bratoubilačke bitke između različitih etničkih skupina nisu uspjeli uništiti: tata je Paštun, a mama Tadžikinja, kakva simbolika!

Jednog jutra, zimi 1999. godine, jedan je roditelj posredstvom svog sina zamolio da djeci održim predavanje o ratu protiv Engleza. Roditelji ucenika cesto mi predlažu teme koje bismo mogli obrađivati.

S obzirom na djecakovu dob, pojednostavila sam izlaganje:

- Englezi su željeli osvojiti našu zemlju, ali Afganistanci ne trpe strane osvajace. Tako smo im se, premda su Englezi imali moderno oružje, a naš narod štapove, hrabro suprotstaviti. Afganistanci su pobijedili, a Englezi su otišli i više se nikada nisu vratili! Englezi nisu znali ništa o našem načinu života. Evo jednog primjera. Promatrali su Afganistancu kako polako žvacu nekakve suhe kuglice nalik na zemlju koju uvijek čuvaju u svojim džepovima. To im je pobudilo znatiželju. Pitali su se čemu to služi.

- Što je to bilo, Latifa?

- Na selu se bere dud koji se zatim suši, melje u prah i zatim prerađuje u jestivu slatku smjesu koja može dugo stajati. To je talkhan i daje vojnicima snagu za vrijeme bitaka. Nakon poraza od Afganistanca, Englezi nisu uzeli talkhan. Uzeli su zlato, nakit, brojne stare predmete koji su im se svidjeli, no kako ih nisu mogli ponijeti sa sobom u brda, skrivali su ih po putu.

Jednom drugom zgodom pitali su me: - Otac mi je pričao da kralj Habibullah Khan nije učinio ništa dobro za našu zemlju, za razliku od predsjednika Dauta. Pita što vi o tome mislite.

- O tome cemo razgovarati sutra.

Uhvacena na prepad i ne želeći dati nepotpun odgovor, jer su u mom pamćenju datumi i imena pobrkani, odlucim da cu radije navečer pitati ostale ukucane da mi

protumace taj povijesni događaj.

Baš dobro da sam to napravila jer sam sljedeceg jutra sigurna, nakon dobro utvrđenog gradiva, mogla odgovoriti uceniku:

- Tvoj otac ima pravo. Taj kralj nije dobro služio svojoj zemlji. U palaci je imao tri stotine žena, čija je jedina svrha bila da njemu ugode! Njegov sin Amanullah Khan proglasio je neovisnost i protjerao Engleze s našeg područja, ali predsjednik Daut imao je druge ambicije. Želio je od Afganistana stvoriti modernu, neovisnu i razvijenu državu. Jedna od njegovih ideja bila je, na primjer, da naša zemlja postane uspješan proizvođač automobila i sličnih proizvoda. Upravo zato nije htio biti kralj nego predsjednik Republike. Nažalost, nije stigao ostvariti svoje zamisli jer ga je u tome spriječio dolazak Sovjeta.

Dok sam ja išla u školu, nastava povijesti pocinjala je Englesko-afganistanskim ratom. Nakon toga je slijedilo razdoblje koje se naziva »modernim«, koje su i moji roditelji poznavali i koje je obilježila vladavina kralja Mohammeda Zahera Shaha, a zatim i njegova rođaka Dauta.

Sjećam se kako je moj gimnazijski profesor povijesti, dok nam je tumačio Englesko-afganistanski rat u 19. st., želeći napraviti usporedbu, u zanosu pripovijedanja, izvalio čudnu omašku: »Sovjeti su napustili Afganistan 1878. jednako kao i Englezi 1989. Uh... Ne... ukratko, i jedni i drugi su otišli na isti način: poraženi i povlaćeci se!«

Sjećam se jako dobro zime 1988. na 1989. Sovjeti samo što nisu napustili zemlju. U Kabulu je vladala dotad neviđena hladnoća. Opskrba je bila onemogućena. Pokret otpora provodio je politiku opsade i blokade glavnog grada zbog čega smo oskudijevali u svemu. Da bismo uspjeli kupiti šest štruca kruha, sestra i ja odvojeno bismo čekale u redu ispred dvije pekarnice. Isto je bilo i s benzinom. Budući da su mudžahedini bili porušili električne stupove, svi su koristili mala plinska kola za kuhanje, a grijalo se na ugljen. U redovima se čekalo posvuda. I za najmanju namirnicu čekali bismo pola dana. Neki bi stali u red oko tri poslije podne da bi tek oko sedam navečer došli na red, a drugi bi se nacrtali ispred trgovina još prije zore, oko tri ujutro, u nadi da će oko devet doći na red. Ta je bijeda trajala četiri mjeseca, poneki su i umirali čekajući u redovima. Kad ne bi bilo kruha, najbogatije obitelji jele bi kekse i kolace, a optuživali su nas da dižemo revoluciju. Tih sam se kekasa najela do gađenja.

Sovjetski su zrakoplovi slijetali samo noću kako bi opskrbili glavni grad. U novinama se pisalo da je Kabul na infuziji. Raketna granatiranja, beskrajni redovi za čekanje, cijene riže, šećera i brašna, sve je to dovelo ljude do ruba živaca. Živčirali su se i tukli međusobno i zbog najmanjeg povoda. Mnogi su razmišljali samo o tome kako da napuste Kabul.

Neki su udavali svoje kćeri za mladičice koji su živjeli na Zapadu, pripremajući tako teren za odlazak čitave obitelji. Drugi su pokušavali rasprodati svoju imovinu kako bi otplatili nerijetko nelegalan izlazak iz zemlje. Kabul je napustilo sve lažno veselje iz vremena sovjetske vlasti.

U proljeće 1989. radio je napokon objavio da su zalihe hrane obnovljene i da su riješeni problemi opskrbe.

Čudno, ali stanovnici Kabula nisu znali gotovo ništa o tome što se događa u selima. Televizija nam je nudila brojne zabavne emisije, kao da nas želi hipnotizirati. Bilo je tu koncerata, izbora za Miss Afganistana, ili za Miss Kabula, indijskih filmova... U kazalištima su se davale predstave, radijske postaje su satima puštale glazbu. Povremeno bismo vidjeli više ljudi na ulicama grada, no nismo znali ništa o obiteljima koje su bile prisiljene napustiti svoje domove, svoje selo u doba bitaka između snaga otpora i vladajućih jedinica. Stanovništvo glavnoga grada naocigled je raslo, a mi to nismo opažali. Odbijali smo vidjeti istinu. Jasno je da su mudžahedini postojali, znali smo za otpor, ali mislim da smo se još uvijek nadali kako će se prilike smiriti, da ćemo se ujediniti i da će zavladatai mir...

Zatim se dogodio Jalalabad. U ljeto 1991., dvije godine nakon povlačenja sovjetske vojske, otpor je uz golemu potporu pakistanske vojske silovito krenuo u osvajanje grada. Afganistanska vojska i komunistička vlast provodile su opću mobilizaciju. Tom prigodom dr. Nadžibullah izrekao je svoj čuveni govor na Trgu Ariana. Radilo se o tome da ustoličena vlast treba obraniti Jalalabad, ali od napada otpora, a iznad

svega se treba oduprijeti intervenciji Pakistana. Da bi ocuvali sigurnost glavnoga grada, mobilizirali su i žene. Tada sam prvi put srela žene u vojničkoj odori. Bilo ih je posvuda, na raskrižjima i na velikim avenijama. Radile su u silosu Kabula, koji je bio u pogonu dvadeset četiri sata na dan kako bi se osigurala proizvodnja kruha. Vozile su električne autobuse gradskih prijevoznika, radile u upravi, bankama, pjevale na televiziji. Djevojke iz organizacije Mlade komunistkinje obilazile su škole kako bi prikupile dobrotvorne priloge za vojsku. Mobilizirali su čak i mlade pjevače amatere, koji su dragovoljno nastupali na koncertima za vojsku. Među njima je bilo imitatora Madonne i Michaela Jacksona, koji su pjevali za afganistansku vojsku. Pa ipak, vidjela sam mnoge djevojke iz četvrti kako tuguju jer su im zarucnici otišli na bojište.

Dan uoči dolaska mudžahedina, krajem travnja 1992., pozvani smo na vjencanje u Hotel »Kabul« u središtu grada nasuprot Centralnoj banci i nedaleko od predsjedničke palace i Ministarstva financija. Slavlje je počelo oko šesnaest sati. Djevojke i mladici, u modernoj odjeci, plesali su i večerali u očekivanju vjerskog obreda. Odjednom je upao neki vojnik, koji je tražio da razgovara s ocem mladoženje. Casnik mu je rekao da su jedinice mudžahedina prodrle u glavni grad te da treba na brzinu završiti obred i vratiti se kućama. Većina žena nosila je dekoltirane haljine pa su muševci pohitali da im svojim sakoima pokriju obnažena ramena, a onda su se svi žurno vratili kućama.

Sve je bilo gotovo za pet minuta i stariji mladoženjin brat odvezao je sestre i mene kući. Roditelji su se iznenadili što nas vide tako rano. U normalnim okolnostima slavlje bi trajalo do ponoći.

Sakila je željela znati jesu li objavili kakve novosti na radiju, no nije bilo izvanrednih vijesti. Drugi je dan sve bilo normalno. Svatko je išao za svojim uobicajenim poslom.

Oko jedanaest sati, Sakila je došla po mene u školu. Profesoru koji ju je pitao zašto me odvodi s nastave rekla je samo da se moram vratiti kući.

Putem mi je objasnila:

- Moguće je da Kabulu prijeti ratno stanje. Moram upozoriti cijelu obitelj. Nazvat ću tatu u dućan.

Čula sam kako mu govori neka brzo obavijestiti kupovinu i neka se što prije vrati kući. Zatim je nazvala zračnu luku da upozori i Soraju neka se vrati. Sakila se ponašala čudno. Nastojala je sacuvati hladnokrvnost pa ipak, svakih pet minuta odlazila je do prozora da vidi vraćaju li se roditelji.

Nakon sat i pol svi su bili kod kuće.

- Čemu takva strka? - pitao ju je tata.

- Na putu u novinsku kuću, a išla sam uobicajenim putem, vidjela sam ljude kako zatvaraju dućane i stvaraju prepreke slažući na gomile vreće pijeska. Vidjela sam muškarce u odorama s turbanima na glavi, a nitko, osim vojnika, po gradu nije smio nositi oružje. Kad smo stigli pred Ministarstvo za vodu i struju, nedaleko od Trga slavlja, jedan nam je vojnik dao znak da stanemo. Pokazala sam mu svoju radnu iskaznicu i objasnila da idem u redakciju. Međutim, naredio mi je da napravim polukrug govoreći: »Ljudi Gulbuddina Hekmatjara su tamo!« Pitala sam ga tko je taj Hekmatjar kad je u istom trenutku bradati čovjek u tradicionalnoj nošnji s turbanom na glavi povikao: »Mi smo Hezb-e-Islami od Hekmatjara!« I odjednom je mnoštvo muškaraca okružilo auto. Rekla sam taksistu da odmah napravi polukrug. Vozac je upravo krenuo kad mi je vojnik, koji me zaustavio, opet dao znak. Htio je da povedem dvije djevojke zaposlene u Ministarstvu za vodu i struju. One su mi ispricale da su ih ti bradati muškarci udarali i ponižavali jer su nosile suknje i carape. Rekle su mi da su im istrgnuli carape i objesili ih oko vrata. Pljuvali su im u lice i nazvali ih komunistkinjama. Kad smo prešle most na putu do naše četvrti, sve je bilo mirno. Nitko nije mogao niti zamisliti da je na nekoliko stotina metara od kuće stanje posve drugačije.

Taj smo dan večerali oko devetnaest i trideset, a bitke su ubrzo počele. Sakila je ubrzo otišla Saberu na šesti kat da vidi što se događa. Iako je u to doba bio zabranjen, Saber je posjedovao dalekozor. Bio je zaljubljen u Viktoriju, djevojku iz zgrade preko puta, i negdje je nabavio dalekozor da s balkona promatra svoju odabranicu. Saberova majka, koja je radila na održavanju u predsjedničkoj palaci,

potvrdila je Sakili da su bradati s turbanom tog dana otpustili sve žene tretirajući ih kao komunistkinje.

Znači da su Hekmatjarovi ljudi već ušli u palacu! Sa šestog kata Sakila je vidjela svjetla bitaka u zoni Pole Mahmoud Khana nasuprot predsjedničkoj palaci kao i oko bolnice u četvrti Shashdarak u blizini zgrade radija i televizije. No, radijske emisije emitirane su uobičajeno, osim što nitko nije izvještavao o bitkama.

A Sakila, još uvijek nervozna, ponavljala je:

- Evo! Vidite da sam imala pravo!

Soraja i ja poslagale smo jastuke na gomilu ispred prozora naše sobe. Razmišljala sam o onome što su djevojke u školi u posljednje vrijeme pričale: »Ako ekstremisti dođu na vlast u Kabul, više se nećemo smjeti šminkati, nositi modernu odjeću. Zabranit će nam i da vozimo bicikl. Vidjet ćete!«

Nekoliko minuta poslije, eksplozije su bile tako blizu da su stanovnici šestog i petog kata morali sici u podrum. Oni su bili najizloženiji udarima granata.

Bitke su trajale više od dva dana, a vlast nije davala nikakve izjave. Konacno, trećeg dana, Radio-Kabul objavio je da su pripadnici Hekmatjarove stranke protjerani iz grada i da je njihov pokušaj da osvoje vlast zaustavljen.

Slijedila je objava o ustolicenju Islamske Države Afganistan, nove vlasti proistekle iz otpora zapovjednika Massuda, koji je postao vođa Kabula. I danas cujem rijeci te objave: »Od sljedeće subote svi će se, a osobito žene vratiti na posao. Škole za djevojčice, kao i one za djecake ponovno će se otvoriti.«

Odahnula sam jednako kao i moje kolegice. Toliko smo se bojale Hekmatjara da je jedina »politika« nas djevojčica, koje smo samo željele slobodno učiti i raditi, bila da ga otjeraju što dalje na sjever ili u Pakistan!

Tjedan dana poslije televizija je emitirala reportažu o zločinima koje su počinili komunisti. Pokazali su tijela zatvorenika koji su pogubljeni u Pol-e-Charkhiju, stotine pari cipela razbacanih naokolo, masovne grobnice. Za komunističke vlasti stotine ljudi optuženih za antikomunizam uhapšeno je, pogubljeno i baceno u masovnu grobnicu. Širile su se price o afganistanskim političkim zatvorenicima, koji su prebaceni u Sibir. Nekoliko mjeseci poslije, moja prijateljica Anita sva ushicena i puna nade došla se pozdraviti. Išla je s majkom u SSSR u potragu za ocem. Prodale su kucu kako bi mogle platiti put. S tugom sam ih gledala kako idu tražiti duha... Jednog dana, Anita se vratila iz SSSR-a. Oca nikada nije pronašla.

Prilike u Kabul bile su čudne. S jedne strane, mogle smo se slobodno kretati, učiti, raditi, a opet svakog smo dana bile izložene napadima Hekmatjara i njegovih ljudi.

Godine 1993. bitke su se nastavile svom silinom. Zimi, kada se zbog velike hladnoće nastava u školama nije održavala, brojne prognane obitelji ondje su našle utocište. Četvrti na jugu, zapadu i u središtu glavnoga grada bile su strašno pogođene.

Stanovnici su bježali i sklanjali se u sjevernim dijelovima grada. Neki su odlazili prema Jalalabadu ili čak u Pakistan. Bio je to pravi etnički rat. Paštuni su ubijali Hazare, Hazari su ubijali Tadžike. Najveća odgovornost za ubijanja ležala je na Gulbuddinu Hekmatjaru koji je, a to je bilo poznato svima, posve ovisio o pakistanskim tajnim službama.

U to vrijeme, jedna skupina mladih trovala je povrće i voće ubrizgavajući neku otrovnu supstanciju u namjeri da uzbuni i uspanici cijeli grad. Oni koji su uzimali takve proizvode razboljeli su se, a neki su i umrli. Stanovnici Kabula bili su prestravljeni. Više se nisu usudili kupovati svježije voće i povrće od putujućih trgovaca. Ubrzo su neki od krivaca uhvaćeni i prikazani na televiziji, što je konacno zaustavilo širenje panike.

Granate su padale posvuda, ponekad i tri stotine na dan, a broj bi im dosežao i tisuću. Bolnice su bile prepune ranjenika. Nedostajalo je lijekova. Liječnici su radili noću i danju.

U siječnju 1994., snage Gulbuddina Hekmatjara u savezu sa snagama hazarskih vođa, Dostoma i Mazarija, započele su krvavu borbu.

Dana 1. siječnja u četiri sata ujutro, počelo je bombardiranje i trajalo je, bez prekida, tjedan dana. Sve to vrijeme bili smo u podrumu sa susjedima. U cijelom gradu nije bilo tekuće vode ni struje. Zatim je dogovoren prekid vatre kako bi se stranim diplomatima omogućilo da napuste grad. I mi smo iskoristili taj prekid i

otišli u sjeverni dio grada. Na putu smo vidjeli tisuće ljudi, citave obitelji prisiljene napustiti svoje domove. Bitke su trajale više od sedam mjeseci tijekom kojih je veliki dio Kabula zapaljen i srušen. Izgorjelo je i Sveučilište jedno od najvećih u regiji. I knjižnica, druga po veličini u Aziji, opljackana je i zapaljena.

Prisiljeni živjeti u ratu, postali smo ravnodušni prema tragediji naše zemlje. Toliko smo bili umrtvljeni da nismo bili svjesni krajnje opasnosti koja je vrebala na nas. Bio je to tajni pokret vjerskih studenata, nova bojna organizacija koja se krajem 1994., iskoristivši sukobe ratnih vođa oko Kabula, docepala jedne trećine zemlje na jugoistoku.

Preostalo nam je tek nešto više od dvije godine da iskoristimo ovu cudnu slobodu u gradu pod stalnom opsadom. Bilo mi je točno četrnaest godina, kao sada mojoj učenici Ramiki, koja skida ćadri kad ulazi u moju sobu i sjedne poslušno na pod da cuje pjesmu cuvenog Mohamada Hafeza Sherazija.

Svijet za mene bijaše kuca

U kojoj posvuda tražih znanje

U podnebljima raznim lutati voljeh

Hvatavši se za svaki trag

U plodovima mnogim

Sto hraniše moju mudrost.

Ramika je pjesmu pisala za diktat i poslije recitirala.

Ona je u dobi kad se može primijeniti cudovišna odredba talibana, jedna od prvih koju su objavili po dolasku: »Sve se mlade djevojke moraju udati.« Tako je u jednoj od susjednih zgrada, otprilike prije godinu dana, neka žena pokucala na vrata jednog stana. Bila je to jedna od talibanskih »posrednica«, koja je za talibane tražila mlade Afganistanke za udaju. Majka obitelji koja je bila sama s tri djevojke otvorila je vrata i talibani su odmah nasrnuli. Udarcem su onesvijestili majku i oteli tri djevojke. Posrednica se pred susjedima pretvarala da su djevojke već udane za njene sinove te da ih ona ima pravo odvesti svojoj kuci!

Od tog događaja, vrata našeg stana nepoznatima otvaraju samo tata ili Daut.

Jedna moja rođakinja uhvacena je u tu prokletu zamku. Neki taliban jako se zagrijao za nju i htio ju je pošto-poto oženiti. Toliko je navaljivao i prijetio njezinoj obitelji da se djevojka na kraju morala udati za mladica dosta mlađeg od sebe, iako se do tog trenutka tvrdoglavo opirala braku.

Mnogo je takvih strašnih ili jednostavno nesretnih prica o djevojkama moje ili Ramikine dobi, čija je budućnost na slican način uništena! Veceras cu moliti za neizvjestan povratak slobode žena i još cu budnije pratiti Ramikine korake dok pod ćadrijem odmice ulicom.

Promijenila sam se. Odrasla sam.

6. Lov na papirnate zmajevе

Tata je zabrinut otkako smo otvorili našu tajnu školu. Ipak ne komentira ništa jer je svjestan koliko je to rasterećenje za Soraju, Dauta i mene. Čak je i mama malo živnula. Međutim, tata često sa sjetom uspoređuje: - Ah, kad ste vi išli u školu! Kad sam vas vodio na satove engleskog! Sada vas gledam kako poput kradljivaca poducavate ovu djecu koja nikada neće imati ono što ste vi imali. Ni vama nije bilo lako, ali njima...

Jadan tata, kao da nosi teret cijelog svijeta na svojim leđima.

Otkad učenici dolaze svakog dana, u kuci je življe. Majka je aktivnija. Iako joj u početku nisam željela previše smetati, sad nam pomaže koliko može. U podne djeci priprema ručak i zadovoljno ih gleda kako jedu. Na odlasku ih hrabri:

- Dobro je da dolazite! I to je način borbe.

Zbog ove promjene u kuci, posjećuju nas susjede jer njihova djeca dolaze k nama. Ranije su dolazile samo kad ih je mama lijecila. Zatim ih je bilo previše strah pa su posjeti prorijedili. Poslije ih više nije imala čime lijeciti pa su potpuno prestale dolaziti. Od sada ih mama ponovno može sigurno primati: ove žene nisu opasnost za našu školu; odajući nas, odale bi vlastitu djecu. A njima već toliko toga prijeti! Prvenstveno djevojcicama, ali i djecacima. Strašne glasine kruže gradom. Prica se da su neki djecaci nestali, a neki nađeni osakaceni ili mrtvi.

Prica se da ih talibani koriste za trgovinu organima. Puno se toga »prica« po Kabulu. Kad bi barem postajale neke neovisne novine kao u vrijeme kad je Sakila radila. Ona bi sigurno istražila što se događa. No, to su samo moje sanjarije. Grad je izolirana tvrđava tišine u kojoj se mogu cuti samo šaptanja i neprovjerene informacije.

Prije dolaska talibana bila sam na praksi u Sakilininim novinama i bilo mi je trinaest godina kad sam s prijateljima odlucila pokrenuti vlastite novine, koje su stvarali i citali mladi. Nama u to vrijeme nisu ništa cenzurirali pa smo nastojali nadoknaditi manjak informacija. Bile su to novine iz kucne radionice na kojima su radili Farida, Merjem i Saber, a pomagala nam je i moja najstarija sestra. Izlazile su svaka tri mjeseca pod imenom Fager, što znaci »zora«. Pisane rukom u jednom jedinom primjerku, kružile su od kuce do kuce, po školi, od prijatelja do prijatelja i njihovih obitelji. Vratile bi mi se mjesecima poslije cesto okrnjenih uglova a ponekad izrezane na mjestima gdje su bile fotografije slavnih osoba... Na posljednjoj stranici priložili smo kuvertu u koju su citatelji mogli ubaciti svoje primjedbe što bi nam pomoglo da za sljedeći broj izaberemo teme koje su ih posebice zanimale.

Prerađivali smo clanke iz iranskih casopisa o problemima žena, donosili obavijesti o fakultetima i profesionalnoj orijentaciji. Zabavne rubrike bile su posvecene modi, šminkanju, glazbi. Izrezivala sam fotografije filmskih zvijezda ili modela. Govorili smo o najnovijim knjigama i CD-ima. Fotokopirala sam razglednice na kojima su bile zvijezde indijskih ili americkih filmova, pisala o događajima iz njihova života. A što se tice ozbiljnih tema, sestre su mi pomagale oblikovati politicke stranice te one s opcim informacijama. Osobito Sakila.

Radila sam na posljednjem broju u godini kad su došli talibani. Nisam ga mogla dovršiti. Više nisam imala hrabrosti. Farida i Daut pobrinuli su se za to. Sto se tice mog brata bio je to nacin da me natjera da ne gubim nadu. Želio je da nastavim, ali ja sam izgubila volju. Ostavila sam to kao i ostali. Kako doci do vijesti, kad je tisak cenzuriran? Potpuno smo odsjeceni od svijeta. Nemamo ništa, osim rijetkih pisama koje Daut prima od svojih prijatelja prebjeglih u Njemacku, London ili Nizozemsku i nekih vijesti od Vahida iz Rusije, i s radija koji potajno slušamo navecer. Ova praznina je halucinogena. Daut smatra da Kabul više ne postoji za vanjski svijet. Njegovi prijatelji misle da u Kabulu više nema Afganistanaca i da su tu sada samo Pakistanci.

Svaki put kad Daut, Soraja i ja raspravljamo o tome kako nas doživljavaju stanovnici drugih zemalja, Daut je najpesimisticniji.

- Misliš li da ih to brine? Ja ne vjerujem. Oni i ne znaju gdje je Afganistan. Siguran sam da ne vjeruju u to što se ovdje zbiva. Oni nemaju ništa s tim. Ni Afganistanci u inozemstvu ne mare za nas!

Dva puta imali smo sreću da dobijemo casopise iz Ujedinjenih Arapskih Emirata preko Dautova prijatelja koji radi u zrakoplovnoj tvrtki Air Ariana. Tvrtka i dalje posluje, ali ne zapošljava žene i jedine destinacije su Islamabad, Dubai ili Džeda u Saudijskoj Arabiji. Dva casopisa u tri godine! Veoma rijedak izvor informacija! Trgne nas Farida, kao i uvijek iskazujući svoj dar da postavi pitanje i istodobno odgovori na njega: - A kako bi bilo da nastavimo objavljivati novine? Zar ti nije stalo?. Meni je! Treba samo poceti!

Predlaže nam da odjenemo cadri i uputimo se u grad te da skupljamo informacije za novi casopis. Daut ce nam pomoci nabavljajući papir, a buduci da lijepo piše, bit ce zadužen za krasopis.

Sakila ce nam nedostajati. Otkako se udala i otišla iz kuce, njezin autoritet i osmijeh nedostaju svim ukucanima. Brinula se da obavljamo školske obveze i budno je pazila na Soraju i mene. Buduci da je obožavala glazbu i film, upravo nas je zahvaljujući njoj, tata vodio u kino. Sakila je bila izvrsna ucenica, sve ju je zanimalo. S jedanaest godina dobila je najvišu ocjenu na satu ruskog zbog cega je nagrađena boravkom u SSSR-u i napadima Vahida koji joj nije dopustio da ode. No, ona mu se suprotstavila.

Sestra je novinarski staž pocela u jednim nezavisnim novinama još tijekom studija. Danas kad razmišljam o tom razdoblju, sretna sam što sam imala priliku odraditi praksu u njezinim novinama. Bilo mi je trinaest godina kad sam išla s njom u

redakciju unatoc kiši granata koje su najavljujivale pocetak razaranja Kabula. Godine 1994. poceli smo shvacati složenost sukoba između razlicitih pokreta otpora. Neuspjeli državni prevrat od 1. sijecnja, na primjer, kad su uzbecki vojnici generala Dostoma i Hekmatjarovi ultrafundamentalisti pokušali svrgnuti tadžijskog predsjednika Rabbania, kojeg su potpomagale jedinice zapovjednika Massuda. Novinari su tu epizodu nazvali »petom kabulskom bitkom«. Milijun ljudi na cestama bježalo je pred bitkama koje su harale selima, propao je pokušaj državnog prevrata. Massud je u lipnju uspio istjerati fundamentaliste iz glavnoga grada, ali Šakila je govorila da nikada necemo imati mira.

- Pakistan ne želi snažnu vlast proizašlu iz cvrste veze između mudžahedina. Oni nas žele razjedinjene, rascijepljene. Toliko dugo dok našu zemlju potresaju plemenski ratovi Pakistan može mirno s Indijom nastaviti svoju agresivnu politiku i okoristiti se potporom Sjedinjenih Americkih Država. Americka politika u Aziji velika je pogreška.

Jednog jutra novine donose tužne vijesti. Gulbuddin Hekmatjar ubio je Mirwaisa Jalila, afganistanskog novinara koji je radio za BBC. Tog poslijepodneva išli smo u bolnicu vidjeti njegovo tijelo. Na tijelu su bili vidljivi tragovi mucenja. Jedan strani novinar, koji ga je pratio, otkrio je razlog ubojstva. Jalil je snimao pakistanske i arapske ratnike koji su se borili u Hekmatjarovim redovima. Oni su željeli sijati strah i skrivati tragove ukljucivanja stranih placenika među afganistanske ekstremiste.

Svake veceri Šakila nam je dolazila s pricama koje je cula od kolega na poslu ili fakultetu i koje je zapisivala u svoj podsjetnik. Slušala sam je sa strašcu, te sam neke zgode prepricala i u svom casopisu. Sjecam se tako savršeno »slucaja« gdje Zarmine, koji je podsjetio na smicalice komunisticke uprave.

Gđa Zarmina bila je spremacica u Odjelu za javni prijevoz Kabula, Riassat Melli Bus. Bila je hrabra žena, nepismena, koja se upisala u Komunisticku partiju na svom radnom mjestu sto je najvjerojatnije bio preduvjet da zadrži posao spremacice u Ministarstvu prometa. Da bi postala clanica partije, morala se zakleti da nikada nece lagati nadređenima i da nikada nece izdati partiju.

Tako je jednog dana, dok je spremala ured, cula razgovor između direktora odjela, njegova zamjenika i još nekoliko nadležnih. Shvatila je da razgovaraju o preprodaji rezervnih dijelova sto je bilo protuzakonito. Direktor je tražio od svog zamjenika da sredi da se autobusi, koji su u državnom vlasništvu, cešce kvare kako bi ih se moglo proglasiti neispravnima i poslati u trgovinu polovnih automobila.

- Preprodat cemo motore i rezervne dijelove. Podijelit cemo novac.

Obecavši da nikada nece lagati partiji, gđa Zarmina vjerno je izvijestila što je cula u upravi Prometnog sektora. Na saslušanju bili su Farid Mazdak, clan Politickog odjela i potpredsjednik tadašnje stranke na vlasti, Watan. Nesretna gđa Zarmina nije znala da ima posla s organiziranom mafijom. Međutim, Farid Mazdak dodijelio joj je medalju za zasluge i zahvalio joj je.

Sljedeceg dana suprug gđe Zarmine, zabrinut jer mu se žena još nije vratila kuci, došao je u Riassat Melli Bus. Nitko nije znao gdje je. Prošlo je tjedan dana a suprug je u pratnji djece ponovno došao u tvrtku navaljujuci da mu kažu gdje mu je žena. Upoznat s cijelom pricom, sumnjao je da je ona negdje u zgradi.

Zaista, direktor ju je držao zatvorenu u svojim prostorijama oko tjedan dana.

Primio je supruga u svom uredu, zakljucao vrata i prisilio ga da mu pomogne silovati ženu. Nakon toga je sirotom covjeku izjavio da se, ako nije zadovoljan, samo treba rastati i pokušao ga natjerati da potpiše zahtjev za razvod. Potpuno izbezumljen, ne znajuci više što mu je ciniti, suprug je oklijevao. Nakon toga, direktor je obrijao glavu gđe Zarmine pred njenom djecom. Suprug se još uvijek opirao. Razbješnjen

takvim otporom, direktor je bacio djecu u rijeku Kabul nasuprot zgradi tvrtke Riassat Melli Bus. Gđa Zarmina uspjela je pobjeci, skocila je u vodu i spasila sina. Nažalost, struja je odnijela kcer.

Luda od boli, sirota žena vratila se kuci. Muž je više nije htio. Nije odustajala. Išla je do kraja. Podnijela je tužbu u Ministarstvu prometa. No, general Khalil i sam upleten u ovu trgovinu naredio je svojoj tjelesnoj straži da je kazne, a potom ju je izbacio.

Tragedija gđe Zarmine trajala je više od dvije godine. Svi su je smatrali luđakinjom. Nitko nije vjerovao u njezinu pricu. Čak i kad je uputila molbu Fazelu Hak Khalikvaru, premijeru nekomunističke vlade dr. Nadžibullaha, ovaj nije pristao na razgovor.

Unatoc prijetnjama stranke Watan Sakila je objavila tu pricu u svojim, na sreću neovisnim novinama. Taj je članak konačno gđi Zarmini osigurao pobjedu nad zlom sudbinom i nepravdom. Kad je 1992. otpor zauzeo grad, sirota žena tražila je pravdu od novih vlasti Kabula. Upleteni pripadnici mafije konačno su uhiceni i zatvoreni. Međutim, dolaskom talibana gđa Zarmina izgubila je pravo na rad, prebjegla je u Pakistan i koliko smo saznali od Sakile, sklonila se sa sinom u kampu za izbjeglice u Nasser Baghu nekoliko kilometara od Peshawara.

Price o silovanju u to su vrijeme često punile novinske stranice, kao i u vrijeme talibana, no ovaj put ne u novinama. U doba komunističkog režima novinarka tjednika Saba'won objavila je članak o takvoj aferi te iz opreza promijenila imena, jer su bili umiješani utjecajni članovi stranke.

Parwin je bila djevojka koja je radila u Ministarstvu školstva. Pocinitelji silovanja, kolege iz Ministarstva, pozvali su je jedne večeri na zabavu. Kad je stigla, primijetila je da je jedina žena. Međutim, bilo je prekasno da ode. Natjerali su je da pije. Bilo ih je mnogo na tom insceniranom sastanku. Čak je i vozač sudjelovao u silovanju. Vrtarar ju je ostavio onesviještenu u bolnici. Budući da se nekim slučajem i novinarka tog dana našla u bolnici, djevojka joj je, prije nego je umrla, uspjela sve ispričati.

Još jednu pricu neću nikada zaboraviti. U redakciji se govorilo o cudovišnom djetetu koje se rodilo u rodilištu Malalaiu u Kabulu i koje je živjelo samo osam sati. Njegova majka bila je rodom iz područja Salanga, na sjeveru grada. Djetetovo lice bilo je zastrašujuće. Imalo je jedno oko nasred čela, uho gotovo na vrhu glave, usta na lijevom obrazu. Nije imalo ni nogu, ni ruku. Neki su liječnici tvrdili da je to posljedica stresa kojem je majka bila izložena u ratu! Nakon što su napravili laboratorijske pretrage, konačno su priznali da su majka i dijete bili izloženi kemijskim proizvodima koje su prenosile rakete Scud. Sovjetske jedinice koristile su ih prvi put u dolini Salangi.

To je bilo u dobi, kad unatoc građanskom ratu, još nismo bili osuđeni na jedinstven sustav informiranja, u doba kad je televizija funkcionirala, kad su novine izlazile a život je još uvijek bio podnošljiv. Glavne obavijesti na Radio-Serijatu u posljednje vrijeme odnose se, kao i uvijek, na žene: zabrana razgovora na ulicama, zvuk njihovog glasa mogao je »izazvati« trgovce na tržnici. Preostale su nam još samo »radio ulice«, vijesti s ulice, koje su šaptom prenosili oni koji su slobodno dolazili i odlazili, muškarci. U poplavi govorkanja u Kabulu, ponovno se priča o tom saudijskom prijatelju Bin Ladenu i o vjencanju - prošlom ili nedavnom, čiji datum i mjesto nisu poznati - mula Omara, talibanskog vođe s jednom od Bin Ladenovih brojnih kćeri. Priča se da je to vjencanje bilo tako razvratno raskošno kao da se talibanska pravila na njih ne odnose. Daleko od te raskoši stara školska prijateljica Hafeza posjetila me i ponudila da od nje posuđujemo knjige za pet stotina afgana po svesku. Njezina majka, poput mnogih osiromašenih žena, pekla je kruh za nekoliko novčica. Sažalili smo se pa je Daut odlučio posuđivati jednu knjigu na tjedan, iako ih ne bismo uvijek procitali. Daut je blag i šutljiv tip. Prava suprotnost našem najstarijem bratu. Ne priča puno, no uvijek je spreman pomoći.

U srpnju 1998. Daut se oženio. U normalna vremena vjencanje je pravo slavlje. Dautovo nam je naprotiv ostalo u maglovitom i gorkom sjećanju. Imam dojam da se ništa i nije dogodilo, kao da se nije oženio. Pa ipak, njegova supruga Marie živi s nama kako to nalažu običaji.

Daut se silno želio oženiti. Jednog dana prijatelj mu je pričao o Marie, ženinoj prijateljici, djevojci iz dobre obitelji koja mu se učinila dobrom prilikom za Dauta. Pozvao je zato Dauta svojoj kući i budući da je Marie stanovala u susjedstvu, mogao ju je vidjeti u vrtu njezinih roditelja. Nije ju mogao upoznati na način kako su se upoznavali mladi prije dolaska talibana. Osjećao se bespomoćnim, ali djevojka mu se svidjela. U svakom slučaju, napunio je dvadeset devet godina i cvrsto je nakanio oženiti se.

Roditelji su zatim krenuli u prošnju po pravilima - u Afganistanu uvijek roditelji organiziraju vjencanje. Baka je obicavala govoriti da ljubav dolazi nakon nikha, vjerskog obreda. S obzirom na situaciju u Kabulu, nije bilo zaruka. Bilo nam je žao što se buduci supružnici ne smiju viđati. Bez slavlja, bez glazbe, bez darova i svecane haljine. Mama nam je cesto pricala kako je na svom vjencanju nosila predivnu zelenu haljinu koju je kreirao službeni kraljevski krojac Azar. Navecer je odjenula dugu bijelu haljinu koju joj je posudila supruga šefa kraljevih obavještajnih službi. Zelena boja haljine, koja je ujedno boja islama i nade, obvezna je za vjerski obred. Navecer se odijevamo više zapadnjacki. Moda bijelih haljina došla nam je iz Europe. Za vrijeme obreda vjencanja mladenci razmjenjuju prstenje i jedna starija ugledna žena iz obitelji stavlja im kanu u dlanove. Zatim se par gleda u posebno zrcalo koje potom odnose u svoju sobu. Mladenci citaju stihove iz Kur'ana i piju zajedno zaslađeno pice kako bi zauvijek zasladili svoju zajednicu. Na kraju obreda zakolje se ovca i ako krv poprska mladenkine cipele to znaci da ce cijeli život biti vjerna suprugu.

Daut i Marie nisu imali ništa od svega toga, iako smo si govorili da treba pokušati napraviti nekakvo slavlje.

Ali, kamo da odemo? Nismo mogli otici u restoran, kao za Sakilino vjencanje, i ugostiti stotine uzvanika. Više nijedan restoran nije primao mladence. Pa opet, stan nam je bio premalen i previše izložen znatiželji susjeda i talibana. Preostalo nam je jedino da se sakrijemo u podrum, kao u vrijeme najsilovitijeg granatiranja grada. To je jedino što nam je padalo na pamet.

Mladenkini roditelji stanovali su u kuci s vrtom, u jednoj drugoj četvrti Kabula. Buduci da im je prvi susjed bio prijatelj Dautovog prijatelja, odlucili smo tamo održati obred.

Prošlo je dugo vremena otkako smo Soraja i ja provirile iz kuce. A još više od naše posljednje svadbe. No, ovaj put nije bilo uzbuđenja, nikakvih priprema i nije dolazilo u obzir da se našminkamo niti da kupimo tkanine i narucimo svecane haljine. Broj uzvanika sveden je na minimum: nekoliko Dautovih prijatelja i clanovi obje obitelji. Brat je bio razocaran i nesretan, jer zbog zabrane nije mogao odjenuti lijepo odijelo i kravatu. Prijatelji su ga zadirkivali: - Ništa zato. Ionako ne bi imao fotografije, jer je i slikanje zabranjeno. Nitko nece znati da nisi bio u odijelu.

Zatim, vidjevši Dautovo tužno lice, jedan od njegovih prijatelja se razljutio: - Ma ne može tako. Necu valjda oženiti prijatelja, a da ga ne snimim videokamerom. Treba covjek imati nekakvu uspomenu. Bez brige, smislit cu nešto.

On je, dakle, došao sa svojom videokamerom. Najprije smo obavili vjencanje prema talibanskim zakonima, koji zabranjuju zajednicka okupljanja muškaraca i žena, cak i prigodom vjencanja. Žene su se tako smjestile u jednu prostoriju, a muškarci u drugu. Za sam obred trebalo je ipak okupiti mladence da razmijene vjencano prstenje. Obitelji su se okupile u vrtu. Daut i Marie stajali su jedno pokraj drugoga. Bio je to najznacajni trenutak obreda. Dautov prijatelj je izvadio kameru, a jedan drugi stavio kasetu u kasetofon kad je netko povikao: - Talibani! Dolaze talibani!

Nastala je panika. Taj je prijatelj odmah pohitao sakriti kasete i sve ih je sklonio za manje od minute, a što se tice kasetofona, nitko nije vidio što je napravio s njim. No, talibani su ga vec culi! Bijesni, tražili su posvuda, ali bezuspješno. S druge strane, prijatelj kamerman, koji nije imao vremena sakriti svoju videokameru, uhvacen je na djelu. Talibani su mu se osvetili i istukli ga. Istrgnuli su mu kameru, bacili je na tlo i bijesno udarali nogama kao da je samo olicenje vruga, tako da su jedine snimke Dautova vjencanja nestale u komadicima. Rijetki uzvanici razbježali su se pred talibanima zadovoljnima postignutim ucinkom. Poput lopova smo s mladom uskocili u auto i odvezli se kuci. Obicaj nalaže da se trenutak odlaska mladenaca obilježi veoma svecano. A kad tamo prava propast. Na sreću bratov prijatelj nije ozbiljnije ozlijeđen, ali ostao je bez kamere i svi su prisutni bili u šoku. Tata je bio bijesan, Soraja u suzama, a Daut ogorcen. Kakva li je to samo sramota bila za njega dovesti kuci mladu u takvim okolnostima. Obicno je ženidba sina veliko slavlje. Pihvacanje novog clana obitelji razlog je za veselje i sreću. Kad kci odlazi iz kuce to nije isto, tada slavi obitelj njezina

supruga. Jadan Daut, lišen je takve sreće i slavlja, ponižen od dvojice ili trojice talibana koji su željeli pokazati svoju moć! Često se pitam što oni žele postići zabranjujući slavlje i ples, obiteljske uspomene i uvijek mi se nameće isti, jednostavan odgovor. Žele nas lišiti života. Istrijebiti nas polako, ali sigurno, njima u korist.

Na kabulskom nebu nema više papirnatih zmajeva. Nekada smo ih mogli vidjeti na desetine kako kovitlaju iznad grada. Djecaci su se u potrazi za vjetrom verali po krovovima i ne gledajući ispred sebe, izlagali se opasnosti od pada. I često su padali. Svake godine bolnice su primale mlade ljude ozlijeđene u igri papirnatim zmajem. No, njihove šarene ptice od papira krasile su kabulsko nebo i postale zaštitnim znakom našeg grada.

Djeca koja nisu imala novaca za papirnatog zmaja, napravila su opasnu napravu, takozvani celak, koji se sastojao od kamencica zakvacenog na kraju uzice. Vrebala su na papirnatu zmajevu ostale djece i bacala svoj projektil na onog kojeg su htjeli osvojiti. Ako su dobro ciljali, dvije uzice bi se zaplele i mali kradljivci samo su trebali povući svoj trofej na tlo i pokupiti ga. Lov na papirnatu zmajevu izazivao je tucnjave to više što su neki »lovci« koristili poboljšani celak s dva kamencica, što je lov učinilo još opasnijim. Celak nije bio namijenjen samo malim kradljivcima nego i djecacima poput Dauta, koji nikada nisu upravljali vlastitim papirnatim zmajem.

Kako bi me nasmijala, Soraja mi je jedne večeri ispričala priču o takvom zmaju koji je pao Dautu na nos kad je bio mali.

- Bilo je to u staroj kući. Ti se još nisi rodila. Daut se igrao sa svojim celakom u vrtu kad mu je susjedov celak, promašivši cilj, pao na glavu i ozlijedio ga. Iz usta mu je curila krv, a bojao se ći kući da ga ne bi grdili. Njegov prijatelj Abdullah odveo ga je svojoj majci, koja je bila medicinska sestra i živjela u iznajmljenom stanu na prvom katu kuće. Ona mu je zašila usnicu i vratila ga kući. Nakon sat vremena, Abdullah je pao s krova sa svojim papirnatim zmajem. Raskrvario je koljeno i njegova nam je majka došla uplakana reći da je ozlijeđen. Ovaj put naša mama je morala šivati i povijati ozljedu.

Daut je bio miran, gotovo da se nije nikad tukao. Bio je marljiv učenik i imao izvrsne ocjene, osobito iz matematike. Jako je volio kino. Posjedovao je lijepu kolekciju autica i svakog je mjeseca kupovao novi.

Mama nam često priča o danu kad su obrezali Vahida i Dauta. Taj se obred morao napraviti za obojicu istoga dana. Bilo je veliko slavlje s više od stotinu uzvanika. Dala je sašiti dva bijela odijela za djecake. Zaklali su golemu ovcu i u dvorištu kuće poslagali bocice u obliku vijenca. Obrezivanje je najčešće obavljao brijac ili lijecnik. Majka je odabrala lijecnika. Otac je objasnio sinovima što ih čeka. Za najstarijeg brata zahvat je prošao bez problema. Daut je bio jako preplašen i kad je došao red na njega, lijecnik mu je rekao kao što se prilici u takvoj situaciji: - Gledaj nebo i ptice, djecace.

Svjestan što ga čeka, u grcu od straha Daut mu je odgovorio:

- Hajde, odreži! Jako dobro znam što ćeš napraviti. Braci je uvijek bilo neugodno kad su tete i mama preporučivali tu priču. Gunđali su da oni taj dan sigurno nisu slavili te da su oni patili dok su se ostali zabavljali.

Vahid, koji je bio sklon tucnjavama, pristupio je vojsci. Daut ju je htio svakako izbjeći i završio je gimnaziju »Omar Shahid«. U zimi 1987. Daut, kojemu je tada bilo osamnaest godina i upravo je položio maturu, otišao je jednog jutra po rezultate ispita. Budući da se do noći nije vratio kući, svi smo se zabrinuli. Tata je obišao susjedstvo raspitujući se jesu li se njegovi kolege vratili svojim kucama. Sakila je nazvala Vahida u vojarnu. Brat joj je odgovorio neka nikamo ne ide i da će se on za to pobrinuti. Oko ponoći, pred kućom se zaustavio vojni kamion. Iz njega je izašao Vahid u vojnoj odori, a iza njega Daut, koji se je tresao od straha.

Nisam vidjela tu scenu; bila sam premala, ali sestre su je toliko puta spominjale pa mi se čini da sam sve vidjela i čula.

Vahid je izgrdio Dauta i zabranio mu izlaziti iz kuće, a potom se vratio u vojarnu. Daut nam je zatim ispričao što se dogodilo.

- Pred gimnazijom su nam rekli da čekamo i da se strpimo. Nakon dva sata pustili su

nas u školsko dvorište. Odjednom su vojnici okružili zgradu i casnici su ušli u dvorište. Prvu su ucionicu pretvorili u upisni ured. Objavili su da ce prozvati ucenike po abecedi i rasporediti ih u razlicite vojne redove. Ja sam, kao i cijeli razred, raspoređen u Gardez na jugu. Oni, koji su imali vezu, poceli su telefonirati i za manje od sat vremena vratili su se kucama. A moji frendovi i ja nismo znali što raditi, kome se obratiti. Svi smo se bojali da cemo završiti na bojištu s kalašnjikovim kao Vahid. Ovi nas, naravno, nisu smjeli novaciti, jer još nismo završili školu. Za odlazak na fakultet izdaju se dopuštenja. Tada sam ugledao Vahida u odori predsjednicke garde u pratnji šestorice vojnika. Bio je bijesan. Vojnici u stavu mirno salutirali su mu, te ih je poslao da brzo potraže ravnatelja gimnazije, kojem je rekao: »Ovo je protuzakonito. Nemate pravo držati ovdje ucenike a da o tome niste obavijestili njihove roditelje.« Nadležni za novacenje odvratio je da samo izvršava naredbe. Vahid je radio-vezom nazvao vojni upisni centar i objasnio situaciju nadležnima u Centralnom komesarijatu, gdje su mu rekli da ucenike svakako treba pustiti. Svi su se moji frendovi razbježali i Vahid me doveo kuci.

To se zbilo u vrijeme kada su Sovjeti progonili mlade ljude i na silu ih novacili u afganistansku vojsku. Neki su, poput mog najstarijeg brata, svojevoljno odlucili pristupiti vojsci, jer je trebalo ispuniti vojnu obvezu. Međutim, Daut je imao samo osamnaest godina i Vahid nije želio da prođe isto što i on. Osim toga, znao je da su Dautu vojska i rat odbojni te da ne bi izdržao ako bi se za Sovjete morao boriti protiv afganistanskog otpora.

Daut je tri mjeseca živio skriven u kuci cekajuci prijamni ispit za fakultet. Za to je vrijeme Sakila umjesto njega obavljala kupovinu, svakog dana me vodila u videoteku po kasete, jer ga je trebalo necim zabaviti I iznad svega, trebalo ga je sprijeciti da izađe. To nije bilo lako. Vrtio se po stanu kao medvjed u brlogu. U našoj se zgradi šest momaka nalazilo u istoj situaciji. Pred kraj dana okupljali su se u hodniku zgrade i razgovarali.

Jedne veceri, dok sam se igrala sa sestrama ispred zgrade, naš susjed Malek dotrcao je i rekao mi da upozorim Dauta jer vojna ophodnja obilazi podrucje. Otrcala sam upozoriti brata i njegove prijatelje i svi su se brzo vratili kucama. U stanovima, roditelji su napravili skrovišta. Mama se tog dana razbjesnila na Dauta! Bilo mu je strogo zabranjeno izlaziti iz kuce! Nije smio ici ni na dva vjencanja koja smo slavili u obitelji. U to doba cak su se i u narodnim i zabavnim pjesmama spominjali vojska i vojna obveza. I žene su na svadbama pjevale: Vjetar puše i odnosi mi maramu. Ophodnja odvodi mog dragog Bože, neka nestanu ophodnje. Sto odvode mog vjernog dragog!

Svakakve price kružile su o tome. Susjed nam je pricao da su u Parwanu (cetvrt Kabula) vojnici u potrazi za mladcima ušli u jednu kucu, gdje su im rekli da im je sin upravo umro. Bila je to, naravno, varka. Mladic je ležao u krevetu praveci se mrtvim da izbjegne novacenje. Međutim, nakon nekoliko trenutaka roditelji su se uvjerali da je doista mrtav...

Bilo je na stotine takvih prica u Kabulu. Svaki dom imao je svoju pricu. U istoj obitelji neki su clanovi podupirali otpor, dok su drugi bili više priklonjeni vlasti. Obitelji su bile podijeljene. Biti Afganistanac i boriti se na strani Sovjeta protiv drugih Afganistanaca? Biti Afganistanac na strani Sovjeta ili njihov protivnik? Ostati neutralan? Teško, kad sinovi dođu u dob za novacenje, dob koja se ne može zaobici unatoc hirovima vlasti i potrebama vojske.

Jedne veceri za vrijeme proslave nekog rođendana uzvanici su, kao što nalaže obicaj, poceli pjevati kvatrine. Bilo je obitelji podrijetlom iz Kohestana, ravnice pedeset kilometara sjeverno od glavnoga grada, i drugih koji su živjeli u Kabulu. Znalo se dogoditi da dio iste obitelji prihvacu komunisticku vlast, a oni iz Kohestana bili su za otpor. Pristaše komunista su pjevali: Oh! Dobar i dican mladice. Uspravljen na tenku odlazi na bojište, Uspravljen na tenku ide na panširsko bojište! Dok ga žene u suzama prate.

Oni, koji su podupirali otpor, pjevali su: Bila sam u cvijecu kad pozove me mudžahedin. Ljubazno me cajem ponudi. Zahvalna odbijam neka ga za sebe sacuva. Nije li divan s puškom na ramenu!

Krajem zime tisak je objavio da se mladi mogu upisati na fakultet i pristupiti

prijamnom ispitu. Toga dana vojne ophodnje su, kao i obično, išle u racije i privodile studente na ispitivanje. Nadzornih postaja bilo je sve više, a na njima i sve više policije.

Vahid je vlastitim terencem prevezao Dauta i još nekoliko mladića, jer ophodnje nisu zaustavljale vojna vozila. No, to nije bilo dovoljno da izbjegnu provjere. Za vrijeme prijamnih ispita testovi mladića puno su strože ocjenjivani nego testovi djevojaka. Vlast je učinila sve da bi tim prisilnim odabirom dobila što više mladih.

Cijeli smo dan cekali tjeskobni. Predvečer, Daut se vratio zadovoljna izraza lica. Imao je razloga za optimizam, jer je u gimnaziji bio drugi u razredu. Za maturu, kao i za prijamni ispit, izabrao je predmete iz ekonomije. U to vrijeme, kad bi se neki student upisao na fakultet, imao je pravo na studentsku karticu i dobio bi službeno odobrenje vojske kojom se potvrđuje da je na neko vrijeme pošteđen od vojne obveze. Ta je potvrda vrijedila tri mjeseca. Svaka tri mjeseca, u slučaju položenog ispita trebalo ju je obnoviti, a u slučaju pada poništiti.

Na kraju prvog tromjesecja Daut je dobio najbolju ocjenu u svojoj klasi. Kao svaki dobar student imao je pravo na stipendiju, koja bi mu omogućila nastavak školovanja u SSSR-u. Nije mu se išlo tamo, no ocu je bilo draže da ode iz Kabula nego da ode u vojsku. Budući da nije bio član partije, nisu mu dodijelili stipendiju. Daut se prosvjedovao kod tajnika organizacije Mladi komunisti, nadležne za dodjelu stipendija. Jedini odgovor koji je dobio bio je: »Nema stipendije za tebe!« Konacno, otac je išao osobno intervenirati. Bio je toliko uporan i vikao o nepravdi da je Daut na kraju dobio stipendiju, koja je doduše vrijedila samo u Republici Tadžikistanu u Dušanbeu, a ne u Moskvi. Daut ju je ipak prihvatio i otišao studirati ekonomiju u Dušanbe.

I dobro je da je tako napravio, jer se reguliranje vojne službe bez ikakve najave mijenjalo od danas do sutra. Bez obzira na to, je li se radilo o sinovima ministara ili običnih građana, svi su studenti morali odslužiti obveznih šest mjeseci vojske. Vlada je odlučila da u skladu s trenutnim potrebama vojske svaki mladić mora odslužiti vojnu obvezu u trajanju od dvije godine. Na sreću, Daut je bio u Tadžikistanu.

Dopisivali smo se s njim. Povremeno nam je telefonirao. Na kraju godine došao je kući na praznike i opisao siromaštvo i bijedu koje je susreo u Dušanbeu. Vlasti su nam ovdje pričale bajke o sovjetskom narodu dok je on živio u najvećoj bijedi.

- Sreo sam ženu koja je radila na državnoj farmi za dva rupija na dan. Tamo ti profesori daju dobru ocjenu u zamjenu za privjesak za ključeve. Prodaja jednog para traperica pokriva studentske troškove za cijelu godinu. Svi afganistanski studenti dolaze s trapericama, suncanim naočalama, kišobranama... Sve što se može naci ovdje ili u Peshawaru tamo košta citavo bogatstvo. Čak i grickalice za nokte! Paketic žvakacih guma!

Prema Dautovim riječima, među tadžikistanskim studentima vladala je sovjetska moda.

- Najbogatiji su se ženili ruskim djevojkama i djeci su davali ruska imena, poput Nataša, Treškova, Valentina, Aleksis, Ivan... Bio je to oblik sovjetizacije. Slali su mlade Tadžikistanke u Moskvu i na njihovo mjesto dovodili Ruskinje.

Objasnio nam je da je sovjetizacija Tadžikistana ugrozila nacionalni identitet Tadžikistana unatoc njihovoj neovisnosti o Moskvi još od 1991.

Kad je za sljedeće praznike u kolovozu 1992. Daut došao kući, Kabul je bio slobodan od komunističke vlasti, koju je u travnju srušio Savez mudžahedina. Međutim, fundamentalist Hekmatjar još uvijek je vrebao i zasipavao grad kišom granata. Ti praznici u Kabulu bili su preteški za Dauta, koji se odvikao udara granata. Nije mu bilo jasno kako nas nije strah, jer je njemu bilo strašno. Mi smo se već bili naviknuli.

Svi smo boravili u istočnoj sobi stana kako bismo izbjegli neposredni udar granata. Jednog dana, oko jedan sat poslije podne, kad smo nakon rucka gledali televiziju i pili čaj, dvije granate pale su ispred naše zgrade. Uvijek ostavljamo prozore otvorene da se u slučaju eksplozije ne razbiju stakla. Naša su zato tog puta ostala sacuvana, dok su se prozori susjeda sasuli u prah.

Otrcali smo u hodnik, jedino sigurno mjesto u stanu gdje smo mogli izbjeci staklene krhotine. Plakala sam, a i Daut je plakao sa mnom. Eksplozije su izazvale požar u

neposrednoj blizini i naš je stan zahvatio plamen. Polijevali smo vodu posvuda i gotovo sve pogasili kad je stigao Vahid. Sišao je na ulicu kad je cuo prva ispaljivanja granata.

- Jeste li svi dobro?

Mama i Daut izvan sebe od straha povikali su: - Gdje si bio? Sto radiš vani u ovakvom trenutku?

- Rat je. Izašao sam pomoci susjedima. Svi su muškarci sišli gasiti požar. Ima ranjenih i jedna je osoba poginula.

Jedan susjed, koji se upravo oženio, imao je krhotine u bubrezima.

Kad smo se vratili na mjesto u stanu gdje smo bili na početku eksplozije, vidjeli smo da su pogoci izbušili mrežu za komarce na desetak mjesta.

Jedinice mudžahedina smještene u našoj četvrti pomogle su stanovništvu gasiti požar i prevezle su ranjene u bolnicu. Dva sata poslije ostali smo bez struje. Vijesti smo slušali na tranzistoru: više od sto pedeset granata palo je tijekom dana i usmrtilo dvadeset ljudi. Bilo je sto pedeset ranjenih. Daut, prikovan za radio, objavio nam je: - Odlazim iz Kabula. Završit ću studij. Vec sljedećeg dana, unatoc bitkama koje su još trajale, otišao je u Ministarstvo vanjskih poslova, zatražio vizu, kupio avionsku kartu i tjedan dana poslije preko Taškenta letio je za Dušanbe. Kad se vraćao kući za praznike, u Tadžikistanu su mu rekli da nova afganistanska vlast mrzi Sovjetski Savez i da ga kabulske vlasti neće pustiti da se vrati u Tadžikistan. Nije bio jedini student u takvoj situaciji. Međutim, Ministarstvo vanjskih poslova nije radilo nikakvih problema, jer su Sovjeti unaprijed platili školovanje.

Daut je ostao u Dušanbeu do jeseni 1992. Kad se vratio kući imao je dvadeset tri godine. Snage zapovjednika Massuda još su nadzirale Kabul i Hekmatjarovi fundamentalisti, koji su ga željeli zauzeti, spremali su se na silovit građanski rat.

Bilo je nezamislivo da se djecaci veru po krovovima i nosom paraju zrak u potrazi za papirnatim zmajevima na nebu. Naime, talibani su zabranili nebo djecacima Kabula, kao što će ga jednog dana vjerojatno htjeti zabraniti i pticama.

Vec smo dvadeset godina u ratu i gotovo četiri godine zatvoreni! Godine 2000. napunit ću dvadeset godina i pitam se hoće li i tada bjesnjeti rat? Dautovi prijatelji pišu da je svijet zaboravio na nas, da smo u ponoru, da su talibani uspjeli u svom pothvatu te da su Pakistanci sve brojniji u talibanskim vojnim kampovima.

BBC izvještava da su Amerikanci bombardirali te kampove iz osvete zbog pocinjenih atentata na američka veleposlanstva u Africi.

Amerikance, međutim, ne brine stalna opasnost od atentata koji prijete nama, Afganistancima i Afganistankama.

BBC također izvještava da je opijum unosan izvor novca za talibansku vlast, na koji ona ubire 20% poreza.

Naša zemlja je u rukama razbojnicke organizacije. Tata nam je na početku ulijevao nadu: »Za petnaest dana, govorio je. Za tri mjeseca, za šest mjeseci...« A sada, za koliko godina?

Sanjarim među budućim talibanima, koji rastu oko nas.

Nesretni mali Afganistanci, nesretna zemlja, papirnati zmajevi koji su u njoj nekada tako dobro letjeli.

7. Tko govori u Afganistanu?

Protrnemo od nelagode svaki puta kad okrenemo gumb na radiju i naletimo na Radio-Šerijat. Ako je oduzimanje slobode nepravda, tada je odsjeci ruku za kradljivca puno blaža kazna nego smjestiti ga u zatvor. Tako će se ipak moći vratiti na posao i prehraniti obitelj. Ako sutradan neko dijete na ulicama Kabula ukrade iz ducana kruh, jer mu je majka udovica ostala bez muške zaštite, a uz zabranu rada ne preostaje joj ništa drugo nego da prosi, kome tada treba odsjeci ruku?

Ima razlicitih lopova. Po talibanskom zakonu lopov je i onaj tko se usudi

»promijeniti sitan novac u krupni«. Za što je kriv taj »kradljivac«? Zar zato što je olakšao svoje džepove za težinu inflacije? Zato što je skrio ušteđevinu od ostalih lopova? Ulicni radio javlja da se mula Omar još nije skrasio te da se

stalno seli s kovcezima punim afgana, pakistanskih rupija i dolara. Ne zna se je li to njegovo ili državno blago. Naš Afganistan nije talibanska država. Njihov islamski emirat nema ništa zajednicko s našim islamom.

BBC i Glas Amerike ne govore cesto o našoj zemlji. Daut ima pravo: živimo poput štakora u rupi nedostupnoj ostatku svijeta. U kolovozu 1999. radio ipak javlja da su jedinice zapovjednika Massuda otjerale neprijatelje u dolinu Shamali na sjeveru Kabula. Na to ce Daut izreci svoju sudbonosnu misao:

- Dok svijet ne shvati da talibani nismo mi, nego Pakistan, nikada se necemo izvuci iz ovoga. Svi podupiru Pakistan. Što onda može uciniti izolirani mudžahedin, poput Massuda? Trajni građanski rat nije rješeno. U svakom slucaju, jedino je rješeno bijeg: - Mislim na Vahida koji živi u Moskvi i koji nam je javio da se 1. travnja 2000. ženi Ruskinjom, Natašom. Još jedno slavlje na kojemu necemo moci biti.

Koju bi stranu Vahid odabrao da mu roditelji nisu savjetovali da napusti zemlju? Kad su talibani stigli u naš grad, neki su ih Kabuljani smatrali spasiteljima koji ce donijeti mir i prekinuti razaranje grada zahvacenog sukobima razlicitih pobunjenickih strana te da ce uspostaviti islamski zakon. Pitam se bi li i moj brat tako mislio?

Istina je da granate više ne padaju, ali na grad se srucila mrtvacka tišina. I pristaše talibana vjerojatno se osjecaju prevarenima od prvog dana. Za njih mir nije znacio ukinuti obicaje i naslijeđe - zabranu bubnjeva, pjesme i plesa te papirnatih zmajeva i igre s golubovima. Ako uhvate nekoga da se igra s golubovima, pticama zavrcu vratove. Još jedna zabrana!

Ulicni radio javlja - no, je li to istina? - da se mula Omar previše boji Kabula te da boravi u Kandaharu u kuci koju je sagrađio njegov punac Bin Laden. S druge strane, Radio-Šerijat objavljuje da taj Bin Laden želi financirati opskrbu pekara u Kabulu, za što je prije bio nadležan UN.

Kada je krajem 1999. Vijece sigurnosti UN-a nametnulo talibanima sankcije jer su odbili izruciti Bin Ladena Sjedinjenim Državama, koje su ga optuživale za terorizam, on je zaprijetio: »Zemlja ce vam se tresti i oluje ce harati, a vi cete se naci u cudu.«

Godine 1996. kad sam polagala prijamni ispit na Fakultetu novinarstva, taj je neznanac financirao gradnju džamija. Džamije i kruh temelji su svakodnevice u Kabulu. Financirajući ih, Bin Laden dobiva na važnosti u zemlji. Zanima me koja ce mu biti sljedeća investicija. Voljela bih ilustrirati članak o Bin Ladenu u novom broju Fagera, ali to nije moguće: u cijelom Kabulu ne može se naci nijedna njegova slika ni portret, jer je to zabranjeno.

Skupljati zanimljivosti za casopis je problematiko. Fahrída donosi vijesti koje je cula kod trgovaca, Daut osluškuje što se šuška po trgovinama, no malo je tema uoci 2000. godine, ciji ce docek slaviti cijeli svijet. Nekad smo i mi slavili pocetak nove godine, no talibani su taj obicaj osudili kao poganski! Cak je i proslava proljeca zabranjena - pitam se je li i cvijece zabranjeno i je li Soraja sa svojom zbirkom cvjetnih razglednica »grešnica«?

Godina 2000. ne donosi nikakve vijesti, osim... Titanika. Pripremajući prvi broj Fagera za 2000., naišli smo na neocekivan, veoma »poganski« materijal. Daut je donio poster Leonarda Di Caprija. Cak se domogao i videokasete, koja je došla iz Pakistana. Trgovine prodaju razne sprave na temu filma Titanik u presušenom koritu rijeke Kabul, koje je sada tržnica. Tajna trgovina cvate zahvaljujuci groznici koju je izazvao film Titanik, stil koji se oponaša posvuda, osobito kod frizera. Radio-Šerijat objavio je da je dvadeset osam frizera uhvaceno i osuđeno jer su šišali mladice u stilu Leonarda Di Caprija.

Stanovnici Kabula izražavaju bunt gledajući televiziju i videofilmove u podrumima. Grad je razoružan, žene se krecu pognute glave, muškarci povijaju leđa pod udarcima bica, pa ipak uživamo potajice u zabranjenoj prici ljubavnika s Titanika, oplakujemo smrt junaka na Atlantiku... Možda se cini površnim, jer nam je svakodnevni život ispunjen strahotama: ljudi umiru od gladi, sve je više prognanih seljaka u logorima na granici Pakistana ili Irana, a prosjakinje naviru sa svih strana na ulicama Kandahara, Kabtila, Herata, Mazar-e-Sharifa ili Jalalabada. Talibani ne govore o tome. Previše su zaposleni zatvaranjem frizera, bicevanjem muškaraca i kažnjavanjem žena. A buduci da je i ženama, kao i muškarcima,

zabranjeno smijati se na ulicama a djeci igrati se, placemo gledajuci tužnu pricu o »bezbožnoj« ljubavi.

Leonardo je tako lijep! Djevojkama u mojoj četvrti na um padaju »grešne misli« dok ga gledaju. Lijepim njegovu fotografiju u Fageru buneci se kao dvadesetogodišnjakinja koja se osjeca nemoćno i očajno jer je lišena obrazovanja, života.

Posebno izdanje Titanik konacno je gotovo. Daut ispisuje naslov svojim lijepim rukopisom. Još ne znam da ce to biti posljednje izdanje iz naše radionice.

Dan je 1. siječnja 2001. Godina pocinje tužno pod talibanskom tiranijom. No, donosi nam i veselje u zakašnjeloj fotografiji s Vahidova vjencanja. Stigla nam je konacno nakon što je prošla kroz ruke mnogih dostavljača.

Brat je u odijelu s kravatom, u zapucku ima bijeli cvijet. Mladenka je lijepo našminkana, u dekoltiranoj vjencanici od cipke i obnaženih ramena s bijelim velom na glavi i plavom kosom skupljenom u punđu. Na poleđini Vahid je napisao: »Draga mama, ovo je za tebe. Fotografija bracnog para.«

Vahid izgleda tako sretno. Tamo gdje je on nema straha da ce neki taliban doci i razbiti fotografski aparat. Njegovu mladu suprugu nece bicevati jer je pokazala svoju ljepotu. Oni su slobodni, a mi smo u zatvoru.

Talibani drže gotovo cijelu zemlju. Zima je na pragu. Afganistanci bježe pred hladnoćom i gladi. Daut kaže da pakistanski policajci sada traže novac od svih koji žele preci granicu, cak od sirotinje koja je u potrazi za hranom.

Pakistan želi našu smrt, a ne nedostaje im puno da to i dobiju. U potpunoj smo izolaciji. Talibani su naredili da se zatvori Ured posebne misije UN-a u Kabulu. Isključili su nas iz međunarodne politike, a nocna mora traje i dalje. BBC javlja o pokolju civila u nekoliko zauzetih gradova.

Glas Amerike brine se za Bude iz Bamyana, iznimne arheološke znamenitosti, koja je simbolico istaknuta na zrakoplovnim kartama tvrtke Air Ariana. Daut ih svakog dana gleda na svom šalteru u Ariani. Ti su kipovi stoljecima bili ponos Hazaradžata.

Nakon što su uništili umjetnicka djela muzeja u Kabulu i freske cuvenog perzijskog slikara iz 15. stoljeca, Behzada, u Heratu, gradu umjetnosti koji je u 4. st. pr. Krista osnovao Aleksandar Veliki, i nakon što su uništili glavni grad Mongola Tamerlana, sad su se talibani okomili i na Bude! Cak su Englezi i Rusi poštivali bogatu kulturnu baštinu Afganistana. Nekada su turisti u velikom broju dolazili u Bamvan ili Herat...

Radio-Šerijat javlja da su Bude iz Bamvana uništeni u skladu s odredbama mule Omara, koji je naredio da se unište svi kipovi iz predislamskog razdoblja.

Glas Amerike objavljuje razgovor sa strucnjakom nadležnim za međunarodnu arheološku zajednicu, koji je ogorcen zbog masakra nad ovim orijaškim kipovima iz 5. st., koji su dio svjetske kulturne baštine. Objavljuje i intervju s glasnogovornikom mule Omara, koji to uništenje opravdava cinjenicom da predstavljaju bogove nevjernika: »Islamski emirat Afganistana ne može trpjeti idole. Ovi kipovi ne predstavljaju vjeru u Islam. Srušili smo samo bezvrijedno kamenje.«

U drugoj emisiji Glasa Amerike talibanski je glasnogovornik rekao da ne može sa sigurnošću potvrditi jesu li Bude vec bili uništeni prije njihova dolaska. Ostavlja mogućnost da su pobunjenici Sjevernog saveza tamo prošli prije njih... Zatim preuzima odgovornost za kulturni atentat.

U Bamvanu ljudi znaju. Vidjeli su talibane kako pucaju iz strojnica i lansera raketa po orijaškim kipovima, koji su vec petnaest stoljeca sklonjeni u svojim špiljama. BBC izvještava da je cijeli svijet sablažnjen tim vandalizmom, koji se može usporediti samo s uništenjem piramide u Egiptu.

Talibani nisu tiskali nove karte tvrtke Air Ariana.

Najgora vijest na BBC-ju u veljaci 2001. jest odlazak ministra zdravstva, mule Mohammeda Abbasa u Pariz, gdje ce se pozabaviti humanitarnim pitanjima. Radio-Serijat oduševljeno je izvještavao o tom službenom posjetu! Prema rijecima najavljiivaca, to je oblik priznanja talibanske države. Taliban u Parizu, u zemlji ljudskih prava! Ministar zdravstva koji zabranjuje bolnice ženama, koji se 1997. usudio uhititi europsku povjerenicu za humanitarne poslove! Gđa Bonino posjetila je jednu nevladinu udrugu za hitna ulaganja u Kabulu gdje su je zlostavljali, istukli pred stranim snimateljem, koji ju je dopratio, te su je nakon višesatnog

ispitivanja konacno pustili. S kojim pravom taj taliban ide u inozemstvo razgovarati o ljudskim pravima? Cijeli svijet zna da su logori prognanih zapanjeni; da suša, loši klimatski uvjeti i neprestani talibanski napadi, osobito na sjeveru, dovode te nesretnike u potpunu oskudicu.

Fahrida, Soraja i ja bijesne smo i ljute. Francuzi su trebali pozvati jednu od naših mnogobrojnih lijecnica ili medicinskih sestara kojima je dolaskom talibana zabranjeno raditi, a nekad su cinile glavninu zaposlenih u bolnicama, vecinu u Ministarstvu zdravstva, u jaslicama, a bile su nezamjenjive na selima, gdje su upucivale žene u higijenu i njegu rodilja i dojencadi te su lijecile ginekološke bolesti. Ovaj posjet je necuven! Taj taliban je samo neobrazovani mula, koji cak nije lijecnik. On je jedan od brojnih pakistanskih pijuna. Mama, koja vec duže vrijeme boluje, pokazuje koliko je poražena tim događajem. Talibana nije primilo samo Ministarstvo vanjskih poslova, nego i predsjednik Nacionalne skupštine. Ta nas vijest toliko užasava da žucno raspravljamo o tome kod kuce. Cini nam se da smo još više potonuli u ocaj. Ako Francuska prima nekog talibana, to znaci da je njihova propaganda urodila plodom!

- Nisu primili nikoga iz otpora, nisu cak poslali ni novinara koji bi izvijestio o tome što se događa u Kabulu, a sada primaju talibana! To je doista kraj... Otprilike u to vrijeme, na stadionu u Kabulu pogubljene su dvije Afganistanke osuđene za preljub. Deset nevjernih muževa je bicevano. A u Faisalabadu, na jugu Pakistana, potres. Podrhtavanja koja se mogu osjetiti sve do Kabula izazivaju opcu paniku.

Mislim da mi u Afganistanu bolje poznajemo potrebe nego talibani Kur'an. U travnju 2001. Glas Amerike i BBC najavljuju dolazak u Pariz zapovjednika Ahmeda Shaha Massuda, vođe pokreta otpora iz Panshira.

Ulicni radio, zahvaljujuci Faridinoj dosjetljivosti, prenosi da su stanovnici Kabula uzbuđeni, toliko da i u javnosti slušaju svoje do kraja navijene tranzistore, što je najstrože zabranjeno. Kad im neki taliban zaprijeti bicem, prijestupnik mu odgovori: - Ali to nije glazba! To nije Iranski radio! Slušamo samo vijesti Radio-Serijata.

Ima trenutaka kad ludost zavlada nad strahom. Konacno, Pariz ugošćuje nekog Afganistanca. No, hoce li ga i saslušati?

Radio-Serijat najprije opovrgava tu vijest:

»Massud nije otišao u Pariz. To je laž!« Zatim, nakon što su se uvjerali da sve zabranjene radijske postaje izvještavaju samo o tome, a znaju da ih u tajnosti slušamo svake veceri, prenose događaj izvrcuci ga u vlastitu korist: »Taj pobunjenik otišao je u Francusku prositi oružje. No, unatoc tomu mi cemo ga poraziti!«

Pobunjenika je primio ministar vanjskih poslova, zatim je pozvan u Europski parlament kao vrsta veleposlanika. To je prvi put da se nešto događa izvan talibanskih zidina. Bilo bi preuranjeno reci da smo dobili nadu, međutim, kao i svi građani, željno ocekujemo svako javljanje BBC-ja, a vijesti su nažalost samo šture. Massud je dugo razgovarao s francuskim ministrom Hubertom Vedrineom, dao izjavu pred Europskim parlamentom u Strasbourgu tražeci da Europa što prije pošalje izaslanike u Afganistan, koji ce se uvjeriti kakve su prilike u zemlji i u kršenju ljudskih prava.

Gotovo istodobno dr. Sima, koja je osnovala tajnu lijecnicku ordinaciju u Kabulu, šalje mami poruku: - Traže žene koje su kadre otici u Pariz i govoriti o problemima žena u Afganistanu. Jedna francuska udruga i ženski list žele pokrenuti informativnu kampanju. Ja ne mogu otici. Ovdje me previše trebaju. Zato sam im rekla da potraže tebe. Bilo bi dobro da Latifa ode i svjedoci o ženama cija su prava uskracena, o tajnim školama. Svjedocenje nam je jedino oružje. A ti, idi s njom. Moja si prijateljica, bila si lijecnica, a sada zbog talibana više ne smiješ raditi. Otiđite vas dvije, važno je! Najprije cete upoznati francuske novinarke. To je casopis koji se zove Elle i vrlo je popularan. Istupit cete pred Europskim parlamentom, sresti utjecajne ljude kao sto je gđa Nicole Fontaine. Tu priliku ne smijete propustiti!

Išla bih rado, ali strah me je. Nikada nisam putovala na Zapad, nikad letjela zrakoplovom. Zatvorena sam od svoje šesnaeste godine. Zašto je dr. Sima odabrala

baš mene? Fahrida, Merjem i ja nismo jedine koje držimo tajnu školu.

Premda iscrpljena i još uvijek bolesna mama pristaje.

- Dr. Sima ima pravo. Važno je da ljudi na Zapadu znaju da su žene lijecnice prisiljene ostati kod kuće i da ne mogu učiniti ništa za bolesne.

I Soraja se slaže, ali je zabrinuta zbog mogućih opasnosti na tako dugom putovanju: - Slušaj, Latifa, život je težak. Možda nam to donese nekakvu promjenu! Dr. Sima je rekla da ćete sreći važne ljude.

Otac se potpuno slaže da je važno svjedočiti, ali je podijeljen između potrebe da nas prati, jer ne možemo ici bez mahrama s putovnicom i brige za Dauta, koji bi ostao sam kod kuće sa suprugom i Sorajom.

- Jedini problem je sigurnost obitelji. Ako talibani doznaju da je dio obitelji u Kabulu, a drugi u Parizu, prijeti nam opasnost da nas razdvoje. Možemo snositi ozbiljne posljedice.

Nakon pomnog razmišljanja i razgovora s prijateljima, odluka je donesena. Otici ćemo tata, mama i ja s još jednom djevojkom, koja također vodi tajnu školu, Dibom. Jedan rođak preuzeo je odgovornost za nju i otpratit će je do Islamabada s vlastitom putovnicom. Putovanje je brzo organizirano: ici ćemo minibusom do Peshawara. Vize za Pakistan nam još uvijek vrijede jer smo nedavno vodili mamu na liječenje.

Dan je 28. travnja, oko 5 sati ujutro, taksi čeka ispred zgrade i vozi nas do kolodvora za autobuse i kamione. Diba i njezin rođak pridružit će nam se u Pakistanu jer još moraju riješiti probleme s vizama i putovnicom.

Službena verzija je da idemo u Pakistan - kao i posljednji put - da vodimo mamu na liječenje. Teško nam je ostaviti Dautu, Marie i Soraju uplakane u zatoceništvu Kabula. A težak će biti i naš put zbog stalnog straha da bi nas mogli bez razloga zaustaviti ili protjerati. Strah je još jači zbog velike tajne koju čuvamo. Ništa, naravno, ne upućuje na naše krajnje odredište. Upute su jednostavne. Moramo doći u Peshawar, zatim u Islamabad i u glavnom pakistanskom gradu stupiti u vezu s Afganistanskim veleposlanstvom u Parizu. Netko će nam reći

gdje; da podignemo unaprijed plaćene karte. Zatim idemo po vize u Francusko veleposlanstvo u Islamabadu. Naposljetku, ako sve dobro prođe, letjet ćemo zrakoplovom tvrtke Emirates Airlines za Pariz, s presjedanjem u Dubaiju.

Trbuh mi se grci od pomisli na prelazak granice. Čekamo oko 45 minuta. Pakistanci iskrcavaju putnike hazarske nacionalnosti iz jednog minibusa, detaljno pregledavaju putovnice te ih konačno puštaju.

Kad pređemo granicu, presjedamo u drugo vozilo za Peshawar i odsjedamo u hotelu. Ne znam kako su se Diba i njezin rođak snašli i u tako kratkom vremenu dobili putovnicu i vizu za oboje, ali pridružili su nam se na vrijeme.

Moram nazvati u Afganistansko veleposlanstvo u Parizu. Telefonski broj zapisan je na komadicu papira. Osoba koja mi se javlja vrlo je oprezna. Ne govori jasno, upotrebljava banalne fraze, pita tko sam, jesu li svi tamo. »Nazvat ćemo vas sutra.« Mislim da zbog straha od prisluškivanja provjeravaju naš identitet. Spuštam slušalicu i sutradan ponovno razgovaramo.

Ovaj put razgovor je jasniji: - Možete ici! Zapišite ime i adresu agencije i brojeve karata. Čekaju vas. Putujemo tri sata do Islamabada. Ne poznajem glavni grad Pakistana, ali sada mi nije do razgledavanja. Ova pustolovina me je toliko ocarala da sam spremna na sve, pa i na najgore.

Evo prvog razloga za zabrinutost: čovjek u agenciji zakućeno proučava brojeve naših karata.

- Brojevi na kartama koje tražite nisu u redu. Nemamo rezervaciju pod tim brojevima.

Osjećamo kako nas zabrinutost sve više guši. A što ako je to zamka, ako provjeravaju naš identitet? Ne znam ništa. Trebala bih ponovno telefonirati u Pariz i razjasniti situaciju.

- Ah, oprostite. Ovo je pogreška. Nisu vam dali točne brojeve karata. Hoćete li zapisati?

Vracamo se u agenciju. Ovaj put imamo karte.

Sada možemo u Francusko veleposlanstvo po vize. Pred veleposlanstvom zapanjena sam brojem ljudi koji čekaju u redu. I nas netko čeka, ali tko? Što da napravim, da

idemo preko reda?

Pozovem jednog stražara na pakistanskom, koji mi odgovara:

- Dogovorite sastanak!

Nakon toga se na engleskom obratim jednom drugom stražaru pokraj vrata: - Moram posjetiti nekoga u veleposlanstvu. Odmah je razumio:

- Da, da vi imate sastanak. Možete ući, čekaju vas. Muškarac koraca ispred nas. Obrati se jednom kolegi, zatim telefonira da najavi naš dolazak.

Nakon nekoliko minuta nalazimo se u uredu jednog Francuza, koji nas sumnjicavo i začuđeno proučava. Raspravlja na engleskom s Dibinim rođakom jer je njegov engleski mnogo bolji od mogega, ali ipak ih razumijem:

- Vas je petero, a samo četvero može ici. Kako to da se još netko pojavio? Nitko mi nije javio!

- Ja ne idem, gospodine. Samo sam dopratio svoju rođakinju.

Francuz se smiri i daje nam obrazac za izdavanje vize.

- Ne morate sve popuniti. Napišite samo osnovno. Za koliko vremena tražite vizu?

- Tjedan dana, deset... bilo bi bolje.

Za nekoliko minuta imamo francuske vize, ispravne i u odgovarajućem obliku dok ljudi koji stoje u redu ispred zgrade čekaju na njih mjesecima. I, iznimno rijetko izdaju se vize za četiri osobe istodobno.

Covjek nas pozdravlja zaželjevši nam sretan put.

Prva etapa je iza nas. Druga je u zrakoplovnoj luci Islamabada. Opraštamo se od Dibinog rođaka, obavljamo formalnosti oko ukrcavanja, zatim prolazimo kontrolu viza.

Policajac nas čudno gleda. Prestravljena sam.

- Čudno... Dvije putovnice i četiri vize? Kako je to moguće? Čudi me da je Francusko veleposlanstvo izdalo samo tako četiri vize. Baš čudno...

Imamo spreman odgovor: - Idemo posjetiti mlade Afganistanke u Francusku. Ovaj gospodin je moj otac, on nas prati.

- Koje mlade Afganistanke? Zašto? Recite mi jasno kakvi su vaši planovi s tim ljudima tamo?

- Idemo u organizaciju za mlade Afganistanke. Otac nas prati.

Muškarac se namršti i odlazi potražiti nekoga. Toliko me strah da će mi pretresti torbu i naci cadrije! To bi bio dokaz da dolazimo iz Afganistana. Trebali smo ih nositi prije granice i sacuvati za povratak. Dosta prije nas otjerali su neke mlade putnice zbog toga. Ako ih pronađe, utoliko gore, reci cu mu da ih imamo običaj nositi, te da ih može zadržati ako to želi!

Tražim nekoga da mi pomogne, bilo koga... Ugledam muškarca u odori zračne luke i obratim mu se stidljivo:

- Molim Vas, gospodine, ovo mi je prvo putovanje zrakoplovom. Vi ste stari kao moj otac. Možete li reci onom policajcu da nas previše ne gnjavi?

- Porazgovarat cu s njim. Stvarno je dosadan. Priđe policajcu, koji malo dalje razgovara sa svojim kolegom. Za to vrijeme jedan putnik obrati se ocu: - Policajac sigurno hoće novac...

- Necu mu platiti. Nemam novaca, ne mogu mu dati ništa. Ako ne želi da otputujemo, necemo otici.

Muškarac se vraća s policajcem i pokazuje na mene:

- Pogledaj je. Pusti je da prođe. Sto je ona mogla skriviti? Tako je mlada, kao moja kći. Pusti je na miru.

Policajac nam vraća putovnice i vize. Pušta nas da prođemo, ali tata vidi iz daljine kako nas i dalje prati mrkim pogledom. Rastreseno pregledava putovnice ostalih putnika. Okrenem mu leđa da se više ne mucim tom slikom. Tata nas pokušava umiriti:

- Ne brinite se. Dokumenti su vam potpuno u redu. On vam ništa ne može.

Sat vremena u dvorani pod mrkim pogledom tog policajca zbilja je predugo. Reklo bi se da je samo vrebao razlog da nas uhvati.

Konacno, s osjetnim olakšanjem odlazimo u cekaonicu zračne luke. Tamo je restoran i WC. Pijemo čaj dok je Diba otišla na WC.

Promatram mamu. Sve moje misli usmjerene su na nju. Nadam se da će moći podnijeti ovo naporno putovanje kao i cijeli teret koji je na nama. Najavljuju let za Pariz.

Autobus nas ceka na stanici. Preostaje nam još prevaliti udaljenost do zrakoplova pod pakistanskim nebom i izdržati svu tjeskobu koju nam ono donosi. Bit će me strah sve dok ne poletimo. Čak i kad sjedam u zrakoplov u trenutku kad bi napetost trebala popustiti, imam vrtoglavicu. Motori bruje i mi polijecemo. Osjećam se tako slaba. Sjedimo u sredini zrakoplova. Još bolje, ne želim gledati Pakistan iz zraka. Idemo u Dubai, gdje ćemo presjedati, a zatim za Pariz. To je jedino na što trebam sada misliti.

Presjedanje u Dubaiju je strašno. Svi se putnici iskrcavaju, samo smo mi još u zrakoplovu, a jedan policajac temeljito pregledava naše dokumente:

- Vi! Stanite sa strane. Čekajte!

Čekamo. Putnici se kreću u redu jedan iza drugoga i sve počinje iznova. Morala bih nazvati Francusko veleposlanstvo. Ne, to ne bi bilo razumno. Konacno zovem da ih obavijestim da ne znam hoćemo li uspjeti poletjeti iz Dubaija.

Mama mi ponavlja što ovaj put trebam reći ako me budu ispitivali: »Idemo u Francusku radi mog lijecenja, reći im da sam bolesna.«

Policajac me promatra, stroga izraza lica:

- Gdje je lijecnicki karton?

- U torbi, u zrakoplovu.

- Kojem lijecniku idete?

- Ne znam još.

- Kako to? Ne poznajete nikoga tamo? Ovo vam je prvo putovanje. Nemate drugih pecata u putovnici. Prema ovoj putovnici, tvoj otac nema posao. Kako ste platili put?

- Prodali smo kucu da skupimo novac za majcino lijecenje.

- Prodali ste kucu? Znači da se ne namjeravate vratiti?

- Naravno da namjeravamo. Da se ne mislimo vratiti, uzeli bismo sve sa sobom, a ne samo prtljagu za tjedan dana.

- Imate li dovoljno novca za lijecenje?

- Otac ima cetiristo dolara i nešto pakistanskih rupija.

- A ako vam to ne bude dovoljno?

- Otac će naruciti novac iz Pakistana. Pregledava novac, broji novcanice.

- Ostanite ovdje. Ne razumijem ništa, ova viza mi je cudna.

Ostajemo samo mi i jedan Japanac. Stiže drugi policajac, ponavljam sve iz pocetka, odlazi nekome telefonirati, a na povratku nam se obrati: - Idite. Možete proći.

Kad je poletio zrakoplov za Pariz, utonula sam u naslonjac. Bolje mi je ne misliti kakav će biti povratak.

U Parizu je sve jednostavno. Gospodin iz veleposlanstva nas ceka. Predstavlja nam Francuskinje, koje su organizirale putovanje: Marie-Françoise i Catherine iz casopisa Elle, Sekebu, koja je predsjednica udruge Slobodni Afganistan, koja će biti naš voditelj i prevoditelj i Myriam koja ju prati.

Mama zna samo nekoliko rijeci na francuskom, pozdravlja ih s »bonjour«. Ja ne znam ni toliko. Sekeba objašnjava da iz sigurnosnih razloga u zrakoplovnoj luci nema ni kamera ni fotografu te da se kamo god da krenemo, trebamo predstavljati lažnim imenima. Od tada se zovem Latifa i tim imenom potpisujem i ovo svjedocanstvo.

Prva slika na odlasku iz zrakoplovne luke - zgrade su tako visoke, takve sam do tada viđala samo u filmovima. Zatim Eiffelov toranj.

Očekivala sam velicanstveni Pariz i upravo takvog sam i doživjela.

Našli smo se u nekakvom vrtlogu, najprije hotel, zatim televizijski studio - gdje me uvjeravaju da će mi lice na ekranu biti zamagljeno i da me se neće moći prepoznati. Na pocetku razgovora govorim plašljivo, a Sekeba prevodi moje rijeci. Sljedećeg dana sjedamo u vlak i odlazimo u Europski parlament. Sad smo Diba i ja ambasadorice naše sirote zemlje.

Sekeba priča o posjetu zapovjednika Massuda Parizu. Ona o tome zna puno više od mene. Tražio je humanitarnu pomoć od ministra vanjskih poslova, a dobio je samo simbolicnu potporu, nikakvo konkretno obećanje. U Strasbourgu, gdje ga je primila predsjednica Europskog parlamenta, Nicole Fontaine, nije tražio ni oružje ni pomoć stranih snaga u Afganistanu, nego samo potporu Francuske snagama otpora kako bi prisilili talibane da potpišu primirje i postignu politicki sporazum. Gđa Fontaine smatrala je zapovjednika Massuda darovitim sugovornikom na putu mirovnog procesa.

Massud je potom otišao u Bruxelles kako bi se sastao s visokim dužnosnikom UN-a, Javierom Solanom.

Sekeba istice da je potpora koju je dobio vrlo slaba, ali da su jedne novine objavile Massudov apel. U njemu istice i potvrđuje problem određivanja granice između Afganistana i Pakistana te govori o sve većoj ulozi Pakistana, koji se želi nametnuti kao regionalni vladar i dominirati našom zemljom kako bi dobio izravan pristup u središnju Aziju. Sekeba mi navodi nekoliko recenica s kraja teksta, gdje Massud napominje:

»Talibani su učinili pokolj nad tisucama ljudi samo zbog njihove etnicke ili vjerske pripadnosti. Može se potvrditi da je Afganistan suocen sa stvarnom tragedijom koja bi mogla ostaviti masnu mrlju u tom dijelu svijeta, toliko dugo dok Pakistan i talibani budu podržavani i dok jesu mutna teroristička pojava koja prijeti okolnim zemljama... Volio bih da smo nakon pobjede nad komunizmom dobili zasluženo priznanje i da su nam pomogli izliječiti rane. Na nesreću, Pakistan nam je zabio nož u leđa, Washington ukazao povjerenje Islamabadu, a Europa je odabrala ravnodušnost. Kako bi okončala ovu tragediju, međunarodna zajednica može s jedne strane povećati humanitarnu pomoć afganistanskom narodu, a s druge strane utjecati da prestanu intervencije Pakistana u Afganistanu.«

Dok muškarci razgovaraju o politici, mama, Diba i ja možemo govoriti samo o obespravljanim ženama, bez prava glasa, žrtvama sustavnog cišćenja: bez dopuštenja za rad, bez škole, bez pokazivanja u javnosti, udovicama i prošnjakinjama u zemlji gdje su muškarci u velikom broju ginuli, ranjavani, protjerani, a oni koji su tu, nemaju oružja da se suprotstave talibanima.

Jednog dana, tko zna, cišćenje možda dosegne vrhunac i tada možda vidimo žene podčinjene krajnjoj propasti ove stare i ponosite zemlje. Majke prisiljene da rađaju djecu talibana. Moram se boriti, sve tri se moramo boriti da nas cuju, da nas cuju kad kažemo da odbijamo izgubiti dostojanstvo, da želimo iz Francuske ponijeti slobodu koju u dvadeset godina svog života nisam imala prilike upoznati. Mi smo ponosan narod, naša zemlja obiluje povijesnim bogatstvom i upravo tamo želim odnijeti ovu slobodu.

Sekeba je tada s našom grupicom u cadriju obišla utjecajne osobe: Nicole Fontaine, Raymonda Fornija u Nacionalnoj skupštini, Christiana Ponceleta iz Senata i ministra za suradnju gosp. Josselina.

Stigla sam s roditeljima i Dibom 2. svibnja 2001. Trebali smo se vratiti nakon deset dana, ali je naša »turneja ambasadorica« potrajala dulje od predviđenog i morali smo produžiti vize.

Kraj svibnja je, a ja sam razocarana. Da nisam upoznala novinarke casopisa Elle, da ih nisam vidjela kako placu, podupiru nas i brinu se o nama, te kako u mimohodu koracaju ulicama, gotovo da bih se pokajala zbog ove misije afganistanskih žena. Strah me da se ništa neće promijeniti. Otac je, kao i uvijek, optimistican i stalno ponavlja da smo sretno što smo vidjele Francusku, što smo upoznale sve te ljude i da se jedna riječ nikada ne gubi u pustinji, da će jednoga dana uroditi plodom.

- Sve ovo nije bilo uzalud. Vjeruj mi. Žene slušaju druge žene. Vaše svjedocanstvo će razotkriti što vam talibani žele učiniti. Žena nije nešto beznacajno. Ako taliban kaže nekoj ženi da ne vrijedi ništa, to je zato jer je neuk. Muškarca je rodila žena. Svaki muškarac ima majku i cijeli svijet je rođen iz ženskog tijela. Sjeti se afganistanske poslovice: Ako biser kaže školjki »ti nisi ništa, a ja sam sve«, onda i riba može nebu reci »prestani kišiti«.

Posljednjeg dana svibnja u veleposlanstvo stiže faks, koji je Daut poslao iz Pakistana. Obavještava nas da su talibani donijeli presudu protiv svih žena koje su optužile njihov režim. Na povratku u Kabul doznao je da su talibani opustošili stan. Nije želio riskirati i vratiti se. Osim toga, susjedi su ga upozorili da su u stanu sada talibani.

Sve smo izgubili. Sve uspomene, obiteljske fotografije, ujakove slike koje je majka brižljivo čuvala. Više nije ostao nikakav trag naše obitelji u Mikrorajanu.

Ocev i majčin pogled uperen u prazninu naše prošlosti para mi srce. Osjećam se krivom. Više se ne možemo vratiti u Kabul.

Službenica iz veleposlanstva potvrđuje nesretni događaj:

- Donijeli su presudu protiv vas, a da ne znaju tko ste. Govore da žene koje su

otišle u Francusku pricaju samo laži i da ce ih ako se vrate, ubiti. Poruka kruži po internetu.

Nakon svih rizika i opasnosti kojima smo se izložili, moralo nam se dogoditi ovo! Ovaj put i otac je deprimiran:

- Naravno da su vas primili u Francuskoj, ali što nam je to dobra donijelo? Shrvana sam. Od tog trenutka opet se sve vrti u krug: obnavljanje viza, traženje smještaja s ostalim izbjeglicama te neprestano razmišljanje i postavljanje pitanja na koja nema odgovora. Ovdje sam, živa sam, ali što ce biti sa mnom? Nalazim se u zemlji čiji jezik ne poznajem. Mama je izolirana u svom svijetu nesreće i tihe patnje. Otac je sve izgubio, dvoje djece mu je u Pakistanu, jedno u Rusiji, a jedno u SAD-u. Obitelj je razdvojena, raštrkana na sve strane. Samo sam ja s njim. Njegova najmlađa kći. Kako nastaviti školovanje? Gdje stanovati? Gdje početi? I kako krenuti?

Ipak, budućnost ce pokazati da nismo sami: dobit cemo potporu afganistanske zajednice, našeg veleposlanstva i, naravno, naših prijateljica novinarki koje ce nam pomoci s birokracijom i smještajem.

Daju mi priliku da napišem knjigu. Ostaje mi nada da cu uspjeti objasniti zašto sam došla ovdje, djevojka iz Kabula, obrazovana najprije pod sovjetskom okupacijom a zatim pod raznim komunistickim vlastima, koje su se smjenjivale u četiri godine građanskog rata prije nego me jedna cudovišna vlast zatvorila i oduzela mi život u dobi od šesnaest godina.

Ostali Afganistanci još se bore u domovini. Prognanici na granicama susjednih zemalja pate od puno vecih nevolja nego što je moja. Sto mi preostaje nego ispricati kakav je bio moj život u Kabulu, od kojeg su sada ostale samo ruševine? Godina je 2001., 9. rujna. Lažni novinari pocinili su atentat na zapovjednika Massuda u njegovu skrovištu u Panshiru. Ne zna se je li živ ili mrtav.

11. rujna - Amerika - Amerika je pogođena u srce.

13. rujna - Ahmed Shah Massud je mrtav.

7. listopada - Amerika ulazi u rat protiv talibana.

Završavam svoju skromnu ispovijest na mjestu gdje oružje preuzima rijec. Kao i uvijek Azadi na našem jeziku znaci »sloboda«. No, tko govori u Afganistanu?

Na to nemam odgovora.

Zahvala

- Casopisu Elle koji nam je u svibnju 2001. pomogao da dođemo u Francusku. Osobitu zahvalnost iskazujem Marie Françoise Colombani, koja sa žestinom brani naše interese, i Valérie Toranian.

- Sekebi Hašemi koja je sudjelovala u pisanju ove knjige i koja je posvetila život borbi za prava afganistanskih žena. Udruženje Slobodni Afganistan, koje je 1994. osnovala u Francuskoj, prikuplja donacije za financiranje gradnje škola i bolnica u našoj zemlji.

- Hakimu Saeedu, koji mi je uvelike pomagao u prijevodu mog iskaza na francuski.

- Zahvaljujem gospodinu i gospođi Masstan i svim prijateljima na njihovoj potpori.

Pojmovnik

CADOR: Marama kojom muslimanke pokrivaju glavu i ramena.

CADRI: Islamski ženski odjevni predmet tamne boje, koji se sastoji od vela i neprozirne tkanine prišivene na kapu, koja u razini ociju ima izvezenu mrežicu. Ovaj veo može biti razlicite duljine, može pokrivati ruke ili dosezati do stopala. U tom slucaju se zove burka, a može se naci samo u najzabacenijim krajevima.

DŽIHAD: Sveti rat u obranu islama ili muslimana; no prvo znacenje rijeci »džihad« izražava napor pojedinca u moralnom i vjerskom samousavršavanju.

FETVA: Odgovor na pravno pitanje koje je dala vlast priznata od muslimanske zajednice. Ova presuda ima važnost uredbe i može ici cak do smrtne kazne.

MAHRAM: Muški savjetnik žene, koji može biti otac, brat, suprug ili u krajnjoj nuždi rođak.

MUDŽAHEDIN: Vjerski borci, članovi islamskog afganistanskog otpora za vrijeme sovjetske okupacije (1979. - 1989.).

MULA: Vjerski vođa.

PAKOL: Tradicionalna afganistanska kapa.

PASTUNI: Najbrojnija narodnost u Afganistanu, zemlji rastrganoj suparništvom između Hazara, Uzbeka, Paštuna, Tadžika i Turkmena.

SERIJAT (ŠARIA): Skup zapovijedi proisteklih iz svetih islamskih tekstova koji upravljaju vjerskim, političkim, društvenim i privatnim životom pojedinca kod muslimana.

TALIBANI: Vjerski učenici organizirani u pakistanske Kur'anske škole, koje slijede ideje Deobandske škole. Ova ortodoksna islamska struja zagovara čišćenje od svakog stranog utjecaja i doslovno citanje poruka iz Kur'ana. Osnovana je krajem 19. st. u gradu Deobandu na sjeveru Indije. Ponovno su je otkrili Englezi u nastojanju da pronađu vjersku silu dovoljno jaku da bude protuteža hinduizmu.

Kronologija

1919.: Proglašenje neovisnosti Afganistana.

1920.: Sporazum u Kabulu privodi kraju britansku ingerenciju.

1933.-1973.: Vladavina kralja Mohammeda Zahera Shaha.

1959.: Nošenje vela nije obvezatno.

1964.: Žene su dobile pravo glasa.

1965.: Prvi parlamentarni izbori.

1973.: Mohammed Daut svrgava monarhiju i ustolicuje prvu republiku, čiji je on predsjednik.

1978.: Državni prevrat ustolicuje drugu republiku u komunističkom režimu, čiji predsjednik postaje Noor Mohammed Taraki, a premijer Hafizullah Amin. Reforme nametnute afganistanskom narodu izazivaju pobune, koje destabiliziraju režim, a organiziraju ih islamisti.

1979.: Sovjetska vojna intervencija. Organiziraju se snage mudžahedinskog otpora. Gerila koju će nametnuti sovjetskoj vojsci i afganistanskoj vojsci pod sovjetskim nadzorom trajat će deset godina.

Predsjednik je najprije Babrak Karmal (1979.-1986.), a zatim dr. Nadžibullah (1986.-1992.).

Travanj 1988.: Pod zaštitom UN-a vlasti Kabula, SSSR-a, Pakistana i SAD-a u Zenevi potpisuju sporazume kojima se utvrđuje datum povlačenja sovjetske vojske.

1989.: Kraj evakuacije sovjetske vojske.

Početak građanskog rata između mudžahedina različitih narodnosti, poglavito Tadžika Ahmeda Shaha Massuda i Paštuna Gulbuddina Hekmatjara.

Ožujak 1992.: Snage zapovjednika Massuda osvajaju pokrajine na sjeveru zemlje.

Travanj 1992.: Massudovi mudžahedini osvajaju Kabul. Proglašenje islamske vlasti u Afganistanu, čiji će predsjednik na dva mjeseca postati Sibghatullah Mojaddedi, a u lipnju će ga zamijeniti Burhanuddin Rabbani.

Zaoštravanje građanskog rata između snaga zapovjednika Massuda i islamskih ekstremista, koje podupire Pakistan. Talibani bilježe prve pobjede na jugu (osvajanje Kandahara 1994.).

Rujan 1995.: Talibani zauzimaju Herat.

Rujan 1996.: Talibani osvajaju Jalalabad i Kabul.

1997.-1998.: Talibani napreduju prema sjeveru. U nekoliko navrata osvajaju i gube grad Mazar-e-Sharif, koji konacno osvajaju u kolovozu 1998.

Zapovjednik Massud povlači se u dolinu Panshira i ostaje jedini protivnik talibanskog režima.

9. rujna 2001.: Ahmed Shah Massud žrtva je atentata; 13. rujna - službena objava njegove smrti.

11. rujnu 2001.: Napad na Svjetski trgovački centar u SAD-u.

7. listopada 2001.: Početak americko-britanske vojne intervencije u Afganistanu.